

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ”
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

Н. В. Кудикіна

**Інтерактивні форми і методи
навчання української мови
в початкових класах шкіл із
російською мовою викладання:
теорія і методика**

Київ
Видавничий дім «Сам»
2017

УДК

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(Протокол №5 від 01червня 2017р.)*

Рецензенти:

Хома Ольга Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки й методики дошкільної та початкової освіти, Мукачівський державний університет;

Ярмолюк Алла Володимирівна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури, Інститут педагогіки НАПН України;

Прокопенко Валентина Іванівна кандидат педагогічних наук, директор загальноосвітнього навчального закладу «Спеціалізована школа і-ііі ступенів з поглибленим вивченням іноземних мов «Інтелект»

Кудикіна Н.В.

Інтерактивні форми і методи навчання української мови в початкових класах шкіл із російською мовою викладання: теорія і методика/науково-методичний посібник. — К. : Видавничий дім «Сам», 2017. — 128 с.

ISBN 966-8714-21-0

Посібник є результатом теоретико-методичного дослідження інтерактивних форм і методів навчання української мови в початкових класах шкіл із російською мовою викладання. Він складається з 3-х розділів, у яких розглянуто сутність інтерактивного навчання; визначено принципи функціонування інтерактивного методичного інструментарію в контексті методики навчання української мови; розкрито теоретичні засади інтерактивно-ігрових методів; уперше пропонувані структура та класифікація їх; подано практичний матеріал для початкових класів із використання інтерактивних форм і методів навчання української мови на уроках і в позаурочному навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів із російською мовою викладання.

Адресується вчителям, методистам початкової школи, викладачам і студентам педагогічних університетів, слухачам системи післядипломної педагогічної освіти, науковцям.

УДК

ISBN 966-8714-21-0

© Інститут педагогіки НАПН України, 2017

© Кудикіна Н.В., 2017

© Видавничий дім «Сам»

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ФОРМ І МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ .	5
1.1. Сутність інтерактивності. Мова й мовлення в інтерактивній взаємодії	5
1.2. Інтерактивні форми і методи в контексті методики навчання української мови учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання	18
РОЗДІЛ 2 ІНТЕРАКТИВНО-ІГРОВІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ШКІЛ ІЗ РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ ВИКЛАДАННЯ	35
2.1. Теорія ігрової діяльності як наукова основа інтерактивно-ігрових методів	35
РОЗДІЛ 3 МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ З ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНО-ІГРОВИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ЦІЛІСНОМУ НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ ВИКЛАДАННЯ	60
3.1. Інтерактивно-ігрові методи в процесі вивчення окремих тем усного курсу української мови (фрагменти уроків й позаурочних занять).....	60
3.2. Українські народні ігри та ігри за народними мотивами з інтерактивним мовленням.....	98
Список рекомендованих джерел	102

ВСТУП

Правовий статус української мови, за якого її вживання є обов'язковим в офіційних документах і загалом у публічних сферах суспільного життя в державі (законодавство, управління, судочинство, освіта тощо), позначається терміном державна (офіційна) мова. Українська мова стала державною мовою з проголошенням незалежності України. До цього майже 300 років вона заборонялася, піддавалася репресіям або не мала повноправного державного статусу в тих країнах, до складу яких входили українські землі. В Україні як багатонаціональній країні держава сприяє консолідації й розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної й релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

За таких умов сьогодні українська мова є важливим засобом науково-технічного, соціально-економічного, загальнокультурного прогресу України, вона суттєво впливає на подальше становлення національної культури, розвиток кожної особистості, задоволення соціальних потреб громадян. На сучасному етапі розбудови держави не виникає сумнівів щодо державотворчого статусу української мови, її ролі й місця в структурі мовної освіти та життєвої необхідності досконалого володіння нею всіма громадянами країни незалежно від їх національності.

Водночас із наданням українській мові статусу державної виникла проблема навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з навчаннями мовами національних меншин. Радою Міністрів і Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України прийнято низку заходів, зокрема наказ МОНмолодьспорту України №4 від 26.05.2008 р. «Про затвердження галузевої Програми поліпшення навчання української мови у ЗНЗ з мовами національних меншин на 2008-2011 рр.», спрямованих на підвищення рівня навчання української мови як державної.

Нині у розв'язанні цієї проблеми в науковій і практичній площинах спостерігаються значні досягнення, передусім цьому сприяло відкриття в Інституті педагогіки Національної академії педагогічних наук України лабораторії навчання української мови у школах національних меншин України та діаспори, яку очолювала доктор педагогічних наук, професор, Почесний академік Національної академії педагогічних наук України Ольга Назарівна Хорошковська. Зусиллями Ольги Назарівни розроблено зміст навчання української мови у школах із російською мовою викладання, зроблено теоретичні узагальнення у 2 монографіях з цього наукового напрямку, учителів забезпечено методикою роботи з учнями початкових класів, а самих учнів — підручниками.

Подальший розвиток методики навчання української мови у школах із російською мовою викладання вимагає теоретичного обґрунтування й методичного забезпечення ключового в цій царині питання — формування у школярів комунікативних умінь і навичок, тобто набуття ними мовної та комунікативної компетентностей. Його розв'язання з використанням в цілісному навчально-виховному процесі інтерактивних форм і методів роботи зі школярами в загальноосвітніх навчальних закладах із російською мовою викладання. Пропонований посібник присвячено саме висвітленню цих питань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ФОРМ І МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

1.1. Сутність інтерактивності. Мова й мовлення в інтерактивній взаємодії

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується динамічними змінами у сфері освіти. Соціальне замовлення актуалізує такі завдання початкової загальної освіти, як педагогічне сприяння і створення умов для реалізації внутрішнього потенціалу учня як суб'єкта навчально-виховного процесу й формування його компетентності в різних сферах життя, передусім соціально-культурної. Засвоєння дитиною соціокультурних норм і цінностей опосередковується мовленням. Це одна із вагомих причин активізації пошуків у галузі забезпечення ефективності тих форм і методів роботи вчителя початкових класів, які застосовуються ним у процесі навчання української мови школярів початкових класів, зокрема у школах із російською мовою викладання. Особливе значення у зв'язку з цим надається інтерактивним формам і методам навчання, які дають змогу реалізувати особистісну позицію школяра у процесі вивчення української мови. Сформована в школі суб'єктна позиція учня є умовою успішності навчально-пізнавальної діяльності й забезпечує цілісність процесу його становлення як громадянина України.

На тлі різноманітних наукових пошуків нині в загальній педагогіці активізувалися дослідження з інтерактивності як методичного явища, яке має значні дидактичні резерви щодо засвоєння змісту окремих навчальних предметів учнями загальноосвітніх шкіл і студентів різних напрямів професійної підготовки.

С. Сисоева¹ констатує, що поняття «інтерактивність», «інтерактивне навчання», «інтерактивні методи й методики навчання», «інтерактивні технології» усе більше з'являються в статтях учителів і наукових працях викладачів із проблеми покращення результатів навчання школярів різних вікових груп і студентів, у них пропонується організувати навчальний процес як спілкування, співробітництво його рівноправних учасників.

О. Пометун та Л. Пироженко вбачають сутність інтерактивного навчання в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх його учасників. «Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання в співпраці)...»².

Теорія інтерактивного навчання на уроках розробляється й іншими дослідниками. Її різні аспекти висвітлено у працях Г. Коваль, Н. Деркач, З. Захарчук, Л. Іванової, Н. Кудикіної та інших учених.

---

¹ Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / Сисоева С.О.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. — К.: ВД «ЕКМО», 2011. — С. 34.

² Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. — К., 2002. — С. 7.

Термін «інтерактивне навчання» використовується також під час дослідження проблем застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у професійній освіті, дистанційному навчанні, з використанням ресурсів Інтернету, а також електронних підручників, довідників тощо. Сучасні інформаційно-комунікаційні засоби дають змогу суб'єктам освіти вступати в «живий» (інтерактивний) діалог (письмовий або усний), а також уможливають активний обмін інформацією між користувачем і інформаційною системою в режимі реального часу. Комп'ютерні навчальні програми за допомогою інтерактивних засобів і пристроїв забезпечують неперервну діалогову взаємодію користувача з комп'ютером, сприяють успішному управлінню процесом навчання, регулюють швидкість вивчення матеріалу, забезпечують можливість повертатися на початкові етапи³.

У перекладі з англійської мови слово «interactive»⁴ поєднує два поняття: «взаємно» («спільно») і «той, що діє активно». Реалізується інтерактивний підхід через інтерактивні форми і методи роботи педагога з дітьми.

Дослідженнями встановлено, що інтерактивне навчання сприяє створенню позитивної атмосфери на уроці й організації комунікації учнів, розроблено методи й прийоми мотивації навчальної діяльності з використанням інтерактивного підходу, запропоновано такі з них, які сприятливо впливають на засвоєння нового матеріалу, формування вмінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій і ставлень учнів. Крім того, також виокремлено інтерактивні прийоми й методи для узагальнення, систематизації знань, організації рефлексії пізнавальної діяльності⁵. Зауважимо, що інтерактивний підхід педагога-практики загальноосвітньої школи застосовують у процесі викладання різних предметів: математики, історії, географії, рідної та іноземної мов, української мови в школах із російською мовою навчання тощо.

У контексті навчання української мови як державної дослідниками рекомендовано застосовувати інтерактивні форми й методи навчання як на уроках, так і в позаурочний час,⁶ оскільки система роботи з формування комунікативних умінь і навичок з української мови, наприклад у школах з російською мовою навчання, має своє логічне продовження і в позаурочному навчально-виховному процесі.⁷

Інтерактивне навчання є одним із сучасних напрямів активного навчання. Зміст поняття «активний» у складі терміна «інтерактивний» наводить на думку про сутність інтерактивності в освіті загалом, а також про її позитивний вплив на формування пізнавальної активності школярів у процесі навчання.

Пізнавальну активність у педагогіці розглядають як рису особистості, яка виявляється в її ставленні до процесу пізнання, а отже, до здійснюваної навчально-пізнавальної діяльності. Пізнавальна активність пов'язується з поняттям ефективності

---

³ Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / Сисоєва С.О.; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. — К.: ВД «ЕКМО», 2011. — 320 с.

⁴ Нечволод Л. І. Сучасний словник іншоомовних слів. — Л.І. Нечволод. — Харків: ТОР-СІНГ ПЛЮС, 2007. — 568 с.

⁵ Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. — К.: А. С. К., 2007. — 144 с.

⁶ Кудикіна Н.В. Інтерактивно-ігровий метод навчання усного українського мовлення учнів перших класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою викладання // Особливості навчання української мови у перших-других класах шкіл з російською мовою викладання. — Дніпропетровська : Виб-во «Інновація», 2013. — С. 22 — 33; Хорошковська О.Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання / Ольга Хорошковська. — // К.: Промінь, 2006. — 256 с.

⁷ Хорошковська О.Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання / Ольга Хорошковська // К.: Промінь, 2006. — 256 с.

навчально-пізнавальної діяльності, саме тому педагоги звертаються до інтерактивних форм і методів навчання. Об'єктивна необхідність забезпечення пізнавальної активності школярів у цьому процесі зумовлена діалектичним характером навчально-пізнавальної діяльності. Вона характеризується двома протилежними тенденціями: з одного боку, цілеспрямованістю й чіткою послідовністю викладання на уроках передбаченого програмою навчального матеріалу, а з іншого, — неперервним збудженням активності учнів і самостійності їх у процесі навчальних занять. Саме з цих джерел виникає потреба використання інтерактивних форм і методів навчання, які створюють сприятливі умови для засвоєння різноманітного навчального матеріалу.

У теорії й практиці існують різні підходи до розуміння інтерактивного навчання, зокрема, практичні працівники початкової школи, автори сайту «Лицем до дитини» (авторська назва), на основі власного розуміння сутності⁸ інтерактивності інтерактивне навчання розуміють як таке, яке дає можливість учням спільно, взаємно, обопільно та вкупі, жваво, енергійно й рухливо займатися під час навчального процесу (див. мал. 1.1.).

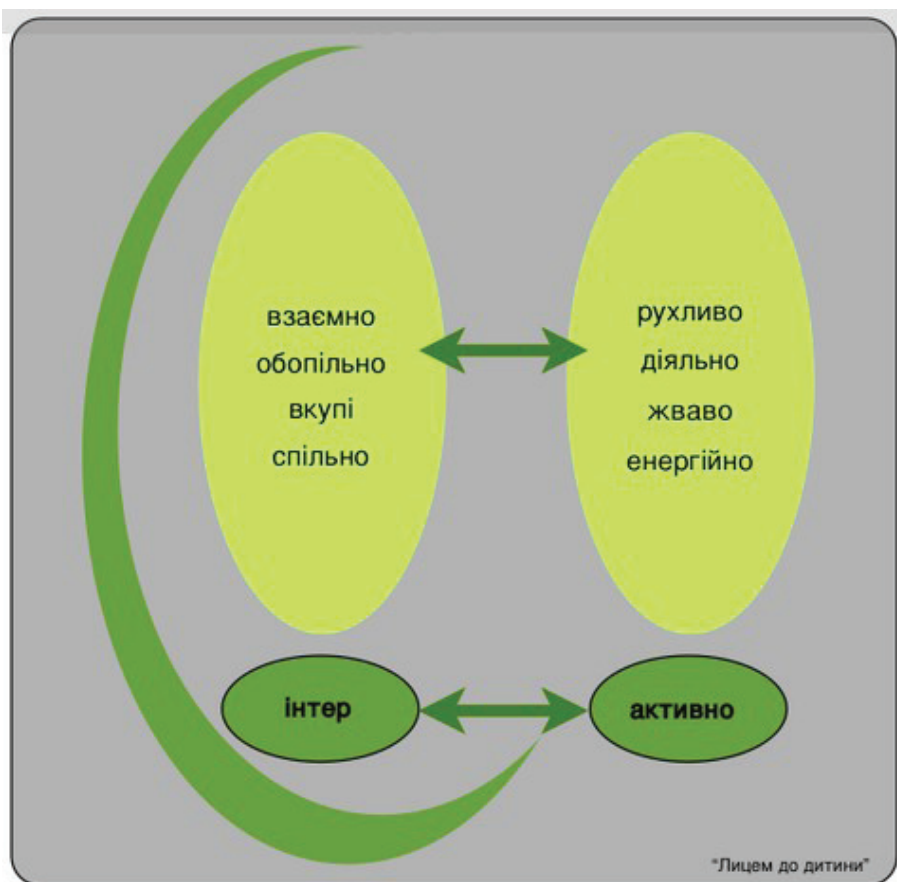

Рис. 1. 1. Сутність інтерактивності.

[Режим доступу: <http://www.lycem-do-dytyny.com/interaktyvni-metody-navchannia>

⁸ Режим доступу: <http://www.lycem-do-dytyny.com/interaktyvni-metody-navchannia>

Переважна більшість учених визначають його як засноване на взаємодії суб'єктів навчального процесу діалогове навчання: термін «інтерактивність» означає здатність взаємодіяти чи знаходитись у режимі бесіди, діалогу з ким-небудь (іншою людиною) або з чим-небудь (наприклад, комп'ютером).

Взаємодія відноситься до базових категорій педагогіки й психології (О. Леонт'єв). Умови взаємодії передбачають активність обох сторін, хоча можливий різний ступінь її прояву. Взаємодія в навчально-виховному процесі проявляється у співробітництві як формі спільної діяльності, спрямованої на досягнення загального результату.⁹

У педагогіці діалогічне спілкування розглядають як систему соціально-психологічної взаємодії між учителем та учнем, спрямованої на створення оптимальних соціально-психологічних умов для плідної навчальної діяльності школярів. Доведено, що діалогове спілкування спирається на вміння педагога оперативної й правильно орієнтуватися в постійно змінюваних умовах навчального спілкування, знаходити відповідні комунікативні засоби, які відповідали б індивідуальності кожної дитини, обставинам спілкування та його дидактичним завданням, постійно відчувати й підтримувати зворотний зв'язок у спілкуванні. Діалогове спілкування з дитиною як спосіб розв'язання ним завдань професійної діяльності вимагає від учителя спеціальної підготовки щодо технології взаємодії, а також соціокультурного досвіду, педагогічної мудрості в організації взаємин з учнями на уроці й у позаурочному навчально-виховному процесі.

Діалогове спілкування як основа інтерактивності за своїм змістом і сферою функціонування може бути навчальним і ненавчальним. Навчальне діалогове спілкування є комунікативною взаємодією педагога з учнями, спрямованою на досягнення поставленої дидактичної мети шляхом встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Діалогове спілкування в контексті інтерактивного навчання є явищем поліфункціональним. Не обмежуючись лише інформаційною функцією, воно створює умови для обміну ставленнями, ціннісними орієнтаціями, смислами, переживаннями. На основі продуктивно організованої міжособистісної взаємодії діалогове спілкування забезпечує засвоєння навчального змісту, співпереживання, самопізнання, допомагає самоутвердженню школяра в колективі, у результаті чого відбувається становлення особистості школяра.

Головними ознаками діалогового спілкування в інтерактивному навчанні є: особистісна орієнтація співрозмовників (здатність бачити й розуміти співрозмовника), рівність психологічних позицій співрозмовників (учитель визнає право учня на власну думку, позицію, не допускає власного домінування у спілкуванні), проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти точку зору співрозмовника (спілкування за законами взаємної довіри, коли партнери вслухаються, розділяють почуття одне одного, співпереживають, має особливий педагогічний ефект), нестандартні прийоми спілкування (відхід учителя від його суто дидактичної ролівої позиції).

Методичне забезпечення інтерактивного навчання ґрунтується на діалогічній взаємодії суб'єктів навчання, яка реалізує суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників педагогічного процесу, їхню самоактуалізацію і самоорієнтацію. Інтерактивне навчання в такому разі передбачає перетворення суперпозиції вчителя й субординованої позиції учня в особистісно рівноправну позицію. Вона й дає дитині мож-

---

⁹ Зимняя И. А. Педагогическая психология. — М.: Логос, 1999. — 384 с.

ливість бути суб'єктом навчальної діяльності, що сприяє практичній реалізації її прагнення до саморозвитку, самоствердження.

Визначальну роль у інтерактивному навчанні з огляду на реалізацію особистісно орієнтованого підходу до дитини має соціокультурний діалог у системі «педагог — учень», що будується на основі її розуміння, прийняття і визнання.

Слід зазначити, що в практиці інтерактивного навчання вирізняються вчителі, звернення яких до діалогу пов'язане з усвідомленням необхідності пошуку шляхів активного залучення учнів до процесу вивчення й засвоєння навчального матеріалу на уроці. Водночас результати дослідження шкільної практики свідчать про те, що лише незначна частина вчителів початкових класів здатна професійно, а отже, свідомо вирізнити форми й способи діалогічного спілкування вчителя з учнями в навчальному процесі, а позиції суб'єктів навчання не реалізують вимогу рівноправних співрозмовників. Для встановлення довірливих стосунків з учнями не всі вчителі початкових класів готові відмовитися від авторитарного тону й перейти до такого спілкування, яке психологи називають діалоговим. Діалог як психологічно оптимальніший спосіб спілкування ґрунтується на взаємному прийнятті тих, хто спілкується, як рівноправних партнерів, на позитивних взаємостосунках, з урахуванням індивідуальних особливостей у відкритому спілкуванні.

Інтерактивне навчання реалізується через інтерактивні методи. Узагальнене бачення сутності інтерактивних методів навчання запропоновано О. Пометун в «Енциклопедії освіти»¹⁰:

Інтерактивність у навчальному процесі поділяється на два основні види: традиційна навчальна інтерактивність — класичний дидактичний спосіб взаємодії вчителя з учнями в процесі навчальної діяльності; інноваційна (опосередкована) навчальна інтерактивність — сучасний спосіб початкової взаємодії вчителя з учнями в дії, коли навчання опосередковується іншими видами діяльності, заснованими на взаємодії суб'єктів навчання, є креативними й природно цікавими для дітей, що підвищує ефективність навчально-пізнавальної діяльності. Зміст різних видів навчальної інтерактивності в графічному варіанті презентує таблиця 1. 1.

Нетрадиційна навчальна інтерактивність не є абсолютно новою для української освіти. Дослідники зазначають, що частково вона використовувалась у практиці української школи в 20-ті роки минулого століття. Неповдалі від Києва (м. Корін) у навчанні дітей віком від 11 до 16 років інтерактивний підхід широко застосовував А. Рівін. Особливістю організації навчального процесу було спілкування учнів один з одним і вчителем у процесі роботи в парах змінного складу. Під час занять діти вільно рухались у навчальному приміщенні, розмовляли один з одним.

Досить активно інтерактивне навчання під час викладання різноманітних предметів використовувалося в практиці й вивчалось на теоретичному рівні в американській освіті й науці. Національним тренінговим центром США (СІЛА, штат Меріленд) доведено ефективність інтерактивних методів. Їх позитивний вплив учені пов'язують з тим, що вони впливають не лише на свідомість учня, а й на його почуття.

---

¹⁰ Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В.Г. Кремень. — К: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с. С. 357.

Зміст різних видів навчальної інтерактивності.

Традиційна навчальна інтерактивність	Інноваційна навчальна інтерактивність
<p>Педагог виступає в ролі суб'єкта навчальної діяльності, а учень — об'єкта навчання. Мотивація школяра послаблена, він за завданнями педагога повинен засвоїти й відтворити програмний матеріал через його репрезентацію вчителем, текстом підручника тощо, які априорі є джерелом правильних знань.</p> <p>Учитель звертається до методів, у процесі застосування яких учні переважно користуються слухом і зором (розповідь педагогом змісту програмового матеріалу, який мають засвоїти учні, читання навчального матеріалу, пояснення, бесіда, демонстрація й відтворювальне опитування учнів тощо).</p> <p>Учні, як правило, не спілкуються один з одним за змістом матеріалу, який повинні засвоїти, творчих завдань виконують обмаль.</p>	<p>Учитель та учень виступають рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчальної діяльності, учень зацікавлений у тому, що він робить, самооцінює себе (звертається до рефлексії) з приводу того, що знає, уміє й виконує. Навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників навчального процесу. При цьому між учнями відбувається співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці). Організація навчальних занять з використанням нетрадиційної інтерактивності передбачає моделювання різноманітних життєвих ситуацій, використання ігор різних видів, спільне розв'язання навчальної проблеми на основі аналізу запропонованої життєвої або ігрової ситуації.</p>

Інноваційна (опосередкована) навчальна інтерактивність поділяється на три основні підвиди: ігрова, проектна, інформаційно-комунікаційна. На цій підставі розрізняємо групи таких інтерактивних методів навчання, як інтерактивно-ігрові, проектні та інтерактивні, засновані на інформаційно-комунікаційних технологіях.

Інноваційна навчальна інтерактивність здебільшого відповідає вимогам формування україномовної комунікативної компетентності учнів шкіл із російською мовою викладання, оскільки в науковому полі її пов'язують з поняттям комунікації як міжособистісної взаємодії учасників навчального процесу. Поняття «комунікація» походить від лат. «communicatio», що означає повідомлення, передавання та від «communicare» — робити спільним, спілкуватися, повідомляти, передавати. Водночас інтеракцію розглядають як соціально обумовлений процес передавання й сприйняття інформації в умовах міжособистісного спілкування за допомогою комунікативних засобів і передусім, мовлення, через яке реалізується комунікативна функція мови. Оволодіння мовою в її комунікативній функції (коли дитина вміє слухати-розуміти мовлення однолітків і дорослих, сприймати на слух і розуміти фольклорні твори й тексти художньої літератури, уміє правильно спілкуватися українською мовою, володіє її етикетними нормами, є толерантною щодо інших мов і культур, тобто те, що забезпечує її комунікативну компетентність) є одним із найголовніших завдань навчання української мови у школах з російською мовою викладання.

Відтак інтерактивне навчання — це передусім інноваційне для української школи діалогове навчання, під час якого здійснюється взаємодія вчителя та учня або учня — учня (учнів).

В інтерактивній взаємодії визначну роль грає мовлення. За його допомогою від одного мовця до іншого передається повідомлення, відбувається перерозподіл знання й незнання, перенесення пізнавального змісту від однієї психічної системи (людини, наприклад, учителя), що ним володіє, до іншої (пересічного комуніканта або учня).

Повідомлення створюється за допомогою спільного для кожного із усіх учасників взаємодії кода (мови) і за його ж допомогою інтерперетується зміст повідомлення. Модель комунікації як мовного явища була запропонована Р. Якобсоном. Ним ключова роль у комунікації відведена не інформації, а мові. В інтерпретації вченого від одного адресата до іншого направляється повідомлення, яке створене й розшифровується за допомогою коду, спільного для всіх учасників комунікації. Таким кодом є мова, що розглядається ним як система, яка забезпечує відповідність певного значення чуттєво даному предмету, знаку.

Отже, мова як код в інтерактивній взаємодії, розглядається як система, знаки якої наділені семантикою. Культурологами доведено, що мовна картина світу відображає реальність через культурну картину світу. Усі тонкощі культури народу відбиваються в його мові, і кожна мова по-різному фіксує в собі навколишній світ і людину в ньому. Попри схожість навколишнього середовища кожен народ бачить світ по-різному. Наприклад, українська мова — це самобутня мовна картина світу українського народу. Відомо, що дитина в процесі мовленнєвої взаємодії з дорослими та з іншими дітьми засвоює мову й разом з нею культуру народу, мовою якого вона оволодіває.

У зв'язку з цим абсолютно очевидно є значущість і актуальність інтерактивного навчання мови, у процесі якого цілеспрямовано відбувається міжкультурна мовленнєва комунікація. Тому вивчення мови у процесі інтерактивного навчання нерозривно пов'язане з пізнанням культури того народу, мова якого засвоюється людиною. Водночас у сучасній лінгвістиці активно розробляється науковий напрям, у якому мова розглядається як культурний код нації, а не лише як знаряддя комунікації й пізнання. Сучасними мовознавцями мовленнєва взаємодія позиціонується як шлях, яким людина проникає в сучасну ментальність нації. Очевидно, що основне культурне навантаження в процесі інтерактивної взаємодії несе лексика — слова і словосполучення. З них складається мовна картина світу, що визначає сприйняття світу носіями цієї мови. Наочно й особливо яскраво цей аспект представлений стійкими виразами, фразеологізмами, ідіомами, прислів'ями, приказками, тобто тим шаром мови, у якому безпосередньо зосереджена народна мудрість, зокрема результати культурного досвіду народу.

Лінгвісти процесуальним компонентом інтерактивної взаємодії вважають мовленнєвий акт — цілеспрямовану мовленнєву дію, що здійснюється з урахуванням принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятими в певному суспільстві, та яка являє собою двосторонній процес обміну інформацією. Він охоплює говоріння й слухове сприйняття та розуміння почутого, які відбуваються паралельно з говорінням.

Відомий філософ ХХ століття Людвіг Вітгенштейн, ідеї якого лягли в основу формування цілісної й розвиненої теорії мовленнєвого акту, у роботі «Філософські дослідження» доводить, що інтерактивна мовленнєва взаємодія уподібнюється грі, а висловлення — процес цієї гри, який має відповідати певним ігровим правилам. При цьому Л. Вітгенштейн увів термін «мовна гра» з метою зробити виразнішим той факт, що мовленнєве спілкування є частиною людської активності, або однією

з форм його творчого життя.¹¹ Мовні ігри засновані на значеннях слів і правилах їх використання у процесі спілкування.

У наведеній характеристиці привертає увагу поняття «гра». Мовленнєву діяльність можна назвати грою в метафоричному, переносному сенсі. Х. Гадамер так пояснював значення метафори гри: «Метафоричне використання завжди — і в цьому випадку — наділене методичною перевагою. Коли слово переноситься в іншу галузь, до якої спочатку не належить, то його «вихідне» значення постає знятим, і мова пропонує нам абстракцію, яка сама по собі належить понятійному аналізу. Мисленню залишається лише здійснити оцінку»¹².

У новітньому філософському словнику гра трактується як форма існування людської свободи (Сартр), самоцінна діяльність, яка від дитячих літ і аж до похилого віку є однією з наймогутніших спонук самовдосконалення особистості. Крім того, зауважимо, що учні початкової школи належать до такої вікової групи дітей, для якої гра є природним способом оволодіння різними видами діяльності — навчальною, трудовою, спортивною, мовленнєвою. Тому є підстави інтерактивне навчання української мови учнів молодшого шкільного віку в загальноосвітніх навчальних закладах із російською мовою викладання називати інтерактивно-ігровим. Його основою є інтерактивно-ігрові методи (ІМ).

Оскільки в основу інтерактивних методів покладено мовленнєвий акт як вид дії суб'єкта мовлення, то під час структури інтерактивних методів використовуються, по суті, ті ж категорії, що необхідні для характеристики й оцінки будь-якої дії: суб'єкт, мета його мовленнєвої взаємодії, процес мовленнєвого спілкування, умови, у яких воно здійснюється, і результат. Залежно від обставин мовленнєвий акт в контексті інтерактивних методів навчання може або досягти поставленої мети і тим самим виявитися успішним, або не досягти її. Щоб бути успішним, мовленнєвий акт, як мінімум, повинен бути доречним, інакше йому бракуватиме комунікативної успішності.

У процесі письмової інтерактивної взаємодії мовленнєвий акт передбачає відповідно письмо й читання (зорове сприйняття й розуміння) прочитаного. При інтерактивному навчанні людина (дитина, дорослий), вступаючи в міжособистісну взаємодію з педагогом і виконуючи творчі, пошукові, пізнавальні завдання в парі, групі, є суб'єктом навчальної діяльності. При цьому для педагога важливою є його налаштованість на побудову відкритих, доброзичливих стосунків із учасниками навчального процесу, вміння використовувати з цією метою спеціальні психологічні, дидактичні й методичні засоби.

Більшість учених результативність інтерактивного навчання пов'язують із пізнавальною активністю особистості, джерелами якої є пізнавальний інтерес; креативність суб'єктів навчання; змагальність; ігровий характер навчального процесу; емоційність міжособистісної взаємодії.

Джерела пізнавальної активності учнів в інтерактивному навчанні пов'язують також з особистістю викладача, методами, прийомами і формами організації навчального процесу, які він застосовує.

Проведеними у другій половині ХХ століття в нашій країні спеціальними дослідженнями та експериментальним навчанням доведено, що молодший шкільний

---

¹¹ Вітгенштейн Л. Філософські дослідження // Вітгенштейн Л. Філософські роботи. Частина I. Пер. з нім. - М.: Гнозис, 1994. - С. 22.

¹² Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы филос. герменевтики: Пер. с нем./Общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова. — М.: Прогресс, 1988. — 704 с. С. 148-149.

вік є найсприятливішим періодом оволодіння українською мовою учнями шкіл національних меншин України, зокрема загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою викладання. З'ясовано також, що методично правильно організоване навчання української мови в початковій школі забезпечує успіх в оволодінні мовним матеріалом, передбаченим програмою, і створює передумови для подальшого оволодіння українською мовою в основній школі. З уведенням у дію у 2012 році Державного стандарту початкової загальної освіти засноване навчання української мови у школах із російською мовою викладання з урахуванням комунікативного підходу набуло нормативного статусу.

Потрібно звернути увагу на те, що донедавна навчання української мови молодших школярів у зазначених школах здійснювали вчителі, у минулому випускники педагогічних інститутів та університетів, у змісті навчання яких не було передбачено засвоєння особливостей методики початкового навчання української мови в школах із російською мовою викладання, тому їхня освітня практика відповідала лише вимогам методики навчання української мови як рідної.

На межі століть в Україні в умовах докорінної зміни соціальних орієнтирів навчання української мови в школах із російською мовою викладання на основі спеціально розробленої О. Хорошковською методики набуло поширення в усіх регіонах. Однак упровадження методики, заснованої на комунікативному підході, не було підкріплене підготовкою фахівців відповідної кваліфікації. Таке навчання не мало розробленого на інтерактивній основі методичного забезпечення навчального процесу — у педагогічній пресі публікувалися лише повідомлення про окремі уроки, розроблені на відповідних засадах.

На тлі різноманітних наукових пошуків, до яких долучалися В. Гузєєв¹³, О. Пометун, Л. Пироженко¹⁴, Г. Селевко¹⁵, С. Сисоєва¹⁶ та ін., нині активізувалися дослідження інтерактивності як методичного явища, у результаті яких доведено, що інтерактивне навчання є одним із сучасних напрямів активного навчання, яке значною мірою відповідає психологічним особливостям і педагогічним закономірностям навчання на основі комунікативного підходу.

Важлива роль в інтерактивному навчанні української мови учнів шкіл з російською мовою викладання відводиться понятійному апарату. Передусім потребують пояснення такі терміни, як «інтерактивний», «інтерактивність», «інтерактивні методи навчання», «інтерактивні форми навчання», «методична компетентність учителя з інтерактивних методів та форм навчання української мови» та ін.

У численних дослідженнях досі побутує різночитання цих дефініцій. Наше розуміння досліджуваної групи понять формувалося на основі усвідомлення змісту основного поняття «інтерактивний», яке складається з двох слів: «інтер» та «активний». У перекладі з англійської, як уже зазначалось, перша частина слова — «інтер»

¹³ Гузєєв В.В. Методы и организационные формы обучения / В.В. Гузєєв. — М.: Народное образование, 2001. — 127 с.

¹⁴ Пометун О.І. Інтерактивні методи навчання // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 357 — 359.; Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання Науково-методичний посібник / О.І. Пометун О.І., Л.В. Пироженко. За ред. О.І. Пометун. — К.: Видавництво А. С. К., 2004. — 192 с.

¹⁵ Селевко Г.К. Інтерактивні технології // Енциклопедія образовательных технологий: В 2 т., Т. 1. М.: НИИ школьных технологий, 2006 — С. 239 — 246.

¹⁶ Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / Сисоєва С.О. — К.: ВД «ЕКМО», 2011. — 320 с.

(від латин. префікса *inter*, що застосовується у значенні «перебування поміж, між чимось»), означає «взаємно», «обопільно», «вкупі», «спільно», «між».

Проте, на наш погляд, ключову роль у розумінні змісту поняття «інтерактивний» відіграє термін «активний» [від латин. *activus*], який розтлумачують як діяльний, енергійний, здатний діяти¹⁷, оскільки його пов'язують із людиною як особистістю, а крім того, з якісною характеристикою її діяльності, у школі — з навчально-пізнавальною діяльністю молодшого школяра. Звернення до особистості учня в процесі його навчання української мови у школах з російською мовою викладання зумовлено гуманізацією освіти, що знайшло відображення у вже згаданому Державному стандарті щодо необхідності забезпечення належного рівня соціально-особистісного розвитку учнів. Такий акцент вимагає кардинальної методологічної переорієнтації навчання української мови, визнання дитини його центром, на чому й акцентована увага практиків у розробленій О. Хорошковською методиці навчання української мови у початкових класах шкіл із російською мовою викладання.¹⁸

Водночас, упущенням багатьох учителів у царині навчання української мови учнів початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів є реалізація панівного в минулому столітті підходу до навчання як до суб'єкт-об'єктного процесу, цілі і завдання якого відсторонені від дитини як особистості та суб'єкта власного розвитку. У такому разі навчання української мови обмежується, по суті, процесуально-операційною стороною, коли вчителем цілеспрямовано формуються знання, уміння й навички без урахування від істинних потреб, можливостей та інтересів учнів, тобто дітям нав'язувалося те, що попередньо не було співвіднесене з їхньою внутрішньою мотивацією, яка визнана рушійною силою людської поведінки, зокрема, учіння.

Результати проведених досліджень дають змогу стверджувати, що труднощі молодших школярів в оволодінні українською мовою у школах з російською мовою викладання здебільшого обумовлені й іншими факторами. До них належать ігнорування вчителем у навчальному процесі особливостей двох мовних систем (української й російської) і формальне ставлення до психологічної специфіки учнів молодшого шкільного віку. Діти 1-2 — х і 3-4 — х класів наділені певним набором психологічних характеристик, і утворюють мікрогрупи в межах вікової групи учнів початкової школи. У таких мікрогрупах діти характеризуються певними особливостями внутрішнього світу, світосприймання, світорозуміння, мотивації до навчання й на цій основі — своєрідністю навчально-пізнавальної діяльності та оволодіння українською мовою.

«Активний» (активність) як ключове поняття в розумінні інтерактивності, що корелюється з якістю навчально-пізнавальної діяльності, яку здійснюють учні в процесі навчання української мови, з її результативністю, вимагає ґрунтовнішого дефінітивного аналізу зазначеної дефініції.

Психологи розглядають активність як один з основних і необхідних проявів життя, як внутрішню силу, спрямовану на задоволення людських потреб, як здатність людини до планомірного й цілеспрямованого перетворення навколишньої дійсності і самої себе, яка виявляється в наполегливості, принциповості, послідовності дій, енергійності, ініціативності, відповідальності та інших морально-вольових якостях.

---

¹⁷ Сліпушко О.М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика / О.М. Сліпушко. — К.: Видавництво «Криниця». — 2000. — С.31.

¹⁸ Хорошковська О.Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання / О.Н. Хорошковська. — К.: Промінь, 2006. — 256 с.

Отже, суттєвим для прояву активності людини, на відміну від активності тварин, є її свідомість і цілеспрямованість, а також соціально спрямований характер. У психології активність розглядають як одну з характеристик діяльності й поведінки людини, як здатність особистості до значущих перетворень у навколишньому світі та у самій собі. Активність має безпосередній зв'язок із метою здійснюваної діяльності та з її процесуально-операційним компонентом, вона характеризується усвідомленістю й цілеспрямованістю, відзначається довільністю і значною стійкістю.¹⁹

В освіті найчастіше розглядається пізнавальна активність — вид активності, що проявляється в процесі основної діяльності школяра — навчально-пізнавальної. Узагальнене розуміння педагогічної сутності пізнавальної активності та її зв'язку з якістю навчально-пізнавальної діяльності наведено В. Лозовою в Енциклопедії освіти²⁰. Нині пізнавальну активність розглядають як рису особистості, яка виявляється в ставленні її до процесу пізнання, отже, щодо школяра — у ставленні до здійснюваної навчально-пізнавальної діяльності. Пізнавальну активність у педагогіці співвідносять з якістю навчально-пізнавальної діяльності, саме тому педагоги звернулися до інтерактивних форм і методів навчання української мови у ЗНЗ із російською мовою викладання, зокрема які створюють сприятливі умови для активного перебігу навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.

Психологи стверджують, що внутрішнім джерелом пізнавальної активності дитини і процесі навчання, а отже, й прояву її у процесі вивчення української мови, є пізнавальна потреба²¹. Задоволення пізнавальних потреб суб'єкта учіння передбачає наявність певних мотивів, внутрішніх спонукань до діяльності, прагнення до здобуття знань і набуття вмінь і навичок.

Про прояв пізнавальної активності особистості у процесі навчання свідчать такі показники, як позитивне ставлення до діяльності (прояв емоцій позитивної модальності), цілеспрямованість, енергійність, самостійність, наполегливість у досягненні мети, креативність. Спостереження засвідчують, що в процесі навчання української мови у ЗНЗ із російською мовою викладання пізнавальна активність виявляється в запитаннях учнів до вчителя, прагненні до аналізу власних помилок і коригування процесу учіння, критичності, бажанні використовувати здобуті знання в позаурочних ситуаціях; прагненні за власною ініціативою брати участь у конкурсах із різних питань української мови, заняттях гуртків, реалізації проектної діяльності, читанні тощо.

Пізнавальну активність класифікують за певними видами. Так, її можна розглядати з боку лише прагнення до діяльності, виявлення інтересу, допитливості, але це не означає реалізацію потреб, тобто це потенційна (можлива) пізнавальна активність. Якщо потреби втілюються в конкретних діях — це функціональна пізнавальна активність, яка може виявлятися в окремих ситуаціях та в певних умовах. Коли пізнавальна активність перетворюється в стійку особистісну якість, коли нею визначається загальна спрямованість людини, домінуюльне ставлення до пізнання, тоді йдеться про інтегровану пізнавальну активність²².

---

¹⁹ Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. — К.: «Академвидав», 2006. — С. 15.

²⁰ Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В.Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — С. 678 — 680.

²¹ Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. — К.: Рад. школа, 1989. — 608 с.

²² Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В.Г. Кремень. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.

За критерієм характеру пізнавальних процесів розрізняють мисленнєву активність, яка відбиває потреби суб'єкта учіння зрозуміти, пізнати, пояснити щось нове, невідоме, що вимагає здійснення операцій мислення: аналізу, порівняння, узагальнення, систематизації. Інший вид активності позначається як інтелектуальна. Вона пов'язана з якостями розуму і залежить від його глибини (ступінь проникнення в сутність явищ), широти (залучення знань з інших галузей), гнучкості (здатність відмовитися від відомих зв'язків, створення нових), критичності, доказовості (особиста оцінка подій, фактів, глибоке обґрунтування власного погляду, об'єктивність), самостійності. Залежно від характеру діяльності, ступеня самостійності, творчості можна говорити про репродуктивну (виконавську), реконструктивну, творчу активність, кожна з яких має свої особливості.²³

Із теоретичного аналізу випливає, що характер пізнавальної активності школяра в процесі використання вчителем інтерактивних форм і методів навчання української мови у ЗНЗ із російською мовою викладання залежить від мотивації навчально-пізнавальної діяльності, яка має полімотивований характер. *Мотивація* (з латин. *movere*) — динамічний процес прояву фізіологічних і психологічних процесів як спонукання до діяльності, який визначає здатність людини діяльно задовольняти свої потреби.

Мотивація пізнавальної активності учня у процесі інтерактивних форм і методів навчання української мови в початковій школі — це система стійких мотивів, що визначають актуальну навчально-пізнавальну діяльність молодшого школяра.

До навчально-пізнавальної діяльності у процесі використання вчителем інтерактивних форм і методів навчання учнів початкової школи спонукають не один, а низка мотивів, які взаємодіють один з одним. На основі здійсненої в педагогіці систематизації мотивів навчально-пізнавальної діяльності пропонуємо в аналізі інтерактивних форм і методів навчання української мови мотиви об'єднувати у такі специфічні групи: безпосередньо-спонукальні, перспективно-спонукальні, інтелектуально-спонукальні.

Безпосередньо-спонукальні мотиви інтерактивних форм і методів навчання української мови базуються на активізації емоційних процесів як своєрідної форми психічного відображення суб'єктивного ставлення учня до процесу навчання шляхом безпосереднього переживання приємного або неприємного. Емоції в контексті інтерактивних форм і методів навчання української мови розглядаємо як особливий клас психічних явищ, які відображають у формі безпосереднього, швидкоплинного переживання важливість для учня тих навчальних ситуацій, що діють на нього в процесі міжособистісної комунікації. Позитивні емоції роблять світ навчання української мови яскравішим, різноманітнішим і привабливішим. Серед факторів, які викликають в учнів позитивні емоції під час застосування інтерактивних форм і методів навчання, виділяють нові враження, динамічність, яскравість засобів навчання, що залучені до реалізації інтерактивних методів, цікавість, привабливість особистості вчителя, бажання отримати похвалу, нагороду та ін.

Перспективно-спонукальні мотиви інтерактивних форм і методів навчання ґрунтуються на значущості знання української мови, на них суттєво позначаються вікові особливості учнів. На кінець молодшого шкільного віку можливими є такі перспективно-спонукальні мотиви, як усвідомлення світоглядного, соціального й

---

²³ Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В.Г. Кремень. — К: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.

прикладного значення української мови в подальшому житті школяра, розвинуене почуття обов'язку й відповідальності тощо.

Інтелектуально-спонукальні мотиви характеризуються як отримання учнем задоволення від самого процесу пізнання української мови в контексті інтерактивних форм і методів навчання. До таких мотивів належать пізнавальний інтерес, допитливість, намагання оволодіти певними вміннями й навичками української мови, захопленість самим процесом розв'язання передбаченого інтерактивним методом мовного завдання.

Наше повернення до аналізу змісту першої частини слова «інтерактивний» засвідчує, що суттєвою особливістю інтерактивних форм і методів навчання української мови учнів ЗНЗ із російською мовою викладання є характеристика їх як таких, що спираються на міжособистісну взаємодію суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності, і передусім на суб'єкт-суб'єктну взаємодію вчителя та учня. Логічно, що вихідним поняттям у процесі теоретичного аналізу навчально-пізнавальної діяльності, яка здійснюється в контексті інтерактивних форм і методів навчання української мови на суб'єкт-суб'єктних засадах, є дефініція «діяльність».

Наукові уявлення про цей соціально-психологічний феномен викладені у працях відомих психологів, таких як Альбуханова-Славська К., Виготський Л., Леонтьєв О. М., Рубінштейн С. та ін. Психологічне розуміння сутності й структури людської діяльності дає підстави стверджувати, що навчально-пізнавальна діяльність, що лежить в основі інтерактивних форм і методів навчання української мови, є складною цілісною системою. Її психологічний аналіз ми здійснюємо на засадах системно-діяльнісного підходу.

Поняття *система* розглядається як упорядкована сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія, і яка спрямована на досягнення певної мети. Поняття *система* охоплює три взаємопов'язані положення: система утворюється сукупністю (множиною) елементів, що мають зв'язки між собою; ця сукупність утворює єдине ціле, тобто вилучення одного з елементів сукупності порушує властивість цілісності; утворене сукупністю елементів єдине ціле має певну мету або призначення, властиве для всієї сукупності елементів, а не для якоїсь комбінації з них.

Аналізуючи поняття система, ураховують, що елемент системи є такою частиною, яка не підлягає подальшому поділу, щоб виконувати властиві для неї функції. Доведено, що основними компонентами навчально-пізнавальної діяльності є мотиваційно-цільовий, когнітивний, процесуально-операційний, контрольно-оцінний і результативний.

Будь-яка система існує (функціонує) у середовищі, що її оточує. Закономірним є такий зв'язок: середовище завжди впливає на внутрішній стан системи, тому характер і якість навчально-пізнавальної діяльності в контексті інтерактивних форм і методів навчання української мови безпосередньо залежить від середовища, у якому вона здійснюється, причому необхідно пам'ятати, що середовище поділяється на соціальне й матеріальне.

На наш погляд, для формування методики педагогічного керівництва навчально-пізнавальною діяльністю дітей, яку здійснюють учні в процесі інтерактивного навчання української мови, доцільно створити її бінарну (суб'єкт-суб'єктну) модель, один блок якої презентує професійну діяльність учителя з навчання української мови, а інший — діяльність дитини як суб'єкта учіння. Цілеспрямований добір учителем необхідних методів і прийомів до кожного компонента навчально-

---

пізнавальної діяльності дітей забезпечуватиме ефективність інтерактивних форм і методів навчання української мови учнів початкових класів ЗНЗ із російською мовою викладання.

Відтак вихідним поняттям у процесі теоретичного аналізу інтерактивних форм і методів навчання української мови у ЗНЗ із російською мовою викладання є дефініція інтерактивність. Доведено, що означене поняття розглядають з урахуванням його складників, а саме; «інтер» («разом», «спільно») та «активність, активний» (риса особистості, яка виявляється в ставленні її до дійсності; якісна характеристика людської діяльності).

Дефінітивний аналіз досліджуваного поняття дає змогу висунути ідею щодо розроблення бінарної (суб'єкт-суб'єктної) моделі структури інтерактивних форм і методів навчання української мови у ЗНЗ із російською мовою викладання. Один її блок відображає компоненти навчально-пізнавальної діяльності, яку здійснюють учні в процесі вивчення української мови, інший — відтворює професійну діяльність учителя, добір ним способів і прийомів, необхідних для активного функціонування кожного компонента інтерактивної навчально-пізнавальної діяльності дитини.

Виокремлення в інтерактивному навчанні мовлення як основного засобу спілкування його суб'єктів дає можливість зробити висновок про можливість про ефективність його використання як продуктивного методу навчання української мови учнів шкіл національних меншин України, зокрема шкіл із російською мовою викладання.

Доведено доречність у навчанні української мови учнів молодшого шкільного віку в загальноосвітніх навчальних закладах із російською мовою надавати перевагу інтерактивно-ігровим методам, і тому в їх науковій характеристиці доцільно звернутися до сучасної теорії ігрової діяльності дітей.

1. 2. Інтерактивні форми і методи в контексті методики навчання української мови учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми, довів, що використання інтерактивних форм і методів знайшло певне відображення в методиці навчання української мови учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання.

Серед здійснених досліджень виокремлюємо роботи О. Хорошковської як найбільш ґрунтовні в досліджуваній галузі, зокрема монографію «Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня з мовами викладання національних меншин України». Автором висвітлено актуальні питання, що стосуються особливостей засвоєння навчального матеріалу української мови у школах із національними мовами навчання, змісту і принципів його відбору та виокремлення на лінгводидактичних засадах методів і прийомів, які є ефективними в навчанні.

Дослідниця акцентує увагу на тому, що реалізація змісту навчання мов (як рідної, так і української як державної) у ЗНЗ із національними мовами викладання можлива за впровадження комунікативного особистісно-орієнтованого підходу до навчання української мови й оволодіння вчителем комунікативними методиками навчання. Такі методики найкраще розроблені в інтерактивних технологіях навчан-

---

ня.²⁴ Серед методів навчання вчителю потрібно активно використовувати такі, які будуть сприяти розвитку вмінь усного й писемного комунікативного мовлення. О. Хорошковська всіляко підтримує ідею використання інтерактивно-ігрових методів як таких, що відповідають віковим особливостям учнів початкових класів і забезпечують реалізацію компетентнісного й комунікативного підходів.

Хоча проблема інтерактивних методів аспектно вже була предметом розгляду в методиці навчання української мови російськомовних школярів, проте цілісно вона ще не досліджувалася.

На основі проаналізованої літератури основними критеріями добору інтерактивних форм і методів інтерактивного навчання української мови учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання виділяємо змістове наповнення (змістовий критерій) і способи його репрезентації учням (методичний критерій).

Змістове наповнення — це сукупність передбачених для засвоєння учнями якісно визначених складників української мови, урегульованих нормами Державного стандарту початкової загальної освіти²⁵. На сьогодні обґрунтовано зміст навчання, на базі якого розроблено програми з української мови для початкових класів шкіл із російською мовою викладання²⁶. Їх ключовою особливістю є врахування результатів порівняльного аналізу мовних систем російської та української мов, що дало змогу врахувати у навчанні відмінності як у фонетико-графічних, так і в граматичних системах української та російської мов.

Зміст, викладений у навчальних програмах, орієнтує вчителя на змістове наповнення інтерактивних форм і методів. У мовній освіті його розглядають як головний, визначальний критерій реалізації інтерактивного підходу. Процесуальний складник подання вчителем навчального змісту презентує методика навчання.

Методика інтерактивного навчання — це сукупність прийомів і способів педагогічного впливу вчителя на засвоєння учнем змісту навчання української мови як державної. Вона характеризує процес оволодіння учнем українською мовою, показує, яким чином регулюються навчальні дії школярів.

Загалом поняття «методика» є похідним від терміна «метод». Метод (від. — грец. μέθοδος — шлях пізнання), що розглядається як системно об'єднана сукупність кроків, дій, способів діяльності, які необхідно здійснити для розв'язання певного завдання, спрямованого на досягнення конкретної мети.

Аналіз теоретичних джерел і педагогічної практики навчання довів, що структурно методика навчання мов розглядається як низка взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів, до яких належать:

- принципи, об'єктивні закони й закономірності педагогічної діяльності, що впливають на засвоєння змісту навчання;
- основна мета й конкретні цілі (навчальні, розвивальні, виховні), що спрямовані на досягнення поставленої мети;
- форма організації навчально-пізнавальної діяльності як організаційна основа навчання;

---

²⁴ Хорошковська О. М. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України: монографія/ О. Н. Хорошковська. — К.: Педагогічна думка, 2012. — С. 60.

²⁵ Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. №462.

²⁶ Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1 — 4 классы. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. — 114 с.

-
- методи, прийоми, педагогічні технології реалізації поставленої мети та проміжних цілей;
  - засоби навчання (матеріальне забезпечення навчального процесу), за допомогою яких реалізується передбачений навчальною програмою зміст;
  - форми й засоби контролю за реалізацією мети або досягненням конкретних цілей. Розглянемо докладніше їх.

Принципи методики інтерактивного навчання тісно пов'язані з принципами мовної освіти. Вони розглядаються як основні правила, вимоги до організації навчально-виховного процесу, які впливають із закономірностей процесу навчання мов. С. Караман наголошує, що під час вибору методів навчання мови необхідно керуватися дидактичними й лінгводидактичними принципами.²⁷ Згідно з виокремленими принципами визначаються мета, завдання, зміст, засоби, форми, методи й прийоми інтерактивного навчання української мови як державної у школах із національними мовами викладання.

Поняття «принцип» (від лат. *principium* — «початок, основа») визначається в педагогіці як «основа, на яку треба спиратися і якою необхідно керуватися»²⁸. Нині в дидактиці загальноприйнятою є думка, що принципи — це «спрямовуючі положення, нормативні вимоги до організації й проведення дидактичного процесу, які мають характер загальних вказівок, правил і норм, та впливають із його закономірностей»²⁹. Загальні педагогічні принципи визначають форми, засоби, методи інтерактивного навчання української мови учнів шкіл із російською мовою викладання.

Загалом дидактичні принципи розглядають як історичну категорію, які щодо навчання української мови визначаються: а) соціальним замовленням, яке змінюється залежно від змін у соціально-культурному житті; б) станом загальнонаукових досліджень — з філософії, соціології, культурології, психології й результатами спеціальних наукових пошуків — у царині лінгводидактики, методики навчання мов і літератур, у методиці інтерактивного навчання з різних предметів; в) власне практикою процесу інтерактивного навчання української мови, яка не лише апробує вартість того чи іншого принципу, але й підказує напрями пошуків варіантів їх відповідно до актуальних запитів мовної освіти.

Це означає, що зміст дидактичних принципів інтерактивного навчання (принаймні більшості з них) не є універсальним і «вічним», а виводиться з конкретних історико-педагогічних умов, у яких здійснюється навчальний процес.

Аналіз педагогічних праць дав змогу виокремити ті загальнодидактичні принципи інтерактивного навчання, які є дидактичною основою формулювання вимог до використання форм і методів інтерактивного навчання української мови учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання.

Серед загальнодидактичних принципів навчання української мови доцільно виокремити декілька з них.

Принцип науковості — відображення у змісті інтерактивного навчання сучасних лінгвістичних і лінгводидактичних поглядів на проблеми української мови і мовлення.

---

²⁷ С. Караман: Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За редакцією М. І. Пентилюк: М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. — К.: Ленвіт, 2005. — 400 с.

²⁸ Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. — [3-тє вид., перероб. і доп.]. — К. : Знання, 2007. — С. 109.

²⁹ Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. — К. : Либідь, 2002. — С. 291.

Принцип активності — якщо учень на уроці є суб'єктом навчальної діяльності, то сам процес діяльності не дає змогу йому бути «пасивним». Г. Вашенко підкреслював, що вищі форми інтелектуальних процесів характеризуються активністю й без неї неможливі. Зусилля вчителя у всіх випадках повинні б сприяти лише підвищенню напруги в діяльності учня, але не за рахунок власної енергії, а шляхом доброї «режисури» навчального процесу, бо «високий рівень активності вчителя призводить до пасивності учня»³⁰.

Навчальний процес, заснований на суб'єкт-суб'єктних відносинах, передбачає, що кожен — і учитель, і учні — повинні бути активними, але по-різному. Перший в організації навчання, а другий — у розв'язанні навчальних задач, у власному творчому пошуку.

Принцип гуманізації — процес україномовної освіти спрямований на розвиток комунікативної особистості школяра, а в основу інтерактивного навчання української мови в школі покладено увагу до дитини — найвищої цінності сучасного суспільства.

Принцип гуманітаризації — на заняттях з української мови в учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання формуються ціннісні орієнтації, здатність до соціокультурного саморозвитку, підвищується рівень національно патріотичної спрямованості підростаючого покоління.

Принцип культуровідповідності, що передбачає прилучення учнів шляхом застосування інтерактивних форм і методів навчання до національної культури й традицій українського народу.

Принцип неперервності загального й мовного розвитку особистості.

Принцип відкритості мовної освіти. Відкрита освіта — це заснована на компетентнісному підході складна соціально-педагогічна система, здатна до швидкого реагування на зміни в мінливому соціально-культурному середовищі, на індивідуальні й групові освітні потреби, запити. Вона базується на світоглядних і методологічних засадах відкритості й неперервності процесу пізнання.

Основу освітнього процесу у відкритій мовній освіті становить цілеспрямована, контрольована, інтенсивна самостійна робота учнів (яка, без сумніву, адаптована до їхніх вікових можливостей). Учні можуть учитися в зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, маючи при собі комплект спеціальних засобів навчання і погоджену можливість контакту з викладачем, а також контактів між собою. Метою відкритої освіти є підготовка учнів до повноцінної та ефективної участі в громадській і професійній діяльності в умовах інформаційного й телекомунікаційного суспільства.

Уважається, що загалом відкрита освіта має такі особливості:

- використання спеціалізованих технологій і засобів навчання — застосування комп'ютерів, мережових засобів, мультимедійних технологій, спеціального програмного забезпечення для підготовки курсів, навчання здобувачів освіти і підвищення кваліфікації викладачів;
- тестовий контроль якості знань — використання тестових систем на базі інформаційних технологій;
- економічна ефективність — поліпшення співвідношення досягнутого результату до витрат часу, грошей та інших ресурсів на його досягнення, порівняно з традиційними формами навчання;

---

³⁰ Вашенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів / Г. Вашенко. — Видання перше. — К.: Українська Видавнича спілка, 1997. — С. 95.

-
- гнучкість — можливість навчатися в зручний час, у зручному місці та в зручному темпі;
  - модульність — можливість формування індивідуального навчального плану, що відповідає особистим потребам, з набору незалежних навчальних курсів;
  - асинхронність — реалізація технології навчання за зручним для кожного учня розкладом;
  - нова роль викладача — покладання на нього функції координування пізнавального процесу, корегування змісту предмета, консультації під час складання індивідуального навчального плану, керівництво навчальними проектами за допомогою інформаційних і телекомунікаційних технологій;
  - нова роль того, хто навчається, — підвищення вимог до самоорганізації, умотивованості, відповідальності;
  - упровадження інформаційних і телекомунікаційних технологій у навчання;
  - інтернаціональність, можливість експорту та імпорту освітніх послуг.³¹

Здійснений аналіз загальних особливостей відкритої освіти свідчить, що більшість її позицій придатні для розроблення інтерактивного навчання української мови учнів початкових класів загальноосвітніх шкіл і російською мовою викладання (позиції 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10).

Сучасні фахівці з методики навчання української мови, творчо використовуючи загальнодидактичні принципи організації навчальної діяльності школярів, у процесі проектування інтерактивного навчання цілком закономірно керуються і специфічними, суто методичними принципами навчання української мови як другої (Хорошковська О., Кудикіна Н., Куценко Л.). В основу визначення їх покладено вивчення результатів наукових досліджень у галузі лінгводидактики, теорії й методики навчання (українська, російська, будь-яка інша мова), психолінгвістики, культурології, теорії комунікації та інших суміжних наук.

До методичних принципів належать:

- принцип доступності й посиленості змісту інтерактивного навчання української мови — оптимальний добір інтерактивних форм і методів, що відповідають віковим особливостям дітей молодшого шкільного віку, зокрема їхнього природного прагнення до ігрової діяльності у процесі навчання мови. Про це Софія Русова писала: «Є один науковий принцип — школа скрізь повинна відповідати психології дітей...»³²;
- принцип використання інтерактивних форм і методів навчання української мови на ґрунті досягнень лінгводидактики й знань про психологічні закономірності функціонування мови в комунікативному просторі;
- оптимальне поєднання в межах досліджуваних методів вербальних і невербальних засобів спілкування;
- принцип цілісності навчального процесу — раціональне використання інтерактивних форм і методів навчання української мови на академічних заняттях (на уроках) та в позаурочному навчально-виховному процесі, що сприяє підвищенню рівня мовнокомунікативної компетентності учнів;
- принцип активізації міжпредметних зв'язків — актуалізація знань, умінь і навичок, здобутих у процесі оволодіння російською мовою;

---

³¹ Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Відкрита_освіта.

³² Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Русова. — К.: Освіта, 1996. — С. 295.

-
- принцип наступності й перспективності — інтерактивне навчання української мови молодших школярів з опорою на знання, мовленнєві вміння й навички, сформовані в дошкільному віці, та подальше формування їх в основній школі;
  - принцип наочності — використання в процесі застосування інтерактивних форм і методів навчання української мови традиційних й сучасних аудіовізуальних засобів україномовної освіти, що оптимізують навчальний процес;
  - принцип діяльнісно-комунікативної спрямованості інтерактивного навчання української мови — мовні норми сучасної української мови засвоюються учнями в процесі різних видів діяльності шляхом міжособистісної мовленнєвої взаємодії;
  - принцип диференційованого використання інтерактивних форм і методів навчання української мови — організація різноманітного навчання учнів: оптимальний добір різноманітних форм, методів і прийомів групової та індивідуально-самостійної роботи дітей з урахуванням індивідуальних особливостей засвоєння української мови;
  - принцип діалогізації інтерактивного навчання української мови — формування мовних і комунікативних умінь і навичок молодших школярів відбувається з урахуванням структурних компонентів діалогічної навчальної діяльності, основними з яких є мотиваційний (інтерес до діалогічного вербального спілкування засобами української мови), комунікативний (увага до комунікативних якостей мовлення) та ін.;
  - принцип зразковості мовлення вчителя, здатність служити зразком для українського мовлення учнів;
  - принцип консолідації зусиль усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, співробітництва і співдружності педагогічних працівників школи, сім'ї, громадськості в навчанні української мови в школі з російською мовою викладання;
  - принцип особистісної зорієнтованості інтерактивних форм і методів навчання української мови в школах з російською мовою викладання, способом реалізації якого є суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників навчального процесу.

У методичному забезпеченні інтерактивної україномовної освіти необхідно враховувати об'єктивні закони й закономірності, що впливають і на досягнення основної мети навчання. Зокрема, провідний — закон соціальної обумовленості цілей, змісту й методів навчання, який розкриває об'єктивний процес визначального впливу суспільних відносин, соціального устрою на формування всіх елементів навчання й виховання підростаючого покоління.

Інший складник інтерактивної методики навчання української мови — мета, яка в освіті виступає як усвідомлений образ бажаного результату, на досягнення якого спрямовано дії людини.

Мета навчання української мови як державної визначена в Державному стандарті початкової освіти під рубрикою «Мова вивчення (українська мова, мови національних меншин)» і розглядається як формування комунікативної компетентності з урахуванням інтересів і можливостей учнів початкової школи.

Для досягнення мети людина передбачає й прогнозує цілі своєї діяльності, способом відображення яких є планування. Ціль визначає дію, вона забезпечує досягнення мети. Дійовим механізмом досягнення мети діяльності є побудова ієрархії й

хронологічної послідовності цілей.³³ У навчальному процесі наведена теза реалізується через календарне планування навчальної роботи вчителя з учнями.

Основні цілі інтерактивного навчання української мови випливають із завдань україномовної освіти, виокремлених у Державному стандарті початкової загальної освіти:

- створення позитивної мотивації до засвоєння знань і набуття умінь, навичок;
- формування вмінь і навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності;
- засвоєння елементарних знань про найважливіші мовні одиниці, необхідні й достатні для формування мовленнєвих умінь і навичок;
- залучення до національної культури народу, мова якого вивчається;
- сприяння інтелектуальному, моральному, соціокультурному та естетичному розвитку особистості³⁴.

Основні цілі в процесі використання інтерактивних методів реалізуються шляхом визначення поточних (оперативних, поурочних) цілей навчання української мови учнів початкових класів у школах із російською мовою викладання. Вони відображаються у навчальних програмах для кожного класу початкової школи, розробках уроків і позаурочних занять.

Визначення змісту навчання учнів початкових класів у школах із російською мовою викладання поряд з особливостями навчання у школах національних меншин знайшло обґрунтування в роботах О. Хорошковської³⁵.

Зміст навчання української мови в школах із російською мовою викладання поліфункціональний. Він виконує основну функцію — забезпечує оволодіння учнями українською мовою як державною. Водночас здійснює супровідні функції — розвиток мислення, формування світоглядної, етичної, естетичної, трудової, екологічної культури тощо. Якщо раніше шкільні програми були побудовані за змістовим принципом (ґрунтовно описувалося те, що вивчається), то нині — на компетентнісних засадах, відтак передбачається формування компетентностей як тих надбань особистості, без яких вона не може успішно адаптуватися й самореалізуватися у будь-якому соціумі. Зміст навчання української мови спрямовується на формування в учнів комунікативної компетентності шляхом засвоєння доступного й необхідного обсягу знань з української мови, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності й набуття особистого досвіду культури спілкування.

---

³³ Управління людськими ресурсами: (Понятійно-термінол. слов.): Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ За ред. Г.В. Фокіна, В.О. Антонюка, М.Ф. Головатого. — К.: МАУП, 2006. — С. 227.

³⁴ Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. №462.

³⁵ Хорошковська О.Н. Про зміст навчання української мови та критерії його відбору // Початкова школа. — 1999. — №3. — С. 40-41.; Хорошковська О.Н. Порівняльний аналіз — основний критерій для визначення змісту навчання української мови як другої (мовна лінія) // Зміст і технології шкільної освіти: Матеріали звітної конференції Інституту педагогіки АПН України 2-3 квітня 2007 р. — К.: Пед. думка, 2007 р.; Хорошковська О.Н. Про підходи до визначення змісту мовної освіти у проєкті нової редакції державного стандарту // УМЛШ — 2011, №1. — С. 37-41.; Хорошковська О.Н.. Проблеми навчання української мови як державної у школах з мовами викладання національних меншин України // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». — Ужгород, 2008. — №12 — 13.; Хорошковська О. М. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України: монографія / О. Н. Хорошковська. — К.: Педагогічна думка, 2012. — 160 с.; Хорошковська О.Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання / О.Н. Хорошковська. — К.: Промінь, 2006. — 256 с. та ін.

Зміст навчання української мови як державної та інших мов як навчальних предметів визначається у Державному стандарті початкової освіти за такими змістовими лініями: мовленнєва, мовна, соціокультурна та діяльнісна. При чому автори пояснюють, що остання спеціально не визначена, оскільки її зміст збігається зі змістом, представленим у програмі з російської мови. Усі змістові лінії є взаємозалежними, взаємопов'язаними й спрямованими на формування ключових і предметних компетентностей.

Підкреслюється, що мовленнєва лінія є пріоритетною, їй підпорядковуються знання з мови, які є базовими для розвитку й удосконалення вмінь спілкуватися в усній і писемній формах. Отже, інтерактивні методи як такі, що засновані на комунікативному мовленні, є ефективними для реалізації завдань мовленнєвої лінії навчання.

Вимоги Державного стандарту, сконцентровані в його меті й завданнях навчального предмета, знайшли відображення й конкретизацію в програмі з української мови як державної для початкових класів шкіл із російською мовою викладання³⁶, яка структурується за розділами: Усний курс української мови (1 клас). 2. Навчання грамоти (2 клас). 3. Мова і мовлення (3, 4 класи).

Так, згідно з розділом «Усний курс української мови» (1 клас), інтерактивні методи використовуються в процесі оволодіння учнями такими видами мовленнєвої діяльності, як слухання-розуміння українського мовлення й говоріння (діалогічне й монологічне мовлення). Подальшому уточненню змісту навчання в програмі сприяє визначення сфери й тематики мовленнєвої діяльності.

Змістова сторона навчання української мови у 2 класі відображає вимогу вдосконалення усного українського мовлення та відповідно до завдань структурного розділу програми «Навчання грамоти», зорієнтована на специфіку оволодіння кирилицею. Це складний і тривалий процес, у якому мають ураховуватися результати порівняльного аналізу фонетико-графічних систем російської та української мов. Спостереження засвідчують, що застосовувати інтерактивні методи в процесі реалізації завдань структурного розділу програми «Навчання грамоти», тобто навчання читання й письма українською мовою, недоречно.

Проте у засвоєнні учнями змісту мовленнєвої лінії, що нерозривно пов'язаний із соціокультурною і спрямовується на подальше оволодіння усним українським мовленням, інтерактивні форми й методи не втрачають своєї актуальності.

Щодо розділу «Мова і мовлення» (3, 4 класи) ураховуючи те, що в школярів згідно з програмовими вимогами важливо формувати вміння змінювати граматичну форму слова, оскільки воно є необхідним для побудови найпростіших висловлювань, а необхідність формування вмінь діалогічного мовлення спонукала ввести в програму теми «Речення непоширене і поширене» (практично), а також «Речення-репліки». З огляду на практичне засвоєння зазначених вимог програми інтерактивні методи, без сумніву, сприятимуть підвищенню результативності навчання.

У соціокультурній лінії програми привертає увагу вимога формування вмінь і навичок встановлювати елементарні комунікативні контакти, орієнтуючись на соціальні ролі. Така вимога суголосна рольовому підходу в соціальній психології особистості³⁷, згідно з яким роль розглядається як реалізація особистістю своєї со-

---

³⁶ Українська мова. Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1 — 4 классы. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. — 114 с.

³⁷ Горностай П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П.П. Горностай. — К.: Видавництво «Інтерпрес ЛТД», 2007. — 312 с.

ціальної функції; відповідний до прийнятих норм способів поведінки людей, зокрема й мовленнєвої.

Індивідуальне виконання ролі людиною має певне «особистісне забарвлення», яке залежить від її знань і вмінь знаходитись у цій ролі, здобутого у процесі життя досвіду. Формування мовленнєвої рольової поведінки — тривалий процес, і саме в молодшому шкільному віці він відбувається найбільш інтенсивно, про що свідчать природні сюжетно-рольові ігри дітей, а отже, у навчанні учнів 3-4 класів посилюється значення інтерактивно-ігрових методів.

Таким чином, аналіз змістових ліній програми з навчання української мови в школах з російською мовою викладання для кожного класу свідчить, що інтерактивні методи сприяють формуванню комунікативної, предметної та соціокультурної компетентностей, оскільки програма в основному спрямована не стільки на знання, скільки на практичній, діяльнісно-комунікативний бік навчання.

Державний стандарт загальної початкової освіти й програма зорієнтовані на педагогів, тих, хто замовляє освітні послуги (батьків), громадськість, — тобто дорослих людей. Для дітей зміст навчання адаптується шляхом його викладу в підручниках. Це дидактично й методично опрацьований зміст навчання української мови. Якщо для інтерактивних методів зміст стандарту й програми є стратегічним орієнтиром, то його подання в підручнику, з яким безпосередньо працює на уроці вчитель та учні, — явище тактичного, методичного характеру. Доведено, що ефективність інтерактивних методів навчання української мови в школах із російською мовою викладання безпосередньо залежить від якості подання пізнавального матеріалу в підручнику.

У результаті конкурсного відбору згідно з Наказами МОНмолодьспорту 2012 року для шкіл з російською мовою навчання чинними стали підручники з української мови видавництв «Освіта» і «Генеза» (Наказ МОНмолодьспорту від 07.02.2012 №118).

Аналіз свідчить, що підручник для першого класу³⁸ видавництва «Освіта» повністю відповідає реалізації основної мети навчання — комунікативної, визначеної в Державному стандарті загальної початкової освіти і програмах, та вимогам формування предметної й соціокультурної компетентностей, виклад узгоджений із такими основними дидактичними принципами, як формування в учнів позитивної мотивації оволодіння українською мовою, доступність, системність, розвиток інтелектуальних здібностей, виховання толерантності до інших народів та почуття патріотизму.

Зміст підручника спрямований на формування всіх видів мовленнєвої діяльності, методичний апарат забезпечує особистісно орієнтоване навчання, має виразну комунікативну спрямованість, структурування навчального матеріалу є доцільним, простежується зв'язок змісту підручника з життям. У посібнику реалізовано принцип урахування результатів порівняльного аналізу мови навчання (російської) та української, достатньо уваги приділяється матеріалу, який в обох мовах не збігається або має частковий збіг, оскільки його засвоєння часто є причиною інтерференції. У поданні цього матеріалу використано прийом зіставлення мовних фактів російської й української мов.

---

³⁸Хорошковська О. Навчання усного українського мовлення в 1 класі загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою. / О. Хорошковська, Л. Кутенко / — К.: Видавництво «Освіта», 2013. — 117 с.

Аналіз підручника для 2 класу свідчить, що він також відповідає вимогам і змісту програми й комунікативній методиці навчання української мови. У ньому є завдання на повторення лексичного й граматичного матеріалу, засвоєного в 1 класі, закріплення орфоепічних і граматичних умінь, активізацію вмінь діалогічного мовлення.

На сторінках цього підручника зазначено теми й орфоепічні норми, які цілком дидактично обумовлені, оскільки в ньому подано достатню кількість вправ і завдань, що сприяють формуванню необхідних умінь. Для читання та заучування напам'ять пропонуються вірші, у яких є вже вивчені букви й орфоепічні норми.

У підручнику для 3 класу реалізовано текстоцентричний підхід — мовний матеріал пропонується опрацьовувати на основі текстів різних жанрів і стилів. Тексти доступні для розуміння дітей, цікаві, мають пізнавальну естетичну й виховну цінність, спрямовують учнів на осмислення мовних явищ. Методичний апарат підручників забезпечує дидактичну вимогу врахування вікових особливостей третьокласників, пізнавальний матеріал націлений на формування предметної й ключової компетентностей.

Отже, здійснений аналіз свідчить, що підручники з української мови видавництва «Освіта» повністю відповідають меті, завданням і змістовим лініям, визначеним у Державному стандарті загальної початкової освіти та програмах, а також необхідним дидактичним вимогам. Відтак, інтерактивні методи навчання на основі змісту цих підручників забезпечуватимуть належний рівень засвоєння української мови учнями шкіл із російською мовою викладання. Саме ці підручники доцільно взяти за орієнтир для наповнення змістом інтерактивних методів навчання української мови.

Як засвідчив аналіз методики навчання української мови, змістовий аспект цієї проблеми реалізується в нероздільній єдності на уроках та в позаурочному навчально-виховному процесі, що зумовлює пошуки найбільш ефективних і оптимальних методів навчання, розробки дидактичних матеріалів для комплексного методичного забезпечення уроків і позаурочних занять³⁹.

Компонентом методики інтерактивного навчання української мови учнів початкових класів у школах з російською мовою викладання, який суттєво впливає на ефективність інтерактивних методів, є *засоби* навчально-виховного процесу, через які реалізується нормативно визначений зміст. У педагогіці засоби навчання — це матеріальні й природні об'єкти, а також штучно створені людиною знаряддя, які використовуються в навчально-виховному процесі для досягнення визначених освітніх цілей. За останніми дослідженнями, замість поняття засоби навчання використовується термінологічне словосполучення «матеріальне середовище освіти». Матеріальне середовище інтерактивних форм і методів навчання української мови становлять підручник для конкретного класу, літературні твори, дитяча книжка, демонстраційний і роздатковий матеріали, іграшки й інша ігрова атрибутика, аудіовізуальні засоби навчання, мультимедійна техніка (комп'ютер, інтерактивні дошки SMART та ін).

Істотним компонентом методики навчання української мови є форми навчання. У методиці інтерактивного навчання організаційні форми поділяються на групи за різними критеріями. Найпоширенішими є критерій чисельності групи учнів, які залучені до інтерактивної взаємодії.

---

³⁹ Хорошковська О. Н. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України: монографія / О. Н. Хорошковська. — К. : Педагогічна думка, 2012. — С. 60.

Доведено, що інтерактивна взаємодія за критерієм чисельності учнів у процесі інтерактивного навчання може бути груповою й колективною (фронтальною). Проте й індивідуальне навчання, по суті, можна вважати однією з форм інтерактивності, оскільки воно певною мірою співзвучне внутрішньому діалогу, який розвиває учень як суб'єкт навчання. Зокрема, осмислюючи образ-персонаж усної народної творчості, наприклад, казки, учень може мати не одне, а кілька власних суджень про нього. Це спонукає його до внутрішнього діалогу, бажання самому розібратися у своїх поглядах перш ніж висловитись із цього приводу в класі або ж звернутися до однокласника й спільно знайти відповідь на поставлене запитання. Так внутрішній, індивідуальний діалог поступово перетворюється на зовнішню інтерактивну взаємодію.

Інтерактивне спілкування учнів, до якого залучені всі учні класу або групи дітей у позаурочному навчально-виховному процесі, наприклад, групи подовженого дня, вважають колективною формою реалізації інтерактивних методів.

Групова форма організації інтерактивного навчання поділяється на підгрупи:
 — інтерактивна взаємодія в парах (2 учні), яка здійснюється за схемою, поданою на рис. 1.2.

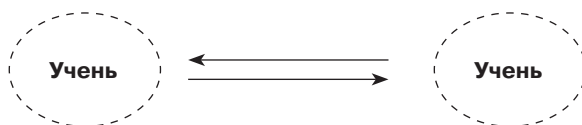

Рис. 1.2. Схема застосування інтерактивних методів навчання у формі «учень — учень». Традиційна назва «робота в парі».

— інтерактивна взаємодія в мікрогрупах (3 — 4 учні), що графічно презентується на рис. 1.3.

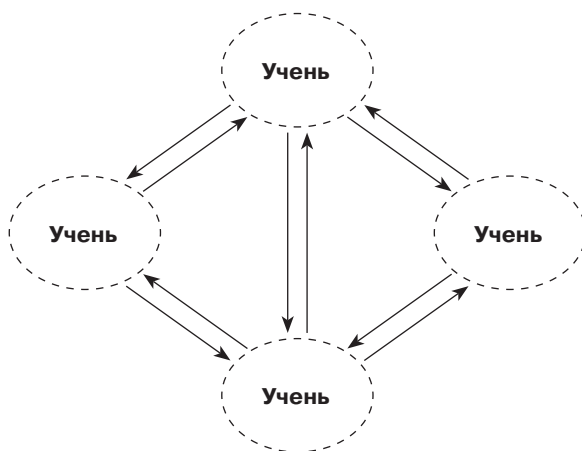

Рис. 1.3. Схема групової форми застосування інтерактивних методів навчання української мови (робота групи дітей).

— інтерактивна взаємодія в малих групах (5 — 6 осіб).

Учитель за будь-яких форм інтерактивного навчання позиціонується як організатор взаємодії, вплив якого може бути прямим або опосередкованим ігровою роллю, пізнавальними діями учнів із засобами навчання тощо.

В інтерактивній методиці навчання української мови учнів шкіл з російською мовою викладання своєю значущістю виділяються методи педагогічної роботи. Методом у педагогіці називають спосіб упорядкованої взаємозалежної діяльності педагога та учня, спрямованої на досягнення заздалегідь поставлених цілей.

У доборі методів навчання вчителі спираються на класифікацію їх. Аналіз практики засвідчує, що здебільшого педагоги звертаються до групування традиційних, заснованих на системно-структурному підході до навчання мови, методів. Водночас методичний інструментарій, сприятливий для формування комунікативномовної компетентності, не є достатньо теоретично осмисленим і поширеним у початковій освіті.

Нині класифікація методів навчання української мови відображає природний багатосторонній процес здобуття наукових знань про них. У пошуку методів навчання державної мови в школах національних меншин України не втрачають актуальності питання методів навчання української мови як рідної для учнів і навчання близькоспорідненої (російської) мови. Певною мірою корисно скористатися також методичними здобутками в галузі навчання іноземних мов.

Проблема систематизації й використання методів розглядається в працях учених і публікаціях багатьох методистів: О. Біляєва, М. Вашуленка, Н. Голуб, О. Горошкіної, І. Гудзик, Т. Донченко, С. Єрмоленко, С. Карамана, Н. Кудикіної, О. Кучерук, Т. Лозан, О. Потапенка, Н. Притулик, С. Пальчевського, Н. Пашківської, М. Пентилюк, Л. Плетнєвої, О. Пометун, І. Хом'яка, Г. Шелехової, О. Хорошковської та ін.

Традиційно методи організації та здійснення навчальної діяльності поділяються: на словесні, наочні й практичні за джерелом передачі і сприйняття навчальної інформації; індуктивні й дедуктивні за логікою передачі і сприйняття інформації; репродуктивні й проблемно-пошукові за ступенем самостійності мислення учня; на методи, що використовуються на уроці й ті, до яких доцільно звертатися в позаурочному навчально-виховному процесі (це поділ за ознакою місця в цілісному навчально-виховному процесі).

Нині залишається актуальним зауваження О. Біляєва, що питання методів навчання української мови в школі, зважаючи на складність і масштабність, потребують, звичайно, належного висвітлення⁴⁰. Для систематизації методів навчання мови актуальним є здійснення класифікації на різних можливих системних рівнях (Караман О.).

Інформативними в дослідженні інтерактивних методів навчання державної мови в школах національних меншин України є питання методів навчання української мови як рідної й навчання близькоспорідненої (російської) мови.

Українські лінгводидакти дотримуються різних підходів до систематизації методичного інструментарію. Зокрема, за критерієм способів взаємодії вчителя й учнів О. Біляєв обґрунтував такі основні методи навчання української мови в школі: розповідь, пояснення (усна форма викладу навчального матеріалу вчителем), бесіда вчителя з учнями, спостереження учнів над мовою, робота з підручником, метод вправ⁴¹.

В інтерпретації С. Карамана до основних методів навчання рідної мови належать: усний виклад учителя, бесіда, спостереження учнів над мовою, робота з підручни-

---

⁴⁰ Біляєв О. М. Зміст уроку мови / О.М. Біляєв // Українська мова і література в школі. — 2003. — №4. — С. 6.

⁴¹ Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови / О.М. Біляєв /. — К.: Генеза, 2005. — С. 75.

ком, метод вправ, а також програмоване та комп'ютеризоване навчання. Учений виокремлює також й інтерактивні методи навчання української мови учнів основної школи: рольова гра, дискусія, моделювання, метод кейса⁴².

Використання зазначених методів дає змогу не протиставляти традиційні й інтерактивні методи навчання української мови, а розглядати їх як взаємопов'язані способи навчання, що разом становлять методичну систему. Важливим для інтерактивного навчання мови є не стільки розмежування відомих методів, скільки упорядкування їх залежно від результату навчання у вигляді досягнення дидактичних цілей.

Одним із підходів до класифікації методів навчання української мови є їх систематизація з позицій реалізації проблемного навчання, що її пропонував М. Шкільник. Водночас автор висловлював думку, важливу й для розгляду інтерактивних методів у навчанні української мови в школах із російською мовою викладання: «проблемне навчання не лише не замінює інших методів, а навпаки, передбачає їх розумне поєднання»⁴³. Отже, у навчанні української мови учнів початкових класів шкіл з російською мовою викладання є змога досягти запланованого результату шляхом поєднання інтеактивних методів з іншими, традиційно поширеними в практиці.

За критерієм особливості діяльностей у навчальному процесі вчителя та учня (навчання та учіння) М. Шкільник здійснив бінарну класифікацію методів навчання мови, із таким поясненням цього підходу: «...бінарна класифікація, яку не можна вважати довершеною, глибше відображає суть педагогічного процесу, указуючи не тільки на шляхи передавання знань, формування вмінь і навичок, а й на способи засвоєння їх учнями»⁴⁴.

На думку М. Шкільника, співвідносними є такі пари методів викладання й учіння: інформаційно-повідомлювальний (навчання) — виконавчий (учіння); пояснювальний (навчання) — репродуктивний (учіння); пояснювально-спонукальний (навчання) — частково-пошуковий (учіння). На наш погляд, інтерактивні способи роботи учнів у процесі опанування української мови найдоцільніші для реалізації частково-пошукової навчальної діяльності учнів.

У лінгводидактичній системі О. Потапенка за способом взаємодії вчителя й учнів основної школи пропонується така класифікація лінгводидактичних методів:

- метод роботи з електронними носіями знань, Інтернетом;
- метод лінгвістичної інтуїції;
- метод лінгвістичного програмування й алгоритмізації;
- метод запобігання типовим недолікам учнів.⁴⁵

О. Кучерук виділяє такі групи інтерактивних методів навчання української мови: методи колективно-групового навчання, методи кооперативного (групового) навчання, методи ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань. Серед різновидів інтерактивних методів — дискусія, мікрофон, ток-шоу, «розумовий штурм» та ін..

⁴² С. Караман з книги: Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За редакцією М. І. Пентиліук: М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. — К.: Ленвіт, 2005. — С. 130-135.

⁴³ Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови / М.М. Шкільник. — К.: Радянська школа, 1986. — С. 5.

⁴⁴ Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови / М.М. Шкільник. — К.: Радянська школа, 1986. — С. 14.

⁴⁵ Лінгводидактика : курс лекцій : навчальний посібник для вузів / О.І. Потапенко... [та ін.]. — К. : Міленіум, 2005. — С. 81.

Різновиди комунікативних методів навчання: комунікативно-ситуативні вправи, бесіда, дискусія. Ці методи мають практичну спрямованість, передбачають уведення учнів у комунікативну ситуацію. Технологія навчання на основі спілкування, тобто з використанням інтерактивних й комунікативних методів забезпечує досягнення кінцевої мети формування мовнокомунікативної особистості⁴⁶. Зробити посилання

У методичному доробку О. Потапенка виокремлюються активні методи навчання української мови: евристичне спостереження, порівняння, конструювання, моделювання, смислове бачення, метод творчої реалізації⁴⁷

У контексті осмислення теорії продуктивного навчання О. Потапенко розглядає три групи методів⁴⁸:

- когнітивні (метод емпатії; метод смислового, образного бачення; метод символічного бачення; метод евристичних запитань; метод евристичного спостереження; метод дослідження; метод етимологічних коментарів; метод конструювання понять, правил; метод гіпотез; метод прогнозування та ін.);
- креативні (метод придумування; метод «Якби...»; метод образної картини; метод аглютинації (комбінування та об'єднання в одне ціле фрагментів різних думок, слів) ; «розумовий штурм»; метод синектики;
- організаційно-діяльнісні — метод учнівського планування; створення учнями освітніх програм учнів; самоорганізація навчання; взаємонавчання; метод рецензії; метод рефлексії; метод самооцінки.

Пропонуючи різні класифікації лінгводидактичних методів О. Потапенко узагальнює власні спостереження в такий спосіб: «... при всьому розмаїтті методів й прийомів основою шкільної практики залишаються класичні методи: бесіда, усний виклад учителем матеріалу, робота з підручником, метод вправ, спостереження учнів над мовою»⁴⁹.

Т. Донченко пропонувані в теорії й методиці навчання української мови методи систематизує за напрямками організації навчальної діяльності учнів:

- організація цілеспрямованої діяльності учнів, спрямованої на сприймання та осмислення навчального матеріалу (учні отримують готові узагальнення в процесі викладу навчального матеріалу);
- організація частково-пошукової діяльності учнів (евристична бесіда);
- організація самостійного засвоєння учнями знань шляхом вивчення параграфу підручника;
- організація самостійного осмислення учнями навчального матеріалу на основі цілеспрямованих спостережень учнів над мовою й мовленням;
- організація відтворення учнями здобутих знань (відтворювальна бесіда, зв'язне висловлювання учнів на лінгвістичну тему);
- організація операціональної діяльності учнів, спрямованої на застосування здобутих знань і формування навчально-мовних і правописних умінь і навичок;

---

⁴⁶ Кучерук О.А. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі : Словник-довідник /О.А. Кучерук. — Житомир : Вид-во «Рута», 2010. — С. 76 — 77.

⁴⁷ Лінгводидактика : курс лекцій : навчальний посібник для вузів / О.І. Потапенко... [та ін.]. — К. : Міленіум, 2005. — С. 213.

⁴⁸ Лінгводидактика : курс лекцій : навчальний посібник для вузів / О.І. Потапенко... [та ін.]. — К. : Міленіум, 2005. — С. 234.

⁴⁹ Лінгводидактика : курс лекцій : навчальний посібник для вузів / О.І. Потапенко... [та ін.]. — К. : Міленіум, 2005. — С. 121.

— організація процесів сприймання, відтворення й продукування з боку учнів усного й писемного мовлення⁵⁰. На жаль, пропонованій класифікації бракує групи методів, спрямованих на формування комунікативної компетентності учнів.

О. Хорошковська добір методів навчання української мови у початкових класах ЗНЗ із російською та іншими мовами викладання аргументує у такий спосіб: передусім навчальний процес у цих школах розпочинається із формування усного українського мовлення. Крім того, методика української мови має враховувати ті психологічні явища, які супроводжують процес оволодіння усним і писемним мовленням, і в одних випадках (за збігу навчального матеріалу) полегшують навчальний процес, а в інших (за розбіжностей) — навпаки, утруднюють його. Отже, учитель має добирати такі методи й прийоми, які б у кожному випадку були ефективними і в одних випадках забезпечували перенос знань, умінь і навичок із рідної мови й застосування їх в нових умовах, а в інших — запобігали їх негативному впливу. Саме ці фактори і визначають специфічні особливості методів навчання української мови в школах із російською мовою викладання.⁵¹ О. Хорошковська стверджує, що навчання будь-якої мови повинно починатися з оволодіння її усною формою, що добре сформоване усне мовлення стає міцною базою для оволодіння письмовою. Спираючись на висловлення Гарольда Е. Пальмера, а саме: «Проведення розмовного курсу — справа винятково складна. Тільки великий досвід дає викладачеві можливість вважати, що він може вести „розмовні уроки«⁵², автор зауважує, що навчання усного мовлення надзвичайно складне для вчителя з огляду на те, які методи доцільно добирати для цього.

О. Хорошковська пояснює, що складність полягає в тому, що методи мають диференціюватися згідно з комплексом умінь, що потрібно формувати. Це:

- аудіативні вміння, які є складниками комунікативного мовлення;
- словниковий запас (збагачувати його й активізувати слова в мовленні);
- орфоепічні вміння (звуки слова мають вимовлятися відповідно до норм української літературної вимови), потрібно дотримуватися норм наголошування;
- граматичні вміння, необхідні для побудови найпростіших висловлювань на рівні словосполучення, речення (уміння узгоджувати слова-назви предметів зі словами-назвами їх ознак, дій у роді, числі, відмінку, особі (без назв термінів)).

Зазначені вміння є базовими. На їх основі (і одночасно з ними) формуються вміння комунікативного мовлення — діалогічного й монологічного, ураховуючи мету, обстановку реальної дійсності, соціальний стан співрозмовника. Отже, добирати методи для формування умінь усного мовлення — це передбачати їх з орієнтиром на формування цілого комплексу взаємозв'язаних умінь усного мовлення.

У монографії «Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України» О. Хорошковська докладно розглядає низку методів й прийомів, спрямованих на формування усного мовлення учнів 1 класу (розділ «Методи і прийоми вивчення окремих розділів програми»).

⁵⁰ Донченко Т. К. До проблеми методів навчання української мови / Т.К. Донченко // Українська мова і література в школі. 2005. №7. — С.2 — 5.

⁵¹ Хорошковська О. М. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України : монографія / О. Н. Хорошковська. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 160 с.

⁵² Гарольд Е. Пальмер. Устный метод обучения иностранным языкам / Пальмер Гарольд. — М.: Учпедгиз, 1961. — С. 16-18.

В окремому підрозділі з наведенням чисельних прикладів розкривається питання використання ігор та ігрових вправ у процесі формування усного українського мовлення, що розглядаємо як методичну основу добору й реалізації інтерактивно-ігрових методів навчання української мови в початкових класах шкіл із російською мовою викладання. Ефективність таких методів зумовлена психолого-фізіологічними особливостями дітей означеної вікової групи.

Звичайно, у доборі й використанні на уроці ігор та ігрових прийомів учитель має йти від навчальних завдань, які ставляться на уроці. Крім того, він має орієнтуватися на підручник «Українська мова. Усний курс» (підручник для 1 класу шкіл із російською мовою навчання) — тематично організований ілюстративний матеріал у I розділі та текстовий (II розділ підручника) і доцільно співвідносити його з матеріалом, самостійно дібраним учителем.

У школах з російською мовою викладання певні особливості мають методи навчання української грамоти, на добір яких насамперед впливають усне мовлення й психологічні особливості засвоєння букв української мови учнями шкіл із національними мовами навчання. Відповідно до вимог програми вся навчальна робота має бути спрямована на:

- удосконалення української літературної вимови й засвоєння друкованих і рукописних букв *i, u, e, e, i, r*, а також буквосполучень *йо, во*, знака «апостроф» та навчання читати й писати слова з ними;
- постійне збагачення й активізацію словникового запасу учнів;
- засвоєння граматичних форм (на практичних вправах);
- розвиток українського діалогічного й монологічного мовлення.

При цьому робота над формуванням усного українського мовлення продовжується всі наступні роки навчання в початкових класах. Особливістю розвитку усного українського мовлення у 2 класі є те, що нових лексичних тем чи орфоепічних або граматичних норм, порівняно з 1-им класом, у підручнику немає. Отже, у 2 класі стоїть завдання активізації вже засвоєних знань і поглиблення їх. Щодо методики, то О. Хорошковська радить урізноманітнювати методи й прийоми роботи вчителя з учнями, використовуючи: слухання українського мовлення; пояснення нових слів; постановка запитань й заохочування учнів відповідати на них; слухання тексту, а після цього перевірка розуміння сприйнятого на слух (за допомогою тестів).

Активізація слів у мовленні (побудова висловлювань) здійснюється на основі вправ мовленнєвого характеру. Пропонується вдаватися до кількарязового вимовляння складів і слів із певним звуком, а також до вправ на слухове розпізнавання, якою мовою (українською чи російською) вимовлені слова.

Методика роботи над формуванням граматичних умінь у процесі навчання української мови в школах із російською мовою викладання подібна до роботи над засвоєнням орфоепічних норм. Використовуються пояснення, приклад учителя, вправління у вживанні зазначеної граматичної форми, виправлення помилок, проговорювання речень хором.

Для розвитку вмінь усного діалогічного й монологічного мовлення використовуються спеціальні завдання, спрямовані на розвиток умінь, прийоми рольової гри (Хорошковська О.), озвучування малюнків, ілюстрацій до казок тощо.

У процесі формування монологічного мовлення використовується створення текстів-мініатюр за аналогією до сприйнятого на слух чи прочитаного, самостійне створення текстів на основі серії малюнків, за окремими малюнками, продовження тексту за малюнками тощо.

Методику формування вмій писемного українського мовлення не розглядаємо, оскільки, як зазначалось, інтерактивні методи недоцільно використовувати в цьому процесі. Крім того, О. Хорошковська вкотре зауважує, що читання, як і письмо, особливо у 2 класі, не повинно забирати багато часу на уроці, оскільки важливе значення має ще й робота з розвитку усного мовлення.

Отже, широкий аналіз робіт О. Хорошковської дав змогу виокремити методичний інструментарій, який потрібно покласти в основу реалізації інтерактивних методів навчання української мови в школах із російською мовою викладання, оскільки досліджувані методи можуть бути ефективними лише на інтегративних засадах.

Питання про форми й засоби контролю за результатами навчання української мови як суттєвий момент кожної методики в контексті використання інтерактивних форм і методів навчання, на наш погляд, розглядати недоцільно, оскільки за умови інтегративної реалізації групи дидактичних методів у цьому процесі неможливо виокремлювати саме вплив інтерактивних методів на результати навчання.

Отже, методика навчання української мови учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання з використанням у цьому контексті інтерактивних форм і методів роботи вчителя з учнями розглядається нами як системно об'єднана сукупність взаємопов'язаних компонентів педагогічної діяльності педагога. До складу їх відносимо принципи, об'єктивні закони й закономірності, що впливають на ефективність навчання української мови; основну мету й конкретні цілі (навчальні, розвивальні, виховні), що спрямовані на досягнення поставленої мети; зміст як основний чинник навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з російською мовою викладання; матеріальні засоби навчально-виховного процесу, за допомогою яких реалізується зміст навчання; організаційні форми навчання; сукупність методів, за допомогою яких досягаються цілі навчання. Інтерактивні методи реалізуються в поєднанні з традиційними способами досягнення поставлених завдань, у різноманітних навчальних ситуаціях вони взаємопов'язані, часто переходять один в інший.

РОЗДІЛ 2

ІНТЕРАКТИВНО-ІГРОВІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ШКІЛ ІЗ РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ ВИКЛАДАННЯ

2.1. Теорія ігрової діяльності як наукова основа інтерактивно-ігрових методів

У з'ясуванні теоретичних основ інтерактивно-ігрових методів навчання української мови учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання доцільно пригадати філософське значення дефініції «теорія» (від грецьк. θεωρία — розгляд, міркування, учення), яку в широкому контексті розуміють як результат наукової діяльності, що включає в себе сукупність ідей, поглядів, концепцій, вчень, уявлень про об'єктивну дійсність, протистоїть практиці як предметно-чуттєвій діяльності й водночас перебуває з нею в органічній єдності. Теорія виростає з практики, узагальнює її та обґрунтовується нею, а практика осмислюється, організується й спрямовується теорією.⁵³

Звернення до ігрової діяльності в процесі дослідження інтерактивно-ігрових методів навчання української мови пояснюється тим, що структура таких методів має два взаємопов'язані блоки, один із яких репрезентує дидактико-методичну діяльність педагога, інший — ігрову діяльність учнів, яку вчитель методичними прийомами непомітно для дітей спрямовує на розв'язання навчальних завдань. Узагальнена модель структури інтерактивно-ігрових методів навчання української мови в школах із російською мовою викладання презентується на рис. 2.1.

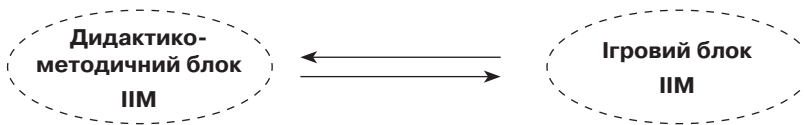

Рис 2.1. Узагальнена модель структури інтерактивно-ігрових методів навчання української мови в школах з російською мовою викладання.

Використання поняття «узагальнена модель» зумовлено тим, що кожен блок структури, у свою чергу, презентується як структурно складне утворення, що складається з кількох взаємопов'язаних і взаємозалежних компонентів, які діють на засадах системи, про що йшлося раніше.

Для забезпечення дієвості інтерактивно-ігрових методів, ігровий блок в їх структурі вибудовується на невимушеній природній мовленнєвій взаємодії учасників гри. В онтогенетичному розвитку дитини лише в ранньому віці спостерігаються ігри без активного спілкування з партнером — це рання стадія розвитку гри. Однак із дитиною в цьому віці граються, розмовляючи з нею, батьки, старші сестрички й братики. Поступово ігри перетворюються на групові, а згодом, у молодшому шкільному віці, на колективні. Пригадавши сутність поняття «інтерактивність», впевнено

⁵³ Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання / За ред. В.І. Шинкарука. — Київ: Абрис, 2002. — С. 633 — 634.

можна називати гру інтерактивною діяльністю. Одним із провідних способів реалізації інтерактивності є мовленнєве спілкування дітей один з одним. Коли ж поряд немає людей, малюк відтворює якісь уявні ігрові дії, супроводжуючи їх власним мовленням.

Виникає потреба зрозуміти сутність гри як основи ігрового блоку інтерактивно-ігрових методів. Результати її досліджень сконцентровані в педагогічній теорії ігрової діяльності дітей,⁵⁴ яка становить наукову основу інтерактивно-ігрових методів навчання української мови в школах із російською мовою викладання.

Сучасна теорія ігрової діяльності дітей дає змогу всебічно осмислити гру як феномен дитячого життя й водночас як педагогічний метод інтерактивного навчання української мови та на цій основі витлумачувати та пояснювати емпіричні факти, що стосуються використання гри на уроках української мови та в позаурочному навчально-виховному процесі шкіл з російською мовою викладання.

Теорія ігрової діяльності дітей базується на таких методологічних засадах:

- ставлення до гри як до незамінного складника дитячого життя, що природно наділена функціями саморозвитку, самонавчання й самовиховання підростаючого покоління, а відтак вона має бути органічною складовою частиною навчально-виховного процесу початкової школи;
- розуміння гри як історично сформованої діяльності, яка має генетичний зв'язок із народною культурою, що зумовлює її значний потенціал як засобу національно-культурного виховання підростаючої особистості;
- цілісний навчально-виховний процес загальноосвітнього навчального закладу має значні резерви для задоволення потреби учнів молодшого шкільного віку в ігровій діяльності й водночас реалізації функцій гри як інтерактивного методу навчання мови;
- науково обґрунтоване використання інтерактивно-ігрових методів у своїй основі має спрямовуватись на досягнення гармонізації педагогічного впливу на учнів і саморозвитку, самовиховання і самонавчання їх, що сприяють досягненню вагоміших результатів у навчанні, вихованні й розвитку дітей;
- будучи педагогічним методом, гра має реалізовувати цілі й завдання початкової ланки загальноосвітньої школи, ураховуючи специфічні особливості дітей цієї вікової групи й специфіку навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням російською мовою;
- пріоритетність педагогічних завдань, які досягатимуться використанням інтерактивно-ігрових методів у навчально-виховній роботі, визначається розумінням гри як культурно й історично сформованої пізнавальної діяльності, що природно спрямована на вироблення базових, визначальних засад дитячої особистості, її соціалізацію, національно-культурну ідентифікацію, розвиток пізнавальних інтересів, закріплення й удосконалення здобутих різноманітними шляхами знань, умінь і навичок, зокрема й у процесі навчання української мови;
- педагогічно керована ігрова діяльність, що її використовують як інтерактивно-ігровий метод, здатна забезпечити сприятливі умови для реалізації актуальних потреб дітей молодшого шкільного віку, зокрема оволодіння українською мовою як державною та значно поширеною в соціокультурному житті України;
- основою інтерактивно-ігрових методів має бути визнання особистості дитини як суб'єкта власного саморозвитку, що реалізується через особистісно орієнто-

---

⁵⁴ Кудикіна Н.В. Теорія ігрової діяльності дітей: монографія / Н.В. Кудикіна. — Київ: НМЦВД КУ імені Бориса Грінченка, 2012. — 235 с.

вані педагогічні впливи шляхом встановлення суб'єкт-суб'єктних стосунків між педагогами й дітьми в процесі гри;

- визначальним чинником використання інтерактивно-ігрових методів під час навчання української мови учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання є психологічна структура ігрової діяльності, яка є складним утворенням і своєрідно виявляється в кожному конкретному інтерактивно-ігровому методі. Притаманна іграм варіативність зумовлює особливості інтерактивно-ігрових методів, заснованих на творчих іграх і тих, що основу їх складають ігри за готовими правилами.

Теорію ігрової діяльності дітей утворюють декілька вузлових методологічних підсистем, основою яких є теорія керівництва ігровою діяльністю дітей молодшого шкільного віку, що знайшла відображення в працях Г. Ващенко, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Н. Кудикіної та ін. і теоріях гри суміжних галузей наукового знання, до яких належать:

- теорія культурно-історичного походження ігрової діяльності (Виготський Л.);
- культурологічна теорія гри (Гейзінга Й.);
- психологічна теорія ігрової діяльності (Рубінштейн С., Виготський Л., Леонтьєв О. та ін.);
- теорія навчально-пізнавальної діяльності (Костюк Г., Сухомлинський В., Савченко О., Паламарчук В. та ін.);
- культурологічна теорія української народної іграшки (Найден О.);
- теорія соціальної детермінованості ігрової діяльності (Виготський Л., Ельконін Д., Блонський П., Зінківський В., Сорока-Росинський В. та ін.);
- соціологічна теорія ролей (Берн Е., Горностай П., Еріксон Е., Парсон Т., Андреєнкова Н. та ін.);
- теорія зміни провідних видів діяльності (Виготський Л., Леонтьєв О. М. та ін.);
- теорія системного підходу до явищ педагогічної дійсності (Гончаренко С., Кремень В., Савченко О. та ін.);
- теорія особистісно орієнтованого навчання й виховання (Бех І., Савченко О., Хорошковська О. та ін.);
- теорія колективу (Макаренко А., Коннікова Т., Яновська М., Ярмаченко М. та ін.).

Схарактеризуємо передусім теорію культурно-історичного походження ігрової діяльності та деякі інші теорії, що є методологічно значущими з огляду на предмет нашого дослідження.

Теорія культурно-історичного походження ігрової діяльності. Ідея зв'язку гри з історією розвитку людської культури є однією з визначальних у розробленні проблеми використання інтерактивно-ігрових методів у навчанні української мови учнів молодшого шкільного віку загальноосвітніх навчальних закладів із російською мовою викладання, оскільки доведено, що між грою і станом розвитку культурно-історичної формації є найтісніший зв'язок.

За теорією культурно-історичного походження гри, яка розвивалась Л. Виготським, С. Рубінштейном, О.М. Леонтьєвим, Д. Ельконіним та іншими вченими, ігрова діяльність розглядається як одна з форм соціальної практики, зміст і значення якої залежить від рівня культурного розвитку суспільства. Гра пройшла складний історичний шлях удосконалення. Вона виникла внаслідок виділення з реальної трудової діяльності тієї її частини, яка, за словами Д. Ельконіна, може бути названа орієнтувальною, на відміну від виконавчої, безпосередньо пов'язаної

з одержанням матеріального результату. Ця частина стає предметом відтворення, а далі освячується і виконується у складі магічних обрядів. Пізніше ці «магічні репетиції» втрачають своє значення й перетворюються в ігрову діяльність дитини, яка має свою логіку, форми, свої закони розвитку. Генетично гра має зв'язок із працею й культовими обрядами, а також тяжіє до діяльностей найважливішого культурного значення — мови, мистецтва, ворожіння, оскільки ці види людської діяльності мають спільну соціокультурну основу. Д. Ельконін підкреслює, що спорідненість гри, мови й мистецтва в тому, що вони відтворюють соціальні ставлення людей, норми людського життя, його смисл і мотиви. «Грою в людини є таке відтворення людської діяльності, — пише Д. Ельконін, — за якого з життя виділяється її соціальна, власне людська сутність — його завдання й норми стосунків між людьми».⁵⁵

Значимо, що гуманітарні науки досі надто мало звертають увагу на виняткову важливість гри в розвитку людської цивілізації, у результаті чого ще недостатньо враховується місце й значення ігрової діяльності людей у досягненні кожною історичною формацією рівня її суспільного і культурного розвитку. Проте гра притаманна всім сучасним людям і нашим історичним попередникам. Вона є важливим чинником культурно-історичного становлення людини, її індивідуального й філогенетичного розвитку. Гра має свій духовний і матеріальний виміри і відповідно вплив на засвоєння людиною мови. Поодинокими, але ґрунтовними здобутками наукової думки культурологічного напрямку в царині гри є роботи Йогана Гейзінґи «*Homo Ludens*» і О. Найдена «Українська народна іграшка», ідеї яких ми вважали стартовими в теоретичному забезпеченні ігрового блоку інтерактивно-ігрових методів навчання української мови.

Культурологічна теорія гри. Провідна думка класичного твору нідерландського історика культури Йогана Гейзінґи «*Homo Ludens*»⁵⁶ міститься в поєднанні поняття гри з концепцією культури. Оскільки дефініція «культура» вбирає в себе педагогічні категорії «освіченість», «вихованість», ідеї означеної роботи мають пряме відношення до теорії інтерактивно-ігрових методів навчання дітей молодшого шкільного віку. Дослідником на ґрунтовному фактичному матеріалі доведено, що гра є важливим чинником усього, що діється у світі, людська культура (освіченість і вихованість) розвивається в грі й сама культура, як гра. Ігрова діяльність має провідне значення у виникненні й розвитку людської культури та привласненні здобутків культури кожним новим поколінням людства. Через гру дитина навчається спілкуватися за допомогою мовлення, опановуючи мову, засвоює моральні й духовні цінності суспільства, а також самовиховується, шліфується як освічена й вихована особистість. Автор наполягає на тому, що й культура має характер гри. Ставлення до людини як до *Homo Ludens* — людини, що грається, є не менш характерним для означення людської істоти, ніж відоме з вісімнадцятого сторіччя ставлення до людини як до *Homo Sapiens*. Гра для людини є самоцінним явищем, сферою задоволення сутнісних потреб особистості, захистом проти сил, що «знеособлюють» людину. Разом із самоцінністю гри виявляється її природна, культурологічна й педагогічна, як складник останньої, функції. Через гру дитина засвоює визначальний елемент культури — рідну мову, грою вдосконалюються здібності й поведінка особистості, дитина набуває вміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями, інтегрується в соціокультурне середовище, у якому зростає, готується до життєвих випробувань,

⁵⁵ Ельконін Д. Б. Психология игры / Д.Б. Ельконин. — М.: Педагогика, 1978. — С.20

⁵⁶ Гейзінґа Йоган. *Homo Ludens* / Пер. з англ. О. Мокровольського. — К.: Основи, 1994. — 250 с.

гра сприяє розслабленню після фізичних та інтелектуальних зусиль, допомагає позбутися надмірної енергії, певною мірою компенсує вади розвитку тощо.

Культурологічна теорія української народної іграшки. В останній час мистецтвознавці, етнографи, фольклористи, культурологи акцентують увагу на іграшці як на явищі культури й виховання національно своєрідної особистості.

Помітний внесок в основи етнологічної теорії іграшки зроблено О. Найденом. За теорією цього вченого, «кожна етнічна спільність, кожен народ має свій іграшковий репертуар, кожна культура — свою іграшкову культуру. У дитинстві людства освоєння простору навколишнього середовища відбувалося шляхом створення найпростіших («примітивних») лаконічно-компактних форм іграшок із найбільш доступних природних матеріалів — дерева, трави, кори, листя, плодів. Людина родового суспільства для своїх культових потреб — захисту від «злих сил», заміни жертви в процесі жертвоприношення, з метою збереження й примноження добробуту тощо створювала птахів, звірів, диких і свійських тварин, зрештою — людиноподібні образи різних божеств. Саме їх формальні, пластично-пропорційні та образні основи зберігає в собі народна традиційна іграшка. До того ж вона зберігає місцево-смакові та національно-смакові властивості, ознаки, якості. Така інформація дитині дуже потрібна. Позначаючи словом свої дії із іграшкою, спілкуючись з народною іграшкою через зір і дотик, іноді й через смак (фігурне обрядове печиво, іграшки з сиру, цукру), дитина збагачує своє мовлення яскраво наповненими поняттями, водночас вона прилучається до загальнолюдського, національного й місцевого досвіду художньо-естетичної діяльності та доцільної організації ігрового середовища, а через нього — і організації навколишнього життєвого простору.⁵⁷

Велике значення для дітей у процесі пізнання ними досягнутого суспільством рівня культури має сучасна іграшка (образна, технічна, механічна, електронна). Дитина, встановлюючи зв'язки між реальними речами, їх образними відповідниками та словами, що їх позначають, опановує значний обсяг інформації, досягаючи світ сучасних реалій матеріальної культури.

Педагогіка, маючи своє призначення в прилученні підростаючих поколінь до здобутків національної й світової культури в її духовному та матеріальному вимірах, має спиратися в цьому процесі на гру та іграшку як на вироблені самою природою засоби опанування дитиною культурних надбань людської цивілізації.

Специфіка гри як явища культури зумовлюється історичною добою і станом розвитку суспільства на цей час, адже гра дитини нерозривно зв'язана з людським суспільством. Визначений ученими зв'язок гри з розвитком людського суспільства породив соціологічну теорію гри.

Соціологічна теорія гри. Для формування теорії інтерактивно-ігрових методів навчання дітей молодшого шкільного віку, розуміння її ролі й місця в оволодінні другою мовою важливим є розкриття соціального характеру гри. Ігрова діяльність є продуктом конкретних соціальних умов. Особливості гри як соціального явища виявляються в її змінюваності залежно від соціальних та історичних умов життя підростаючого покоління.

На думку багатьох філософів, соціологів, психологів і навіть психотерапевтів, соціальне життя подібне до театралізованого дійства [Берн Е., Горностаї П., Гоффман Е., Лінтон Р., Сковорода Г., Шіллер Ф. та ін.]. Люди в житті, мов актори на сцені, грають ролі, у які вони свідомо перевтілюються, аби справити враження та впли-

---

⁵⁷ Найден О.С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості. / О.С. Найден/. — К.: АртЕк, 1999. — С. 6.

вати на інших. Твердження, що суспільне життя більшою частиною складається з ігор, не означає, на думку Е. Берна, що ці ігри є забавою. Їхні учасники можуть бути доволі серйозними людьми. Довготривалою соціальною грою, яка реалізується певними ігровими ситуаціями протягом багатьох років, можна назвати сімейне життя людини. Деякі дослідники відносять до числа ігор ритуальні способи спілкування, здійснення традиційних урочистостей, прикладами яких є урядові прийоми, військова присяга, прийом у члени дитячої спілки. Крім того, ігри можуть бути небезпечними, а іноді мати й фатальний фінал. Найстрашнішою грою на Землі, за висловлюванням Е. Берна, є війна⁵⁸. Е. Берн обґрунтовує ставлення до процесу виховання як до навчання дитини того, у які ігри треба гратися і як. Кожна людина має свій життєвий сценарій, який формується в ранні дитячі роки. Відповідно до нього люди граються в різні ігри, якими заповнене все їхнє життя. Улюблені ігри дитини, які є елементами її життєвого сценарію, у кінцевому підсумку, визначають долю людини.⁵⁹

За *соціологічною теорією ролей* людина на різних етапах свого життя в суспільстві немовби грає різні ролі: учня, студента, батька (матері), робітника, ученого та ін. У соціології поняття «соціальна роль» широко застосовується для позначення динамічного компонента соціального статусу людини. За довідниковими джерелами, сучасною західною соціологією «роль визначається як нормативно регульована на ґрунті загальноприйнятих цінностей поведінка, компонент соціальної структури».⁶⁰

Поняття «роль» близьке до поняття «статус», часом вони нерозрізнявані. Для теорії інтерактивно-ігрових методів навчання суттєвим є те, що соціальна роль, а отже, і наслідування її дитиною в процесі гри, завжди супроводжується мовленнєвою взаємодією між учасниками гри. Роль реалізується за допомогою мови, шляхом спілкування мовлення дітей збагачується й удосконалюється.

Соціологічний аналіз ігрової ролі доводить, що вона також зосереджена переважно навколо ставлень людей один до одного. Її основним змістом є норми поведінки, які реалізують ставлення дорослих людей до навколишніх, і таким чином дитина переходить у світ правил людських взаємостосунків. Через ігрові ролі дитина прилучається до культури поведінки в найрізноманітніших сферах соціального життя — у побуті, праці, родині, школі й громадських місцях тощо. Через ігрові ролі ті моральні норми, яких дотримується її виконавець, стають джерелом розвитку моралі самої дитини. Гра є школою моралі, моралі в дії. Чим ширшу дію мають моральні норми в ігровій поведінці дитини, тим гуманнішими стає її ставлення до навколишніх.

Соціологічна теорія ролей тісно переплетена з психологічним розумінням ігрової ролі. Д. Ельконін, розглядаючи значення ігрової ролі з психологічних позицій, доводить думку, що рольова поведінка в грі є складно організованою, про що свідчить мовлення дітей у процесі виконання ними різних ролей. Під час виконання ігрової ролі зразок поведінки, що задається уявленнями про її суть і корегується через мовлення інших учасників гри, стає одночасно еталоном, за яким дитина самостійно порівнює власну поведінку, контролює її. Дитина під час гри виконує одночасно начебто дві функції: з одного боку, вона виконує свою роль, а з іншого, — шляхом

⁵⁸ Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы: Пер. с англ./ Общ. ред. М.С. Мацковского; Послесловие Л.Г. Ионина и М.С. Мацковского. — СПб.: Лениздат, 1992. — С. 7, 13.

⁵⁹ Там же. — С. 47.

⁶⁰ Соціологічна енциклопедія / Укладач В. Г. Городяненко — К.: Академвидав, 2008. — С. 116.

використання мовлення (внутрішнього або зовнішнього) контролює свою поведінку й поведінку партнерів по грі. Довільна поведінка характеризується не лише наявністю зразка, а й наявністю контролю у формі мовленнєвих висловлювань за дотриманням цього зразка. Цінність гри саме в тому, що вона породжує функцію контролю поведінки через власне внутрішнє мовлення й мовлення інших учасників ігрової діяльності. На підставі цього гри можна вважати школою довільної соціальної поведінки.⁶¹

За аналізом гри з позицій соціології, для інтерактивно-ігрових методів навчання української мови, як і для інших процесів вільного мовленнєвого спілкування, значною мірою характерна невизначеність, випадковість, непередбачуваність.

Соціологічний погляд на гру дає можливість теоретично осмислити групову форму реалізації інтерактивно-ігрових методів навчання української мови. Згідно з розумінням соціологів, група дітей, які об'єдналися для тривалої спільної гри, функціонує досить упорядковано, за законами соціальної взаємодії. Соціально-ігрова взаємодія здійснюється вербальними й невербальними засобами, при цьому вже в молодшому шкільному віці перевага надається мовним засобам. Упорядкованість ігрової групи виявляється:

- у загальних ціннісних орієнтаціях, які всі члени групи вважають значущими для себе; ігрова група підпорядковує свою діяльність цим ціннісним орієнтаціям;
- у наявності групових правил — сукупності дозволених у цій групі й заборонених у ній дій. Дозволені дії ігрова група підтримує й заохочує, заборонені — стримує й пригнічує;
- у наявності статусного порядку, ієрархічного об'єктивного становища кожної особистості в цій групі. Статусним порядком визначається престиж членів групи, їхній авторитет в очах інших дітей. Авторитет дитячої особистості в ігровій діяльності часто виявляється в престижних ролях, а престиж сприяє отриманню більш важливих повноважень у колективній грі;
- у консолідованості членів ігрової групи — часто ігрова група позбувається «чужинців» як небезпеку для успішності розгортання власної ігрової діяльності;
- у почутті належності до ігрової групи, яке характеризується мірою суб'єктивної залученості членів ігрової групи в колективну взаємодію, спрямовану на реалізацію ігрового задуму. Почуття належності до ігрової групи визначається значущістю цієї групи для дитини. Загальновідомі негативні емоційні вияви, кризові стани дитячої особистості, зумовлені тим, що група не бажає визнавати певну дитину своїм членом;
- у матеріальних умовах реалізації соціальної взаємодії в ігровій групі — ігрова діяльність опредмечується за допомогою певної системи знаків (слів, образів, жестів, іграшок і їх заміників тощо) та приписуваних їм значень.

Психологічна теорія діяльності. Розвиток особистості, за дослідженнями Г. Костюка, детермінується соціальною спадковістю — засвоєнням особистістю в процесі власної діяльності сукупності культурних надбань людства, накопичених упродовж його суспільно-історичного розвитку. За О. Лазурським, особистість, виявляючи свою активність у діяльності й поведінці, пристосовується до навколишнього середовища, яке містить не тільки речі, природу, людей, їхнє мовлення, а й ідеї, духовні надбання людства, естетичні, моральні й культурні цінності. Набуття в процесі гри досвіду різних видів діяльності, зокрема мовленнєвої, спонукає якісні

---

⁶¹ Эльконин Д.Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. — М.: Педагогика, 1978. — С. 287.

зміни дитячої особистості, саме діяльність є головною рушійною силою й вирішальною умовою її розвитку.

Психологічно беззаперечний факт щодо діяльності як джерела прогресивних змін особистості зумовлює необхідність реалізації в теорії інтерактивно-ігрових методів навчання учнів молодшого шкільного віку інтегративного зв'язку особистісного й діяльнісного підходів.

Теорія системного підходу до явищ педагогічної дійсності. Діяльність у психології розглядається як цілісна, динамічна система, що має органічно поєднані компоненти. Відповідно, теорія ігрової діяльності дітей як основа інтерактивно-ігрових методів спирається на розуміння гри як соціально детермінованої, насиченої мовленням, структурно складної системи. Системний підхід у педагогіці, як зазначає О. Савченко, базується на принципах взаємозв'язку й взаємообумовленості явищ об'єктивної дійсності, які діалектично відтворюють ідею цілісності об'єктивної дійсності, що неперервно розвивається. Системний підхід відповідає сутності діалектичного методу пізнання: розчленування складного явища на його частини, з наступним проведенням глибокого аналізу й синтезу.

У побудові теорії інтерактивно-ігрових методів навчання мови з позицій системного підходу необхідно розкласти ігрову діяльність на окремі компоненти і впливати на них відповідно до їх функції в означеній системі. Проте кожен окремий компонент сам по собі не визначає системної якості діяльності, отже, продуктивність інтерактивно-ігрових методів залежить від цілісності педагогічних впливів на всі компоненти гри в структурі цього дидактичного методу.

Теорія зміни провідних видів діяльності. Психологічною наукою передусім дослідженнями Л. Виготського та його школи, доведено, що для кожного етапу онтогенетичного розвитку дитини властивий свій вид провідної діяльності. Вона є найбільш раціональним способом індивідуального забезпечення «саморуху» особистості, її оволодіння мовою й прилучення до соціально-культурних надбань людства. Ця діяльність є спільною діяльністю дитини й дорослого або групи дітей, що й забезпечує розвиток дитячої особистості. Упродовж онтогенетичного розвитку відбуваються якісні зміни в діяльності індивіда. Розвиток діяльності, з психологічного боку, розглядається як неперервний процес виникнення в середині діяльності, якою дитина вже оволоділа, якісних змін у її структурних компонентах. Вони зумовлені задоволенням актуальних потреб особистості, формуванням більш прогресивних мотиваційно-емоційних, пізнавальних, цілеутворювальних, операційних, вольових та інших процесів.

Ці зміни відбуваються протягом усіх етапів онтогенезу. Якісні зміни дитячої діяльності визначаються дозріванням психічних процесів і, що найбільш суттєво, спільною діяльністю дитини з дорослим, передусім тому, що безпосередньо в діяльності дорослий збагачує дитину суспільним досвідом. І ця діяльність регулюється словом. Усе зазначене вище щодо психологічної теорії діяльності є істотним для теорії інтерактивно-ігрових методів навчання дітей молодшого шкільного віку й для використання цих методів у процесі навчання української мови учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання.

Основне місце в концептуалізації теорії інтерактивно-ігрових методів навчання має педагогіка як наука. Саме вона забезпечує наукове бачення закономірностей розвитку, виховання й навчання підростаючих поколінь засобами ігрової діяльності. Педагогіка гри при цьому будується на засадах теорії гуманістичної освіти, теорії особистісно орієнтованого виховання й навчання, теорії колективу.

Теорія гуманістичної освіти. Теорія ігрової діяльності дітей молодшого шкільного віку репрезентується під кутом зору гуманізації освіти. Вона спрямовується на розвиток особистості, підвищення рівня її культури, зокрема й мовленнєвої, формування гуманних ставлень дітей один до одного через засвоєння моральних норм життєдіяльності й поведінки. У центрі уваги гуманістичної педагогіки — дитина як унікальна й цілісна особистість. За такої умови теорія ігрової діяльності, а отже, й інтерактивно-ігрових методів, базується на: зосередженні уваги на потребах дитини; наданні переваги діалогічним прийомам у здійсненні керівництва грою; співпраці, співтворчості між педагогом і дитиною, учнів один з одним; забезпеченні для дітей ситуацій вільного вибору ігрових дій й мовленнєвої взаємодії; турботі про гармонійний розвиток дитини; пристосуванні змісту ігор та інтерактивно-ігрових методів до пізнавальних можливостей дітей різних вікових категорій; стимулюванні учнів молодшого шкільного віку шляхом корекційної допомоги в процесі гри до подолання труднощів, які виникають у їхньому розвитку, зокрема мовленнєвому, забезпечення умов для саморозвитку школярів.

Гуманістична педагогіка технологічно реалізується особистісно орієнтованим вихованням і навчанням. Вона ґрунтується на ідеях особистісно орієнтованої психології (Бех І., Маслоу А., Мей Р., Роджерс К., Чамата П. та ін.). Фундаментальною закономірністю розвитку людини, формування її як неповторної особистості є задоволення індивідуальної потреби в самоактуалізації — прагненні до якнайповнішого виявлення й розвитку індивідом власних можливостей. Прагнення самоактуалізації спонукає людину максимально реалізовувати власний потенціал. На думку К. Роджерса, самоактуалізація виявляється в діяльності, у прагненні дією виявляти здібності організму й реалізовувати їх «тією мірою, у якій ця дія посилює організм чи самість». Самоактуалізація дає змогу приводити самооцінку, формує вміння бачити свої недоліки, здійснювати саморегуляцію та саморозвиток. Ця думка, без сумніву, стосується й саморегуляції в процесі оволодіння учнями початкових класів українською мовою в загальноосвітніх навчальних закладах із російською мовою викладання.

Гуманістично спрямований навчально-виховний процес початкової школи спирається на саморегуляцію учнем власної діяльності й поведінки як на психологічно зумовлений механізм саморозвитку. У процесі саморегуляції особистість, виділяючи мету власної активності, моделює значущі умови діяльності, програмує дії, які спрямовуються на досягнення попередньо визначеної мети власної активності, оцінює результативність здійсненого і, об'єктивно оцінюючи реальні результати, корегує власну діяльність і поведінку. Саморегуляція є важливим складником самонавчання української мови молодших школярів у процесі гри.

Самовиховання, самонавчання здійснюються особистістю через свідоме управління власною діяльністю. Таке управління спрямовується на зміни особистості, удосконалення окремих її складових частин, зокрема мовлення. Самонавчання сприяє розвитку самосвідомого ставлення до власної мовленнєвої взаємодії, зіставлення своїх мовленнєвих дій із мовленням інших людей, здібності до аналізу, свідомого прагнення до зразкового мовлення. Осмислення власної мовленнєвої діяльності, виявлення причин успіхів і невдач формує самоконтроль — вміння фіксувати свої мовленнєві прояви, оцінювати їх на основі особистісно значущих мотивів і установок з метою запобігання можливих помилок.

Здобуті експериментальні дані свідчать, що психологічно детермінованим продуктом індивідуального самовияву особистості є її самосвідомість — індивідуальна

система уявлень індивіда про себе, *Я-концепція*, образ власного Я. Неодмінною турботою гуманістичної педагогіки постає формування в кожній дитини неповторної Я-концепції позитивної модальності. Позитивна Я-концепція, виявляючись у когнітивному (ієрархічно організованому позитивному образі власної значущості, особистісних рис, мовленнєвих здібностей), емоційному (особисті позитивні переживання, самоповага) і оцінно-вольовому (прагнення підвищити самооцінку, повагу до себе) компонентах є передумовою подальших успіхів дитини в її життєдіяльності. Діяльність і спілкування, організовані на засадах гуманістичної педагогіки, спираються на принцип природовідповідності — педагогічне забезпечення діяльності й спілкування, адекватних віковим та індивідуальним можливостям дітей. У молодшому шкільному віці гра є однією з таких діяльностей, у контексті якої через міжособистісне мовленнєве спілкування формується позитивна Я-концепція.

Теорія особистісно орієнтованого виховання та навчання. Демократичні, гуманістичні підходи щодо формування й розвитку підростаючої особистості втілює особистісно орієнтована освіта. Теоретичні підвалини цієї освітньої теорії спираються на розкриття суттєвих особливостей цілісного розвитку особистості — особистісних цінностей як регуляторів її суспільно значущої поведінки, урахування активної ролі особистості, її творчого ставлення до засвоєння здобутків людської культури, чільне місце серед яких посідає й культура мовлення. Соціальна обумовленість природи особистості, її мовлення — один із найважливіших чинників зазначеної теорії. Основи теорії особистісно орієнтованого виховання й створення відповідних педагогічних технологій розробляються І. Бехом.⁶²

Умовою ефективності процесу оволодіння дитиною культурними надбаннями людства є доцільно організований виховний процес. У цьому процесі мають узгоджено взаємодіяти педагог і дитина, оскільки саме дорослий виступає посередником між культурою й підростаючою особистістю. У системі «педагог-учень» у процесі навчання мови взаємодія будується на визнанні особистості дитини. За думкою І. Беха, визнання — це передусім право дитини бути самою собою, індивідуальністю, яка має свою позицію щодо тих чи інших явищ, ситуацій, проблем. Вимога визнання дитини ґрунтується на вірі в її можливості, а значить у самовдосконаленні.⁶³

Щоб дитина засвоїла різноманітні життєво необхідні знання, зокрема й щодо української мови як державної, потрібно багаторазове повторення їх у практичному досвіді спілкування, який формується на основі урізноманітнення її діяльності. Гра природно виявляється в багатьох видах, кожен з яких сприймається учнем як нова, інша діяльність. Це є реальною основою застосування гри в контексті інтерактивних методів особистісно зорієнтованого навчання української мови в початкових класах шкіл з російською мовою викладання.

О. Хорошковська підкреслює, що на сучасному етапі розвитку освіти особливе значення в навчанні української мови в загальноосвітніх навчальних закладах із мовами викладання національних меншин мають методи, які забезпечують особистісно орієнтовану модель навчання. Методичні ідеї, що виникають у результаті спостережень за закономірностями навчального процесу та експериментальних досліджень, теоретичного аналізу досягнень суміжних наук (дидактики, психології, психолінгвістики), спрямовані на вдосконалення навчального процесу, зокрема,

---

⁶² Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. Посібник / І. Д. Бех. — К.: ІЗМН, 1998. — 204 с.

⁶³ Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-метод. посібник. — К.: ІЗМН, 1998. — С. 42.

через застосування нових ідей і закономірностей, що відображаються у змісті навчального матеріалу, так і в методах навчання.⁶⁴

У теоретичному забезпеченні інтерактивно-ігрових методів навчання велике значення має *педагогічна теорія колективу*, яка задає орієнтири для осмислення основних позицій інтерактивних методів у їх колективній формі.

З позицій теорії колективу, ігрова група розглядається як зародок соціальної групи — упорядкованого об'єднання, життєтворчість якого визначається прийнятими всіма членами групи цілями й завданнями спільної творчої діяльності, наявністю в усіх членів групи ціннісно-орієнтовної єдності, опосередкування міжособистісних стосунків у групі мовленнєвою взаємодією. За таких умов працює концепція діяльнісного опосередкування міжособистісної взаємодії, які реалізуються шляхом добровільного підпорядкування правилам, визнаними всіма учасниками гри. Як зазначає Д. Ельконін, таке підпорядкування залежить від наявності партнерів у грі, що підвищує виховну результативність дотримання правил, яке лише тоді виступає як правило, коли дається в ситуації спілкування з іншими дітьми.

Якщо розглядати з позицій теорії колективу інтерактивно-ігрові методи, зокрема ті, організаційною формою реалізації яких є колективна діяльність дітей, то орієнтиром для вчителя є такі позиції: робота має бути організованою як система активно побудованих дітьми ставлень один до одного на базі спільної діяльності; учні самостійно об'єднуються в колектив для досягнення ними спільно схвалюваних цілей; об'єднання ігрового колективу має добровільний характер; ігровий колектив — це цілісність із певним розподілом ролевих функцій учасників діяльності; колектив дітей, які об'єдналися для спільної роботи (гри), має певну структуру керівництва й управління. Ігровий колектив має таку форму відношень між його членами, яка забезпечує принцип розвитку особистості спільно з розвитком колективу.

Доведено, що основним каналом реалізації цілей колективної діяльності дітей і тим фактором, що сприяє розв'язанню завдань навчання української мови учнів шкіл із російською мовою викладання, є мовленнєве спілкування учнів один з одним. Воно є носієм і виразником змісту гри й фактично пронизує всю спільну дитячу гру. Зазначена теоретична позиція є важливою з погляду усвідомлення педагогами необхідності дбати під час здійснення керівництва ігровою діяльністю про зміст ігор, які вчитель застосовує як організаційну форму навчання української мови. Саме зміст гри надає дитячому спілкуванню дієвості як інтерактивного методу навчання української мови.

У процесі використання інтерактивно-ігрових методів з організацією учнів у формі дитячого колективу є очевидною необхідність забезпечення зв'язку змісту ігрової діяльності з відповідними освітніми завданнями досліджуваного навчального предмета, оскільки без цілеспрямованості гра не буде виконувати функцію дидактичного методу. Зокрема, поняття цілеспрямованість розглядається в його широкому значенні, воно вбирає в себе завдання навчання, виховання й розвитку дітей.

Саме ідеї Н. НЕпомняшої про гру дають змогу зрозуміти розвивально-виховну сутність інтерактивно-ігрових методів, заснованих на діяльності учнівського колективу, їх ролі в привласненні дитиною української культури, виробленого суспільством соціально-культурного досвіду, формування вмінь і навичок усного

---

⁶⁴ Хорошковська О. Н. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах І ступеня з мовами викладання національних меншин України : монографія / О. Н. Хорошковська. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 160 с.

українського мовлення. Учена розглядає гру як таку форму діяльності й життя особистості, яка має необмежений потенціал щодо самоореалізації дитиною своїх сутнісних потреб і здібностей. Ігрова діяльність є формою репрезентації внутрішнього життя особистості, виявом її духовності.⁶⁵ Гра уможливує реалізацію потенціальної універсальності людини, яка дає можливість опанувати найрізноманітніший зміст, що змінюється історично, онтогенетично, етнографічно, та передусім, соціально-культурний із його мовним компонентом. Дитина виявляє в грі потенційну відкритість світу, що забезпечує формування культури, виходячи за межі того, що вже засвоєно, а також творити нове, виходити за межі відомого. Специфічною умовою привласнення людського досвіду в процесі гри є здатність дитини, з одного боку, ототожнювати себе з різними людьми (що дає змогу відтворювати мовлення різних людей), з іншого, — відособлюватись, виявляти своє «Я» (що дозволяє робити чуже мовлення своїм). Отже, гра сприяє дитині «бути собою й іншим». Той, хто в процесі ігрової діяльності відтворює образ, є носієм цього образу. Водночас гра дитина може відособлюватися від ігрового образу. може бути собою.

Гра — це така діяльність, яка сприяє максимальній реалізації не лише актуальних, а й потенційних можливостей дитини. Оскільки поняття максимуму для кожної особистості індивідуальне, принципово необхідним у процесі використання інтерактивно-ігрових методів є реалізація педагогом особистісно орієнтованого підходу, що дає змогу кожному учневі максимально реалізувати його потенційні можливості щодо опанування української мови.

Отже, теорія інтерактивно-ігрових методів навчання української мови учнів молодшого шкільного віку у загальноосвітніх навчальних закладах з російською мовою викладання у тій частині, що стосується їх ігрового блоку, методологічно ґрунтується на положеннях філософії і педагогіки гуманізму, культурологічній теорії гри, соціальній детермінованості ігрової діяльності, теорії колективу, особистісно орієнтованого виховання, психологічній теорії діяльності, теорії зміни провідних видів діяльності протягом життя, теорії ігрової діяльності дітей та інших методологічно значущих наукових узагальненнях.

Вихідними позиціями пропонованої теорії є розуміння гри як культурно й історично сформованої пізнавальної діяльності, природно спрямованої на формування базових, визначальних засад дитячої особистості. Вони об'єктивовані реалізацією в процесі гри сутнісних потреб і здібностей дитини, зокрема тих, що дають змогу учневі творчо засвоювати українську мову й інтегруватися в соціально-культурне середовище України. Оскільки гра — незамінний складник дитячого життя, вона розглядається як частина навчально-виховного процесу початкової школи й водночас складник інтерактивно-ігрових методів, яка використовується для реалізації актуальних завдань навчання української мови учнів молодшого шкільного віку в школах із російською мовою викладання.

При цьому за основу використання інтерактивно-ігрових методів має бути покладено визнання дитячої особистості як суб'єкта власного саморозвитку. Специфіка розвивально-виховного впливу зазначених методів полягає в особливостях психологічного механізму гри, який є складним структурним утворенням і своєрідно виявляється в іграх різних видів. Притаманна іграм варіативність зумовлює поліфункціональність інтерактивно-ігрових методів навчання української мови.

2.2. Структура й класифікація інтерактивно-ігрових методів навчання української мови

---

⁶⁵ Непомнящая Н. И. Игра и творчество как формы жизни личности / Н. И. Непомнящая // Развитие личности. — 2001. — № 1. — С. 6—23.

Поняття методу навчання, як правило, застосовують для окреслення конкретних практичних дій педагога, які презентують високий рівень усвідомлення того, що потрібно зробити для досягнення поставленої мети. Метод передбачає належне впорядкування дій учителя, спрямованих на результат. Теоретично таке впорядкування забезпечується визначенням структури методу навчання. Відтак у теоретичному забезпеченні інтерактивно-ігрових методів навчання української мови в школах із російською мовою викладання доцільно розглянути їх структуру.

Довідкові джерела засвідчують, що *структура* (латин. *structura* — взаєморозміщення, будова) — сукупність якісно визначених компонентів, поєднаних один з одним стійкою системою істотних зв'язків, що забезпечують його функціональну цілісність.⁶⁶ Процес визначення компонентів структури методу навчання називають «структуруванням» (латин. *struo* — будує, зводжу). Необхідною умовою для структурування інтерактивно-ігрових методів навчання української мови в школах з російською мовою викладання є виділення в кожному з компонентів спільних ознак. Це дає змогу диференціювати всі елементи структури за ознакою схожості.

У дидактиці в структурі методу навчання узагальнено виділяють такі компоненти: цільовий, мотиваційно-стимулювальний, змістовий, операційно-дійовий, контрольний-регулятивний, результативний.

У практиці початкової освіти значно поширеним інтерактивним методом навчання, поміж інших ігор, визнана дидактична гра. Її структура пропонується в такій композиції: дидактичне завдання, ігровий задум, ігровий початок, ігрові дії, правила гри, підбиття підсумків.⁶⁷ Як бачимо, означену структуру не можна безпосередньо співвіднести із загальновідомою структурою методу навчання. Водночас вона не може бути поширеною на інтерактивно-ігрові методи, які базуються на іграх інших видів, наприклад, сюжетно-рольових, іграх-драматизаціях, театралізованих іграх, оскільки цілеспрямоване підбиття підсумків у процесі таких ігор не здійснюється.

Аналіз психологічної й педагогічної літератури засвідчує, що раніше не було обґрунтовано структури, спільної для всіх інтерактивно-ігрових методів навчання української мови учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання. Водночас відомо, що наукова теорія є ґрунтовною, якщо в її межах визначено структуру досліджуваного явища. Зауважимо, що зі складу узагальненої структури інтерактивно-ігрових методів розглядатимемо структуру ігрового блоку, оскільки саме гра визначає специфіку цієї групи методів.

Для виявлення структури, загальної для всіх видів ігор та відповідно всіх інтерактивно-ігрових методів, необхідно взяти за основу той вид ігор, з якого в онтогенетичному розвитку дитини починається ігрова діяльність. Оскільки кожен інтерактивно-ігровий метод навчання певною мірою тяжіє до творчих ігор, візьмемо саме їх за основу структурування всіх інтерактивно-ігрових методів.

Крім того, психологічними дослідженнями переконливо доведено, що творчі ігри в онтогенетичному розвитку дитини є тим видом гри, з якого поступово «вирастає» складніший вид ігрової діяльності — ігри за готовими правилами, а далі гра перетворюється в трудову, спортивну, навчальну діяльність. Отже, структурна модель творчих ігор є основою для розуміння структури інтерактивно-ігрових методів

⁶⁶ Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов — К. «Академвидав», 2006. — С. 346 — 347.

⁶⁷ Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я. Савченко. — К.: Генеза, 2002. — 368 с., 192—194.

навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах із російською мовою викладання.

Уже було доведено, що інтерактивно-ігрові методи навчання завдяки грі мають діяльнісну основу, відтак у процесі обґрунтування їх структури центральною є психологічна категорія діяльності. Діяльність у психології розглядається як система активних взаємин людини зі світом, що опосередковується й регулюється психікою. Інтерактивно-ігрові методи тому і є ефективними в навчанні української мови, що вони засновані на активній взаємодії учнів один з одним та з учителем.

Аксіомою психології є думка про те, що діяльністю людина перетворює предмети об'єктивного світу й духовні надбання суспільства на засоби задоволення власних потреб. Зв'язок ігрової діяльності із задоволенням *потреб* дитини визнається в більшості сучасних психологічних досліджень гри. До базових потреб особистості, що підрастає, є потреба у спілкуванні. Інтерактивно-ігрові методи навчання, оскільки вони неможливі поза спілкуванням, передбачають задоволення цієї потреби, зрозуміло, часткове.

Психологічним механізмом, що приводить у дію реалізацію потреб особистості, є *мотивація* діяльності. «... *Поняття діяльності неодмінно зв'язане з поняттям мотиву*. Діяльності без мотиву не буває; «невмотивована» діяльність — це діяльність... із суб'єктивно та об'єктивно схованим мотивом»⁶⁸. Мотиви як суб'єктивна емоційна зацікавленість людини, виконують специфічну для особистості спонукальну функцію. Наявність мотиву є спільною ознакою всіх ігор у складі інтерактивно-ігрових методів.

Мотиви інтерактивно-ігрових методів навчання української мови як внутрішні спонуки пізнавальної активності учнів не усвідомлюються дітьми, вони, як це характерно для ігрової діяльності, суб'єктивно приховані. Відтак, у структурі інтерактивно-ігрових методів обґрунтовано виділяємо *мотиваційний компонент*.

Саме від мотиваційного компонента залежить, який суб'єктивний сенс має той чи інший інтерактивно-ігровий метод навчання української мови для конкретного учня. Завдання вчителя в процесі застосування ПМ — формувати змістовні, емоційно забарвлені мотиви гри, а через них — позитивне ставлення до оволодіння українською мовою.

Розуміння мотиваційного компонента інтерактивно-ігрових методів й уявлення про механізми утворення мотивів гри має важливе значення для використання їх у навчально-виховному процесі, оскільки від наукового розуміння вчителем їх психологічного значення залежить активність учнів у навчальній діяльності на уроці української мови й у процесі позаурочних занять із молодшими школярами.

Психологи розглядають ігрову діяльність як внутрішню (психічну) і зовнішню (фізичну) активність дитини, яка регулюється свідомою *метою*. Гра — це цілеспрямована діяльність. Наприклад, у рольових іграх дитина ставить собі за мету як лікар «*лікуватиму хворого*», як учитель «*навчу дітей читати*», як кравчиня «*зшию платтячко*» тощо. Намагаючись діяти як доросла людина, дитина свідомо, цілеспрямовано користується мовленням. Кожна дитина в процесі гри, здійснюючи ігрові дії, звертаючись із запитаннями до старшого, вступаючи в розмову (мовленнєве спілкування) з однолітками, аналізує свої висловлювання й репліки інших дітей, осмислює зміст ігрової діяльності у результаті чого уточнюються її уявлення й знання про Україну та українську мову, удосконалюються мовленнєві вміння й

---

⁶⁸ Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — Изд. 2-е. — М.: Политиздат, 1977. — С. 102.

навички. Проте прямої мети (навчитися говорити українською мовою) дитина собі не ставить.

Отже, інтерактивно-ігрові методи мають *цільовий компонент*. Мета в психології розглядається як певною мірою усвідомлений образ передбачуваного результату діяльності, що спрямовує активність людини. Мета гри, яка є основою інтерактивно-ігрового методу, — це ідеальне мисленнєве передбачення учнями її кінцевого результату. У кожному виді ігор є ціль. На відміну від практичної діяльності людей, у реалізації якої можлива розбіжність між мотивом і прямою метою дії людини, у грі дитина здійснює лише внутрішньо значущі для неї дії.

Особливість ігор дітей першого мікроперіоду молодшого шкільного віку, зокрема першокласників, полягає в тому, що свідомо мету власної ігрової діяльності вони самостійно не виділяють, вона практично невіддільна від мотиву. Відтак мотивація та мета інтерактивно-ігрових методів навчання утворюють єдиний компонент — *мотиваційно-цільовий*. Проте, учні поступово починають виокремлювати ціль гри, наприклад, як це відбувається в іграх за правилами (рухливих, дидактичних та ін.) У такому разі справедливо мотивацію та цілепокладання розглядати як окремі компоненти в структурі інтерактивно-ігрових методів цієї групи.

Кожна гра розгортається лише тоді, коли в дитини є певне коло знань про дійсність, що відтворюється в ігровій діяльності. Зміст цих знань є підставою для виділення в структурі інтерактивно-ігрових методів *змістового (тематичного) компонента*.

Змістовий компонент інтерактивно-ігрових методів є специфічним. Він зумовлений особливостями мотиваційно-цільового компоненту гри. Учені однозначно вважають, що *пізнавальним змістом* (предметом) гри є життя дітей і дорослих, їхня діяльність у соціальному й природному середовищі. У процесі діяльності люди обов'язково взаємодіють. Для створення ігрового образу, наслідуючи різноманітні способи взаємодії людей (міжособистісної комунікації), учні користуються вербальними й невербальними засобами мовлення. Відтворюючи мовленнєву взаємодію, учні засвоюють мовлення ігрових персонажів.

Через змістовий компонент інтерактивно-ігрових методів здійснюється зв'язок між пізнавальним змістом гри та тематично організованим змістом навчання української мови учнів початкових класів шкіл з російською мовою викладання. Оскільки в ігровій діяльності відображається все розмаїття зв'язків людини з навколишнім середовищем, то за змістом тематика ігор безмежно широка. Діти молодшого шкільного віку граються в ігри: побутової тематики («Гості», «День народження», «Магазин», «Школа» тощо); пов'язані з професійною діяльністю дорослих людей («учитель», «лікар», «будівельник» та ін.); героїчної тематики, у яких відображають подолання труднощів (боротьба з природними силами, «ворогами» тощо). Молодших школярів приваблюють ігри про життя самих дітей їхнього віку, а також ігри за сюжетами переглянутих кінофільмів і прочитаних літературних творів. Природний інтерес дітей до соціокультурного життя українського суспільства дає змогу засобами інтерактивно-ігрових методів удосконалювати уміння й навички з української мови за темами, визначеними навчальною програмою для шкіл з мовами навчання національних меншин України.

У процесі реалізації вербальної комунікації в контексті *змістового компонента* гри учні використовують як знакову систему мову, що забезпечує змістовний аспект взаємодії й взаєморозуміння в процесі спільної діяльності. Точність розуміння одним учнем змісту висловлювання іншого може стати очевидною для першого

комунікатора лише тоді, коли використовуються аудіативні вміння, тобто змістовий компонент інтерактивно-ігрових методів сприяє формуванню аудіативного складника комунікативної компетентності молодших школярів.

Усі дослідники ігрової діяльності звертають увагу на *процесуальний компонент* гри. В історії української педагогіки на цю ознаку гри звертала увагу С. Русова: «Гра вабить самим процесом. Як художник захоплюється самим процесом свого творення, не гадаючи ні про які конкретні наслідки від нього, так і дитина не має ніякого завдання, крім самого процесу гри».⁶⁹

Процесуальний компонент гри має істотну особливість, яку К. Станіславський характеризував через слова «начебто», «якщо б», називав «уявною правдою». Отже, своєрідність гри визначає *уявна ситуація*. Дослідники підкреслюють, що уявна ситуація є спільною для ігор будь-яких видів на всіх етапах онтогенетичного розвитку дітей. Без неї немає гри. В умовах творчих ігор діти беруть на себе ролі дорослих людей і діють від імені уявної особи. В іграх за готовими правилами також є уявна ситуація, але вона «згорнута». Отже, уявна ситуація є визначальною ознакою процесуального компоненту інтерактивно-ігрових методів навчання української мови.

У психології доведено, що основними складовими частинами різних видів людської діяльності, зокрема, ігрової є *дії*. Крім того, слово «діяльність» є спільнокореневим зі словом «дія». Отже, *ігрові дії* є важливим складником процесуального компоненту ігрової діяльності та інтерактивно-ігрових методів навчання української мови. О. М. Леонтьєв виділяє цілеспрямовані дії «як складники конкретної діяльності», відповідно до цього специфічні цілеспрямовані ігрові дії утворюють процесуальний компонент конкретних інтерактивно-ігрових методів.

Ігрова діяльність складається з логічно взаємопов'язаних дій — одна ігрова дія спонукає наступну. В інтерактивно-ігровому методі як в спеціально побудованій учителем навчальній діяльності мовленнєві дії учнів взаємоузгоджені, підпорядковані одна одній.

Оволодіння мовленнєвими діями в контексті ПМ педагогічно опосередковане. Воно, включаючи в себе знання дитини, її мовленнєві вміння, навички, здійснюється або за зразками з життя дорослих людей, або шляхом наслідування ігрових мовленнєвих дій більш досвідчених учасників гри.

У процесі ігрової мовленнєвої комунікації для будови висловлювань, які були б зрозумілими іншим учасникам гри, діти користуються і словником, і граматиною української мови. Однак, як зазначає О. Хорошковська, знань тільки словника й граматики недостатньо для того, щоб спілкування було успішним.⁷⁰ Ігрове мовленнєве спілкування спирається, крім іншого, на розуміння умов уживання тих чи інших мовних одиниць та сполучень їх. «Інакше кажучи, носій мови має бути обізнаним із «ситуативною граматиною», яка зобов'язує використовувати мову не тільки відповідно до змісту лексичних одиниць і правил поєднання їх у реченні, а й залежно від характеру стосунків між мовцем і адресатом, від мети спілкування та від інших факторів, знання яких у сукупності зі власне мовними знаннями становить комунікативну компетентність носія мови». Використання інтерактивно-ігрових методів забезпечує мовленнєве спілкування школярів, тобто в їх межах граматичні

---

⁶⁹ Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. У 2 кн. Кн. 2 / С. Ф. Русова ; за ред. Є. І. Коваленко ; упоряд., прим.: Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. — К. : Либідь, 1997. — С. 63.

⁷⁰ Хорошковська О. М. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України: монографія / О. Н. Хорошковська. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 160 с.

явища вивчаються й засвоюються не як окремо взяті форми і структури, а як засоби вираження певних думок, відносин, комунікативних намірів.

Основу граматичного аналізу вчителем інтерактивно-ігрового методу становить розуміння того, як граматики мови в процесуальному компоненті гри слугує джерелом породження й обміну думками між учасниками гри, тобто джерелом комунікації.

Для відпрацювання в мовленні шляхом застосування інтерактивно-ігрових методів граматичної форми, що вивчається на уроці, у процесуальному компоненті гри педагогом створюються ігрові мовленнєві ситуації, які є типовими для вживання цієї граматичної форми носіями української мови. Учитель забезпечує урізноманітнення таких мовленнєвих ситуацій, і, як зауважує О. Хорошковська, у такий спосіб передбачається варіативне використання засвоєваних на уроці мовних засобів залежно від комунікативної інтенції (наміру). Урізноманітнення мовленнєвих ситуацій у процесі використання інтерактивно-ігрових методів досягається змінами ігрових ситуацій, що й створює умови для автоматизації засвоєваних граматичних структур.

Знання з граматики в процесуальному компоненті інтерактивно-ігрових методів забезпечують формування вмінь використовувати граматичні засоби мови й розглядаються як спосіб формування україномовної комунікативної компетентності школярів. Спілкування вербальними засобами в процесуальному компоненті інтерактивних методів навчання української мови є не що інше, як використання живого слова в передачі інформації.

У зв'язку з тим, що гра є пізнавальною діяльністю, ігрові мовленнєві дії, впливаючи на трансформацію пізнавальних процесів, тісно взаємозв'язані з інтелектуальними операціями. Отже, теоретичний пошук зумовив необхідність уточнення визначення того компонента інтерактивно-ігрових методів, що містить ігрові мовленнєві дії й мисленнєві (інтелектуальні) операції. Позначаємо його як *процесуально-операційний компонент*.

Аналізуючи наукові роботи, присвячені навчально-ігровій діяльності учнів молодшого шкільного віку, ми звернули увагу на велику значущість для її успішного здійснення *контрольно-оцінного компонента*. У психологічних дослідженнях, зокрема в роботах М. Боришевського, зазначається: у контексті будь-якої діяльності (ігрова, трудова, навчальна тощо) дитина свідомо *оцінює* свої дії та поведінку⁷¹.

Оскільки гра є окремим видом свідомої діяльності, ми вважаємо необхідним у структурі гри визначити *контрольно-оцінний компонент*. У молодшому шкільному віці шляхом перебудови гри в неігрові види діяльності контрольно-оцінний компонент набуває все більшої значущості.

Ігрова діяльність через реалізацію контрольно-оцінного компоненту детермінує формування самооцінки, зокрема й щодо українського мовлення школяра. Механізмом, який уможливує функціонування фактора оцінки та самооцінки, як свідомого ставлення учасників гри до процесу та результату ігрової діяльності, є ігрові правила. Усвідомлення педагогом тріади «мотив-мета-результат» вважаються важливою передумовою оволодіння учнями українською мовою в процесі застосування вчителем інтерактивно-ігрових методів навчання української мови.

---

⁷¹ Боришевський М. Й. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі : Навч.-метод. посіб. / М. Й. Боришевський, С. Т. Музичук, В. В. Антоненко, Л. П. Удодова, Л. І. Пилипенко, П. Д. Фролов, Н. Д. Володарська, І. В. Мартинюк; Ін-т змісту і методів навчання. — К., 1999. — 190 с.

Наше дослідження дало змогу виявити такі основні структурні компоненти інтерактивно-ігрових методів навчання української мови учнів молодшого шкільного віку щодо реалізації їх ігрового блоку: мотиваційний, цільовий, (або у їх поєднанні — мотиваційно-цільовий), знанневий, процесуально-операційний, контрольно-оцінний, результативний.

На основі проведеного аналізу побудовано теоретичну модель структури визначального блоку інтерактивно-ігрових методів — ігрового, яку наводимо на рис. 2.2.

Рис. 2. 2. Модель структури ігрового блоку інтерактивно-ігрових методів навчання української мови.

Аналіз запропонованої моделі структури ігрового блоку засвідчує, що за своєю будовою ПМ загалом збігаються зі структурою навчальної діяльності.

На ефективність інтерактивно-ігрових методів навчання української мови суттєво впливає й організація освітнього середовища. Необхідність виокремлення середовищного підходу в реалізації ПМ навчання української мови безпосередньо пов'язана з методологічним положенням, що стосується ролі діяльності в навчанні й вихованні дитини, її становленні як мовленнєвої особистості. Визначення психологією поняття *діяльності* як активності суб'єкта, спрямованої на взаємодію з навколишнім середовищем для задоволення власних потреб⁷² уже свідчить про те, що без взаємодії учнів з навколишнім середовищем неможливо реалізувати ніяку діяльність, у тому числі й інтерактивно-ігрову. Дефініція *середовище* як наукова категорія використовується в багатьох галузях наукового знання: філософії, соціології, економіці, психології, соціальній педагогіці.

⁷² Леонтьев. А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А.Н. Леонтьев. — Изд. 2-е. — М.: Политиздат. 1977. — С. 107.

Загалом поняття *середовище* розуміють як оточення, сукупність соціальних, економічних, політичних і матеріальних умов різного характеру (природних і створених людиною), у яких розгортається діяльність людини й розвивається жива природа. Середовище чинить свій вплив на людину безпосередньо або опосередковано. Поняття *середовище* в контексті інтерактивно-ігрових методів навчання української мови в школах з російською мовою викладання ми розуміємо як матеріальне й соціальне оточення, яке за законом детермінізму в освіті здійснює вплив на навчання української мови учнів молодшого шкільного віку.

Аналіз змісту поняття «середовище» за критерієм якості зумовлює необхідність розмежовувати вплив соціального й матеріального середовищ як тих факторів, що визначають ефективність інтерактивно-ігрових методів навчання української мови. У довідковій літературі *соціальне середовище* розглядається як сукупність соціальних умов, що значною мірою детермінують результати діяльності людини. Його диференціюють за критерієм простору, та в широкому розумінні позначається дефініцією *макросередовище*.⁷³

У вузькому розумінні поняття «соціальне середовище» репрезентується дефініцією *мікросередовище*. Для оволодіння українським мовленням шляхом використання інтерактивно-ігрових методів навчання величезне значення має наявність україномовного мікросередовища. Воно має неабиякий вплив на ефективність опанування українського мовлення. «Великим стимулом до використання української мови може бути участь дітей у підготовці й проведенні різноманітних свят, у першу чергу народних обрядових, розучування українських дитячих ігор, інсценізація казок з використанням ляльок, літературно-пісенних ранків тощо. Усе це певною мірою забезпечуватиме українське мовне середовище поза навчальним процесом»⁷⁴ наголошує О. Хорошковська.

Щодо використання інтерактивно-ігрових методів у навчанні дітей української мови ця дефініція означає безпосереднє соціальне оточення учня молодшого шкільного віку в навчальному процесі школи із російською мовою викладання передусім учителя конкретного класу, педагогічний колектив загальноосвітньої школи, однокласників або учнів, що відвідують заняття в позаурочний час тощо.

Як уже зазначалося, серед тих факторів, що впливають на ефективність інтерактивно-ігрових методів навчання української мови, крім соціального, виокремлюють *матеріальне середовище*.

Усі дослідники зазначають: ігрова активність дитини спрямована передусім на матеріальний предмет (іграшку або її замітник), ним вона визначається, а дії з іграшкою опосередковується й регулюється мовленням. Отже, матеріальні об'єкти, які репрезентуються середовищем, стимулюють ігрову діяльність молодших школярів за допомогою інтерактивно-ігрових методів. До таких об'єктів належать іграшки, якими користується діти в процесі ігрової діяльності. Щодо формування українського мовлення учнів початкових класів інформативно насиченою є українська народна іграшка.

Отже, матеріальні об'єкти, що використовуються в процесі реалізації інтерактивно-ігрових методів навчання української мови, стимулюють діяльність молодших

⁷³ Соціологічна енциклопедія / Укладач В.Г. Городяненко. — К.: Академвидав, 2008. — С. 325 — 326.

⁷⁴ Хорошковська О. М. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах І ступеня з мовами викладання національних меншин України: монографія/ О. Н. Хорошковська. — К.: Педагогічна думка, 2012. — 160 с.

школярів, зокрема й мовленнєву. До таких об'єктів у закладах освіти належать дидактичні посібники, навчальна книга, іграшки, які використовує вчитель у процесі навчання української мови. Навіть на побутовому рівні можна пересвідчитися в тому, що іграшки є тим стимулом, що безпосередньо впливає на розгортання мовленнєвої діяльності учнів молодшого шкільного віку. У матеріальному середовищі загальноосвітньої школи I ступеня особливе місце відведено навчальним книжкам — підручникам і навчальним посібникам.

Доведено, що вплив середовища на дитину в процесі її навчання посилюється шляхом його цілеспрямованої педагогічної організації.⁷⁵ Означений процес у використанні інтерактивно-ігрових методів позначають як організація ігрового середовища.

Реалізація середовищного підходу в навчанні української мови учнів початкової школи передбачає переорієнтацію уваги педагога з його впливу на дитину на організацію соціального й матеріального середовищ, у яких використовуються інтерактивно-ігрові методи. За такої умови в процесі навчання української мови вмикаються механізми внутрішньої активності дитини як суб'єкта власної предметної (матеріальної) і соціальної, зокрема й мовленнєвої діяльності.

Інтерактивно-ігрові методи є структурно складним педагогічним явищем. Вони за умови дотримання суб'єкт-суб'єктного підходу передбачають двоблокову модель реалізації у навчально-виховному процесі. Один блок ПМ презентує професійну діяльність педагога, інший — ігрову діяльність учнів. Пропонуємо розглянути її на рис. 2. 3.

Зазначимо, що овал навколо структурних компонентів суб'єкт-суб'єктної моделі акцентує увагу на необхідності створення ігрового середовища реалізації інтерактивно-ігрових методів.

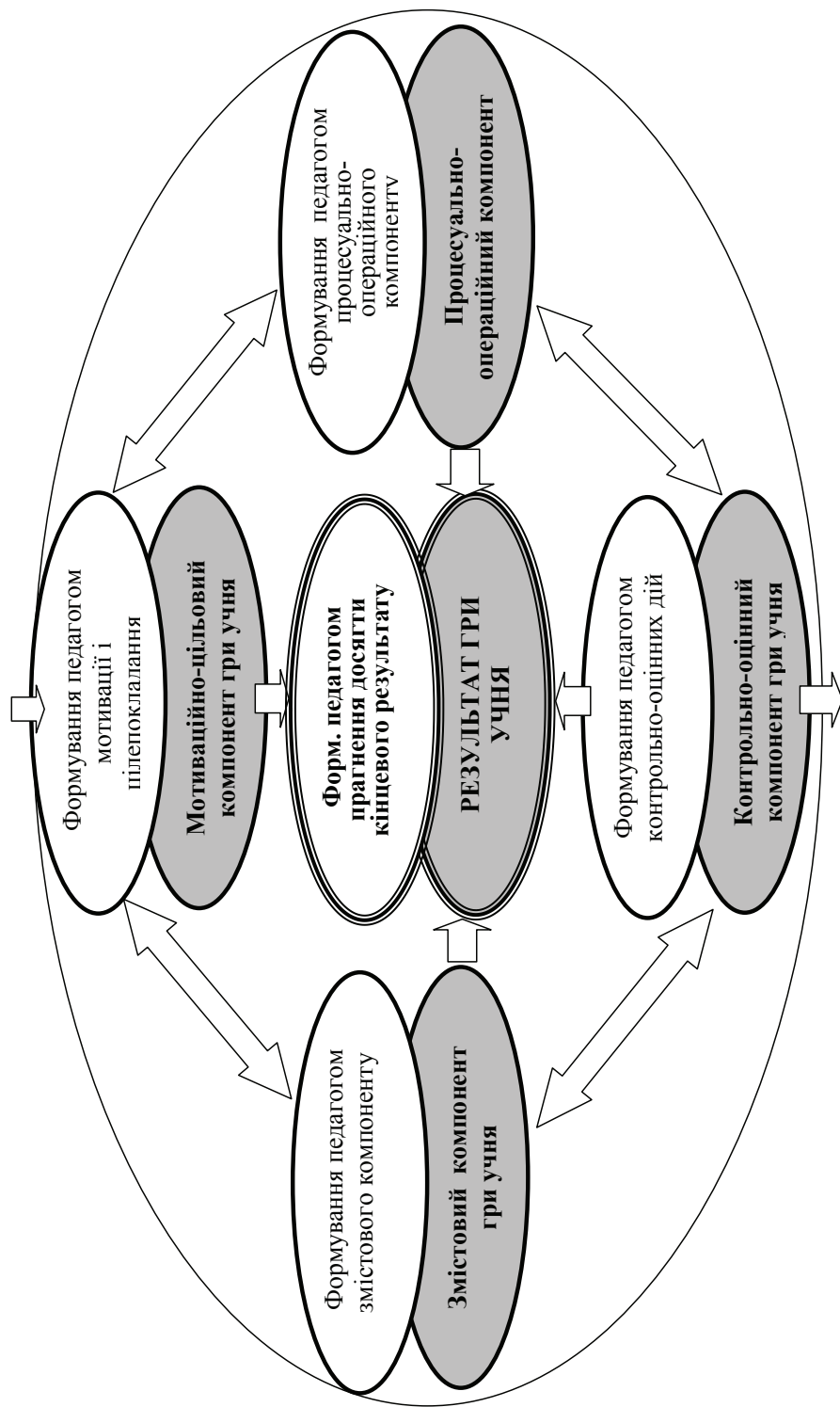
Пропоновану модель структури ПМ доцільно взяти за основу для формування методики роботи педагога з навчання дітей української мови шляхом використання інтерактивно-ігрових методів, особливістю якої є опосередкований вплив на навчальну діяльність дітей через педагогічну організацію кожного з компонентів ігрового блоку ПМ — *мотиваційний, цільовий (мотиваційно-цільовий), змістовий, процесуально-операційний, контрольний-оцінний, результативний*.

Розробляючи теоретичні засади інтерактивно-ігрових методів, ми враховували, що ігровий блок усіх методів має схожі структурні компоненти, проте наповнення кожного з них у різних методах особливе. Це зумовило необхідність здійснити їх класифікацію. Згідно з філософським розумінням, *логічна класифікація* (від. латин. *classis* — розряд; *facio* — роблю)⁷⁶ розглядається як багатоступінчастий, послідовний поділ усіх інтерактивно-ігрових методів на локальні групи з метою систематизації їх. Така процедура сприяє поглибленню вже відомих знань і отриманню нових щодо

⁷⁵ Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія / Н. Б. Гонтаровська; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пробл. виховання. — Д. : Дніпро-VAL, 2010. — 622 с. ; Савченко О.Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В.О. Сухомлинським / О.Я. Савченко // Збірник наукових праць Миколаївського державного університету. — Миколаїв: МДУ, 2003. — Вип. 8. — Педагогічні науки. — 19. — С. 4 — 9; Кудикіна Н.В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: Монографія / Н.В. Кудикіна. — К.: КМПУ, 2003.- 272 с.; Кудикіна Н.В. Методологічний аспект дослідження проблем навчання української мови учнів початкової школи: середовищний підхід // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — Суми : СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2012. — №6. — С.72 — 78. та ін.

⁷⁶ Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання / За ред. В.І.Шинкарука.— К.: Абрис, 2002. — С. 238.

Мета: Запланований рівень формування українського мовлення учнів у ЗНЗ із російською мовою викладання

Результат: запланований рівень сформованості українського мовлення учнів

Рис. 2.3. Суб'єкт-суб'єктна модель реалізації інтерактивно-ігрових методів у навчанні української мови

кожного із відомих методів. *Систематизація*, що лежить в основі класифікації інтерактивно-ігрових методів, це специфічний пізнавальний процес упорядкування, що його здійснюють шляхом розкриття спільного й відмінного в методах, які підлягають систематизації. При цьому застосовуються логічні операції порівняння, абстрагування, класифікації, аналізу і синтезу, опису й пояснення. Результатом систематизації є впорядкована наукова *система* знань про відомі інтерактивно-ігрові методи. Як форма дослідження систематизація має велике значення і використовується в усіх науках.⁷⁷

Навіть поверховий погляд на інтерактивно-ігрові методи переконує в тому, що вони достатньо різноманітні. Їх систематизація спрямовується передусім на пізнання, усвідомлення і визначення тотожності різних ПМ, їх об'єднання *за спільними істотними ознаками* в певні групи й поділ інтерактивно-ігрових методів кожної групи на види, зокрема, на *здійснення класифікації*, яка дає в результаті узагальнене знання про інтерактивно-ігрові методи. До кожного виду ПМ, виділених у процесі класифікації, у подальшому дослідженні або використанні їх у педагогічній практиці застосовувалося правило заміщення — усе, що відомо про один метод певного виду, відноситься й до інших методів цього виду. За такої умови в контексті всіх інтерактивно-ігрових методів застосовуються спільні методичні прийоми навчання української мови в школах із російською мовою викладання.

По суті, наукове підґрунтя для класифікаційного аналізу дитячих ігор знаходимо в працях Л. Виготського та О. М. Леонтьєва. Водночас роботи з психології гри переконують у правильності думки щодо використання ігрової діяльності як інтерактивно-ігрового методу. Досліджуючи гру, Л. Виготський та О.М. Леонтьєв у її структурі виділяли мовленнєву діяльність як необхідний складник реалізації дітьми спільного задуму й рольової взаємодії. На підставі цих ідей, інтерактивність у процесі гри, що реалізується засобами усного мовлення, можна поділити на два види: один із них — мовленнєве спілкування реальних дітей в умовах гри (діалоги організаційного характеру й ті, що спрямовані на реалізацію міжособистісних відносин, розв'язання конфліктних ситуацій тощо), інший — уявне мовленнєве спілкування дітей як виконавців певних ролей (рольові діалоги). Зазначене є важливим моментом у використанні гри як інтерактивно-ігрового методу навчання української мови учнів початкових класів шкіл із російською мовою викладання.

Для здійснення первинного поділу ігор на групи важливо виявити ту ознаку їх, на підставі аналізу якої є змога визначити подібність конкретної гри до інших об'єктів пізнання (ігор інших видів) або відмінність від них. Нами первинна класифікація ігор, поділ їх на основні *системоутворювальні групи* здійснюється на основі порівняння спільної для всіх ігор ознаки — функціонування їх правил. Саме на цій основі здійснено детальне обґрунтування класифікації ігор молодших школярів, що презентовано у монографії «Теорія ігрової діяльності дітей»⁷⁸.

Гра дитини — явище соціально-культурне. Л. Виготським доведено, правила у гри є тим механізмом, який регулює дії й стосунки її учасників. Йоган Гейзінга в роботі «*Homo ludens*» («Людина, що грається») також зазначав, що правила є «дуже важливою частиною поняття гри. У всякої гри свої правила, які визначають, що має

---

⁷⁷ Там же — С. 584.

⁷⁸ Кудикіна Н.В. Теорія ігрової діяльності дітей: монографія / Н.В. Кудикіна // Київ: НМЦВД КУ імені Бориса Грінченка, 2012. — 235 с.

силу всередині обмеженого грою тимчасового світочка. Правила гри беззастережно обов'язкові й не підлягають ніякому сумніву».⁷⁹

На підставі особливостей регулювання правилами перебігу ігрової діяльності дітей у складі інтерактивно-ігрових методів поділяємо їх на дві системоутворювальні групи: методи, за основу яких взято *творчі ігри*, і методи, засновані на *іграх за готовими правилами*. Творчі ігри у складі інтерактивно-ігрових методів — це креативна (лат. creatio — творення) діяльність дітей, яка розгортається за їхньою власною ініціативою. Правила в таких іграх приховані, їхня дія опосередковується правилами виконання дитиною ігрової ролі.

Важливою характеристикою означеної групи ігор є уявна ситуація, яка є способом реалізації процесуально-операційного компоненту творчих ігор. Мотиваційно вона детермінується потребою в наслідуванні дій, мовлення, поведінки інших людей (дітей, дорослих) і дає змогу реалізувати перевтілення в образ того, чю роль виконує дитина. Кожна дитина ігрової групи, наслідуючи обраний образ, творчо відтворює його мовленнєве спілкування й у такий спосіб користується в нестандартних ситуаціях діалогічним мовленням. Правила у таких іграх дітьми не проголошуються.

Психологічними й педагогічними спостереженнями засвідчено, що для дитини в реалізації вчителем ПМ, заснованих на творчих іграх, цікавим і особистісно значущим є процес гри й водночас процес мовленнєвого перевтілення, який зумовлюється мотивом ігрового наслідування. У процесі розгортання ігрової ситуації учні, особливо в 1-2-х класах, користуються переважно усним мовленням, оскільки писемне ще не є достатньо сформованим. Створивши ігрову уявну ситуацію, учні беруть на себе ролі й згідно зі своїм задумом реалізують їх, творчо наслідуючи мовлення інших людей або казкових ігрових персонажів, які ніби розмовляють.

За параметрами часу і простору інтерактивно-ігрові методи, засновані на творчих іграх, практично неможливо реалізувати на уроках, однак у позаурочному навчально-виховному процесі є для їх розгортання всі необхідні умови.

Найхарактернішою ознакою *другої групи ігор* є здебільшого відкриті, тобто такі, що висловлюються усно або письмово, правила. Ігри за готовими правилами другої групи інтерактивно-ігрових методів передбачають реалізацію дітьми попередньо створеної дорослими змістової й процесуальної основи. Дії й поведінка учасників таких ігор обумовлюються ігровими правилами, сформульованими в описі гри.

У процесуальному компоненті всі ігри за правилами, що беруться за основу ігрового блоку інтерактивно-ігрових методів, спираються на мовлення, дії з предметами (ігровим матеріалом), рухи, інші фізичні дії, оскільки саме цим вони й привабливі для дітей.

Учителі цілеспрямовано добирають такі ігри за правилами для реалізації їх у складі ПМ, яких за вимогами часу й простору можна ефективно використовувати на уроці.

У дослідженнях О. Газмана й наукової школи цього вченого використовується поділ ігор на дві основних групи — *творчі ігри* (ігри з прихованими правилами) *та ігри з готовими* (фіксованими) *правилами*⁸⁰.

---

⁷⁹ Гейзінга Й. Homo Ludens / Й. Гейзінга ; пер. з англ. О. Мокровольського. — К. : Основи, 1994. — С.18.

⁸⁰ Каникулы, игра, воспитание: О педагогическом руководстве игровой деятельностью школьников / О.С. Газман, З.В. Баянкина, В.М. Григорьев и др.; Под ред. О.С. Газмана. — М.: Просвещение, 1988. — 160 с.

Ми дотримуємося саме такого поділу всіх ігор на дві системоутворювальні групи⁸¹ й відповідно до цього здійснюємо первинний розподіл інтерактивно-ігрових методів (див. рис 2.4.)

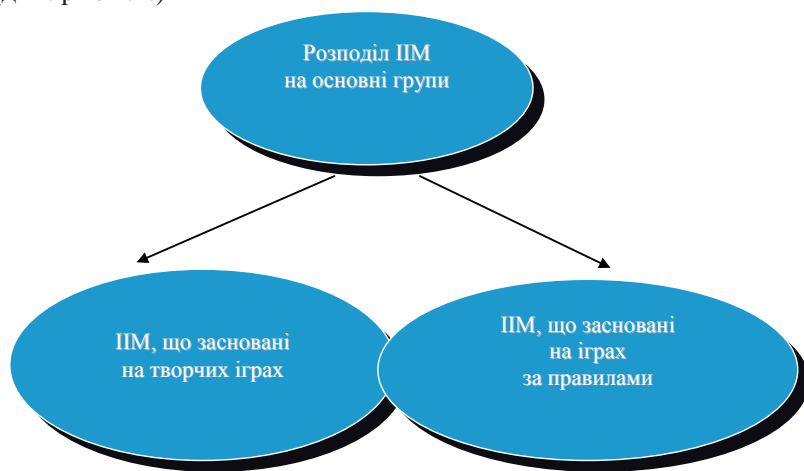

Рис.2.4. Схема первинного поділу інтерактивно-ігрових методів на дві основні групи.

Отже, інтерактивно-ігрові методи навчання української мови учнів шкіл з російською мовою викладання поділяються на такі основні (системоутворювальні) групи: 1) ПМ, що засновані на творчих іграх; 2) ПМ, в основу яких покладено ігри за правилами.

Видова класифікація інтерактивно-ігрових методів навчання української мови учнів шкіл із російською мовою викладання здійснюється *за критерієм змістового наповнення структурних компонентів* конкретних ігор у кожній із системоутворювальних груп.

Група інтерактивно-ігрових методів, заснованих на *творчих іграх*, розподіляється на такі види: методи, засновані на сюжетно-рольових, конструктивно-будівельних, іграх-драматизаціях, театралізованих іграх, іграх з елементами праці й художньо-творчої діяльності, режисерських іграх, іграх-фантазуванні тощо.

Група інтерактивно-ігрових методів, основою ігрового блоку яких є *ігри за готовими правилами*, охоплює методи, в основу яких покладено дидактичні, пізнавальні, ігри-подорожі, рухливі, хороводні, народні, комп'ютерні, ігри-розваги, інтелектуальні (загадки, ребуси, кросворди, чайнворди тощо) та інші ігри.

Інтерактивно-ігрові методи, основою яких є ігри за правилами, як більш поширені в цілісному навчально-виховному процесі, пропонуємо розглянути в графічному варіанті (рис. 2. 5.). Для скорочення вказуємо лише вид гри у складі методу.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що інтерактивно-ігрові методи мають складну багатокомпонентну структуру. Гра в їх складі зумовлена необхідністю задоволення домінують в дитинстві потребою пізнання навколишнього світу. Будучи активною формою пізнання оточуючої дійсності, гра у складі ПМ є особливим видом діяльності, визначальною ознакою якого є *уявна ситуація*.

⁸¹ Кудикіна Н.В. Теорія ігрової діяльності дітей: монографія / Н.В. Кудикіна. — К.: НМЦВД КУ імені Бориса Грінченка, 2012. — 235 с.

Структура інтерактивно-ігрового методу, *по-перше*, указує на те, що інтерактивне навчання української мови в школах із російською мовою викладання має двосторонній характер і зумовлює необхідність тісної взаємодії суб'єкта викладання (педагога) і суб'єкта учіння в процесі реалізації всіх структурних компонентів методу, починаючи з постановки її мети й завершуючи організацією налаштованості учнів на самооцінку та самоперевірку її результатів.

Пропонована класифікація інтерактивно-ігрових методів здійснена на основі класифікації ігор дітей молодшого віку, однак можуть бути обрані й інші критерії впорядкування інтерактивно-ігрових методів, наприклад, відповідно до складових українського мовлення, які формуються в навчальному процесі — ПМ, спрямовані на формування аудіативних умінь, словникового запасу, орфоепічних й граматичних умінь і навичок. Отже, розв'язання проблеми інтерактивно-ігрових методів не є завершеним. Дослідження можуть розгортатися в багатьох інших напрямках, спрямованих на підвищення рівня навчання української мови в ЗНЗ із мовами національних меншин України.

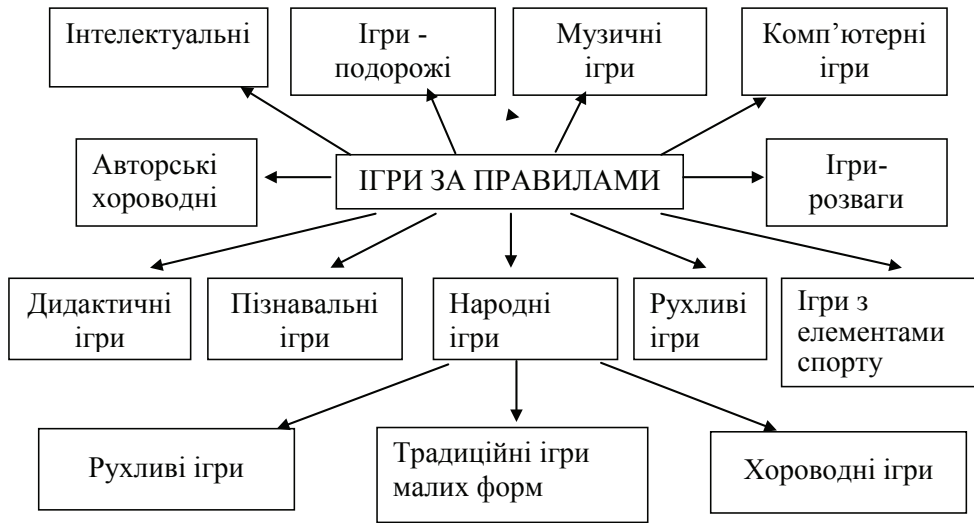

Рис. 2. 5. Розподіл за видами інтерактивно-ігрових методів навчання української мови, основою яких є ігри за правилами.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ З ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНО-ІГРОВИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ЦІЛІСНОМУ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ ВИКЛАДАННЯ

3.1. Інтерактивно-ігрові методи в процесі вивчення окремих тем усного курсу української мови (фрагменти уроків й позаурочних занять)

Тема. Україна — рідний край.

Україна

(Інтерактивне виконання вірша Тамари Коломієць)

Мета. Формувати в дітей уявлення про Україну як державу, у якій вони народилися й живуть; учити правильно вимовляти звуки в словах вірша.

Попередня робота. На уроці учні слухали розповідь учителя про Україну та українську мову, засвоювали слова до уроку за темою «Україна — рідний край».

У позаурочний час заучували напам'ять вірш Тамари Коломієць «Україна».

Ролі.

Ведучий.

Пізнайко.

Учні.

Матеріал для створення ігрового середовища.

Елементи вбрання для виконання ролі Пізнайка.

Виконавці	Слова вірша
Ведучий:	Йде Пізнайко по шляхах, По зарошених стежках І питає в дітлашні:
Пізнайко:	Це ж чий дзвенять пісні?
Учні:	— Наші.
Пізнайко:	А оці рясні лани, Що не змірять ширини?
Учні:	— Наші!
Пізнайко:	А оці густі ліси Дивовижної краси?
Учні:	— Наші!
Пізнайко:	А чий стрімкі річки Мчать до моря навпрошки?

Учні:	— Наші!
Пізнайко:	А чії гірські верхи Височіють навкруги?
Учні:	— Наші!
Пізнайко:	А осяяні міста, Де малеча вироста?
Учні:	— Наші!
Пізнайко:	А матусі та батьки Цих країв трудівники?
Учні:	— Наші!
Пізнайко:	— Як же зветься ця земля, Гарна зблизька і здаля?
Учні:	— Україна!

Поетична Україна
(Інтерактивна гра «Калейдоскоп» із віршів про Україну)

Мета. Формувати вміння слухати-розуміти українську мову, привчати учнів вслуховуватися в українське мовлення однокласників і користуватися українською мовою, дотримуючись норм української літературної вимови.

Попередня робота. Перед проведенням гри учні заучували напам'ять вірші про Україну, учитель при цьому домагався, щоб усі розуміли їх зміст, вимовляли слова вірша правильно й виразно.

Матеріал для створення ігрового середовища.

Іграшковий калейдоскоп або трубка, яка нагадує цей пристрій.

Убрання для створення образів дівчаток-українок.

Перебіг гри.

Педагог показує учням іграшку-калейдоскоп. Разом роблять узагальнення, що цей пристрій дозволяє створювати візерунки, які можна швидко змінювати. Ми будемо грати у гру, яка називається «Калейдоскоп віршів Україна — моя батьківщина». Учні, передаючи один одному калейдоскоп, будуть розповідати вірші про Україну, з яких складеться яскрава, красива картина про нашу Батьківщину.

Виконавці	Вірші
Ведучий:	До нас журавлик прилітав <i>Ігор Січовик</i> До нас журавлик прилітав, Він гарні віршики читав Про синє небо і весну, Про Чорне море і Десну, Про Україну — рідний край... Ти ще раз, друже, прилітай!

Учень:	Прапор нашої України <i>Ганна Чубач</i> Прапор нашої України Має колір жовто-синій. І повинен кожен знати, Як два кольори єднати: Синє небо — верхня смуга, Жовте поле — нижня смуга. Я підношу із любов'ю Прапор ніжно-кольоровий.
Перший виконавець :	Журавлик <i>Леся Пилип'юк (Диркавець)</i> З далекого краю, З далеких світів Журавлик на крилах Додому летів,
Другий виконавець :	Минав океани, Ліси і моря, Вдивлявся крізь тумани:
Третій виконавець :	— Чия це земля, Чиї це долини, Чиї це луки, Чию це калину Гойдають вітри?
Четвертий виконавець :	Впізнав батьківщину: — Моя це земля, Моє тут гніздечко І мова моя.
Перша дівчинка-українка:	Я — українка <i>О. Василенко</i> Я — українка! Горджуся й радію, Що рідною мовою Я володію,
Друга дівчинка-українка:	Шевченковим словом Умію писати Слова мелодійні І вірші складати.
Третя дівчинка-українка:	Я — українка! Живу в Україні, на вільній, єдиній Моїй Батьківщині,
Четверта дівчинка-українка:	Де все мені в радість: Ліси і садки. Озера й річки, І глибокі ставки,

П'ята дівчинка-українка:	Лани неосяжні, І гори, й долини, Цвіт білосніжний У лузі калини.
Шоста дівчинка-українка:	В душі моїй солодко Грає сопілка, Бо я з України, Бо я — українка!
Перший учень:	З тобою Україна <i>П. Осадчук</i> Послухай, як струмок дзвенить, Як гомонить ліщина. З тобою всюди, кожну мить Говорить Україна.
Другий учень:	Послухай, як трава росте, Напоєна дощами, І як веде розмову степ З тобою колосками.
Третій учень:	Послухай, як вода шумить — Дніпро до моря лине, - З тобою всюди, кожну мить Говорить Україна.
Ведучий (підсумовуючи):	<i>Ігор Січовик</i> Красивий, щедрий рідний край І мова наша солов'їна. Люби, шануй, оберігай Усе, що зветься Україна

Тема. Знайомство.

Знайомство з українською дівчинкою (хлопчиком) (Уявна інтерактивно-ігрова мовленнєва ситуація до уроку за темою «Знайомство»)

Мета. Активізувати запас слів української мови з теми «Знайомство». Формувати вміння діалогічного мовлення.

Матеріал для створення уявної ситуації. Для розігрування уявної інтерактивно-ігрової мовленнєвої ситуації потрібно приготувати для кожного учня (індивідуально) чарівну торбинку й для кожного — ляльку (хлопчика, дівчинку) в українському вбранні.

Перебіг роботи.

Педагог. Ви вже познайомилися з головними героями підручника. Чи запам'ятали ви їхні імена? Як звати хлопчика?

Учні повторюють ім'я хлопчика:

— Тарасик.

— А як звати дівчинку?

Вимовляють ім'я дівчинки:

— Катруся.

Педагог пропонує кожному учню (учениці) дістати з індивідуальної чарівної торбинки сюрприз — це ляльки в українському вбранні — хлопчики й дівчатка. У хлопців друзі хлопчики в українському вбранні, у дівчат — подружки дівчатка.

Педагог. Діти, кожен із вас придбав нових друзів.

— Як же звати ваших нових друзів?

Пригадайте, як вимовляємо імена учнів і учениць нашого класу українською мовою: Оленка, Марійка (Маруся), Надійка, Наталя, Оксанка, Іринка, Леся, Тетянка, Настуся, Іванко, Тарасик, Гришко, Василько, Богдан, Сашко, Євген, Олег, Ігор. Серед них оберіть ім'я для вашого іграшкового друга (подружки).

А тепер кожен познайомиться зі своїм новим другом (подружкою). (Спілкування відбувається в уявних парах, тобто один учень промовляє свої слова й слова за ляльку).

Наприклад, я це зроблю так:

— Дівчинко, мене звати Наталія Іванівна, а як звати тебе?

Лялька-дівчинка відповідає:

— Мене звати Надійка.

— Надійко, ми з тобою познайомились. Хай і всі учні познайомляться зі своїми новими іграшковими друзями.

Далі учні-сусіди по парті повертаються один до одного і, промовляючи імена своїх іграшкових друзів, знайомлять їх одне з одним.

Тема. Дитячі ігри. Розваги.

Нова дзига

(Метод гри-драматизації)

Мета. Активізувати в мовленні учнів слова з теми «Дитячі ігри». Формувати правильну вимову звука [«дз»], закріплення його у вимові слова «*дзига*». Виховувати вміння товаришувати.

Ролі.

Ведучий.

Сашко.

Андрійко.

Тарасик.

Матеріал для створення ігрового середовища.

Дзига.

Перебіг гри.

Виконавці ролей	Репліки виконавців ролей
Ведучий:	Вийшов Тарасик на дитячий майданчик із новою дзигною. Побачили хлопці нову дзигу, одразу підбігли до Тарасика, почали просити погратися.
Сашко:	— Дай мені погратися твоєю дзигною.
Ведучий:	А Тарасик міцно тримає дзигу й відповідає: — Я спочатку сам пограюсь. Дзига нова, а ти її зламаєш!

	І почав розкручувати дзигу. Крутиться дзига, весело наспівує свою пісеньку. Завод закінчився, падає дзига на бік.
Андрійко:	— А дай я розкручу дзигу. Я буду обережний, не зламаю.
Тарасик:	— Я ще не награвся, зараз заведу знову.
Ведучий:	Грається Тарасик дзигую, нікому її не дає. Образилися друзі та й пішли на гойдалку. А Тарасик залишився без друзів, один зі своєю дзигую.

Бесіда з учнями після закінчення гри-драматизації.

1. З якою іграшкою вийшов Тарасик на дитячий майданчик?
2. Як Сашко просив у Тарасика нову іграшку?
3. Чи хорошим другом був Тарасик?
4. Чому Тарасик залишився один, без друзів?
5. Як би ви поступили?

Найкраща іграшка

(Групова інтерактивна гра за текстом вірша Анатолія Костецького)

Мета. Активізувати словниковий запас, розвивати діалогічне мовлення. Виховувати бажання робити іграшки своїми руками.

Попередня робота. На уроці за темою «Дитячі ігри. Розваги» учні вчилися вживати форми особових займенників *я* (мене), *ти* (тебе), вимовляти звуки [о], [а], [ч], засвоювали слова *хлопчик* (-и), *дівчинка* (дівчатка), *вишивати*, *рушник* (рушничок), *плете*, *віночок*, *сонечко*, *віконечко*.

Учасники:

Група учнів.

Педагог.

Перебіг гри.

Виконавці	Слова вірша
Перший учень:	— Не вгадать тобі нізащо, котра з іграшок найкраща!
Другий учень:	— Знаю! Трактор заводний!
Перший учень:	— Зовсім ні.
Третій учень:	— Електрична залізниця!
Перший учень:	— Помилився.
Четвертий учень:	— Ну, тоді це — пароплав!
Перший учень:	— Не вгадав.
П'ятий учень:	— Зрозуміло: де — літак!
Перший учень:	— Знов не так.
Учитель:	— Добре, відповідь я дам: та, яку зробив ти сам!

Лялька

(Інтерактивна групова гра методом «Акваріум»
за текстом вірша Грицька Бойка)

Мета. Розвивати увагу дітей до українського слова, активізувати мовлення кожного учасника гри.

Попередня робота. Учні слухали й заучували напам'ять вірш Грицька Бойка «Лялька».

Учасники гри — дівчатка — 10 осіб.

Матеріал для гри: лялька-мотанка для кожної учасниці.

Перебіг гри.

Гра «Акваріум» передбачає вільне переміщення її учасників (як плавають рибки в акваріумі) у межах приміщення, де вона проводиться. Учасники гри водночас промовляють передбачений змістом гри текст. Перша дівчинка бере ляльку й промовляє перший рядок тексту. Далі вона передає іграшку іншій учениці, та промовляє наступний рядок і так до закінчення віршика.

У процесі кожної наступної гри послідовність відтворення тексту змінюється (перша учасниця стає другою, друга третьою і т. ін.), що забезпечує активне промовляння всіх слів вірша кожною ученицею.

Виконавці	Слова вірша
Перша дівчинка:	Хто не зна моєї ляльки?
Друга дівчинка:	В мене лялька, мов жива:
Третя дівчинка:	Як візьму її на руки — Оченьта відкрива.
Четверта дівчинка:	Хоч у неї сліз немає,
П'ята дівчинка:	Плаче донечка моя:
Шоста дівчинка:	«Мамо, мамо», — вимовляє,
Сьома дівчинка:	Ну, а мама в неї — я.
Восьма дівчинка:	Я нове їй плаття зшила,
Дев'ята дівчинка:	Квіти вишила на нім, —
Десята дівчинка:	Бо не можна ж до бабусі Йти у гості у старім!

Пісочниця

(Інтерактивна групова методом «Акваріум»
за текстом вірша Анатолія Костецького)

Мета. Збагачувати словниковий запас (слова для засвоєння: *пісочниця, тісто, пиріжок, фортеця, цегла*), формувати вимовні уміння.

Попередня робота. Учні слухали вірш Анатолія Костецького «Пісочниця» й розучували його.

Учасники гри. Діти — 6 осіб.

Матеріал для створення ігрового середовища. Іграшковий совочок.

Перебіг гри.

Виконавці	Слова вірша	Ігрові дії
Перший учень:	Кожному в пісочниці Повозиться хочеться.	Удає, що користується іграшковим совочком.
Другий учень:	Бо не просто в ній пісок:	
Третій учень:	Тісто в ній — На пиріжок,	Удає, що формує пиріжок.
Четвертий учень:	Для фортеці цегла в ній,	Удає, що будує фортецю.
П'ятий учень:	Для машин — гараж новий.	Удає, що машина заїжджає в гараж.
Шостий учень:	Ось чому в пісочниці	
Усі разом:	всім погратись хочеться!	

Каруселі

(Інтерактивна групова гра методом «Ланцюжок» за текстом вірша Анатолія Костецького)

Мета. Формувати вміння правильно ставити наголос і вимовляти слова української мови (*каруселі, веселий, сміх, космонавти, таємниця, тільки*), активізувати їх у мовленні учнів.

Попередня робота. Учні слухали вірш Анатолія Костецького «Каруселі» й заучували його.

Учасники гри. Учні — 7 осіб.

Хід гри.

Виконавці	Слова вірша
Перший учень:	Каруселі — річ весела,
Другий учень:	Не побачиш тут сумних.
Третій учень:	Але наші каруселі — Не лише веселий сміх.
Четвертий учень:	Вам відкрию таємницю —
П'ятий учень:	Тільки ж ви не прохопіться!
Шостий учень:	Якщо хочете вже знати —
Сьомий учень:	Тут готують в...
Всі разом:	космонавти!

Тема. Родина.

По щирості

(Виконання оповідання Олени Пчілки методом гри-драматизації)

Мета. Формувати вміння слухати-розуміти діалогічне мовлення. Виховувати вміння широко ділитися з братиками й сестричками всім, що ти маєш.

Попередня робота. Читання вчителем оповідання Олени Пчілки «По щирості», перевірка розуміння діалогу шляхом постановки запитань:

1. Що приніс батько?
2. Кому батько віддав бублика?
3. Як ви розумієте слова: поділитися «по щирості»?
4. Чому Василько попросив батька віддати бублика Івасеві?

Також учні заучували репліки діалогу, вчилися дотримуватися інтонацій окремих речень (слухання педагога і проговорювання реплік усіма учнями спільно з учителем).

Ролі.

Ведучий.

Батько.

Василько.

Матеріал для гри.

Елементи українського народного вбрання для виконавців ролей батька та Василька.

Бутафорський бублик.

Перебіг гри.

Виконавці	Репліки
Ведучий:	Прийшов батько з міста, дає своєму синові бублика та й каже:
Батько:	— На, Васильку, та поділися з Івасиком по ширості.
Василько:	— Як же то по ширості?
Батько:	— А так, синку, як переломиш бублика, то більшу частину даси Івасикові, а собі залишиш меншу. Ото й зветься «по ширості ділити».
Василько:	— Е, то дайте, тату, бублика Івасеві: нехай він ділить «по ширості»!

Словничок-довідничок:

По ширості — сердечно, від душі.

А я — краший!

(Інтерактивно-ігрова ситуація в парі з розігрування вірша Валерія Левановського методом гри-драматизації)

Мета. Формувати словниковий запас дітей, розвивати діалогічне мовлення.

Ролі.

Вова.

Друг Вови.

Попередня робота.

Учні вивчили цей вірш за відповідною методикою до курсу усного українського мовлення й осмислювали його зміст на уроці за темою «Дружба. Товаришування».⁸²

Перебіг гри.

Учні розподіляють між собою ролі та відтворюють діалог за текстом вірша:

Ролі	Репліки за текстом вірша (у скороченні)
Вова:	— Ти добрий?
Друг Вови:	— Добрий,
Вова:	— А я — краший!

⁸²Хорошковська О. Н., Кутенко Л. О. Навчання усного українського мовлення в 1 класі загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою: Посібник для вчителя. О. Н. Хорошковська, Л. О. Куценко. — К.: Освіта, 2013. — С. 42.

Друг Вови:	— Це чим?
Вова:	— А тим! Пиріжком тебе сьогодні пригостив.
Друг Вови:	— Подумаєш, зате я тебе вчора — бубликом.
Вова:	— А я тебе позавчора — пряником!
Друг Вови:	— А я.. кажу я...

Гриців жаль

(Відтворення текстів віршів Євгена Бандуренка

методом пальчикового театру)

Мета. Формувати вміння говорити українською мовою. Активізувати в мовленні слова вірша, сприяти практичному засвоєнню граматичних форм.

Ролі.

Хлопчик Гриць.

Дід.

Ролі	Репліки
Дід:	— Чом це ти розплакався, Грицю?
Ведучий:	Запитав онука дід.
Гриць:	— З'їла Дуся полуницю, Що зібрав я на обід.
Ведучий:	Дід лише розвів руками:
Дід:	— Ну, який же ти козак, Щоб за тими ягідками Гірко плакати отак?
Гриць:	— Ні, не жаль мені, дідусю, Полуницю, що я зібрав. Жаль мені, що ними Дуся, А не я посмакував!..

Гостини у сестричок-невеличок

(Виконання вірша Лідії Компанієць «Сестрички-невелички»

методом гри-драматизації)

Мета. Збагачувати словниковий запас дітей новими для них словами української мови. Виховувати вміння розуміти гумор.

Виконавці ролей:

Ведучий-песик.

Котик.

Сестричка Настя.

Сестричка Катерина.

Сестричка Марічка.

Матеріал для гри:

Наголівник «Котик».

Наголівник «Песик».

Елементи українського національного одягу для дівчаток-сестричок.

Бутафорська тарілка з млинцями й тарілка з кашею.

Організаційний момент. В умовній кімнаті сестричок-невеличок стоїть стіл, на ньому — тарілки з бутафорськими млинцями й з кашею.

Перебіг гри.

Ролі	Репліки виконавців
Ведучий-песик:	— Котику-коточку, Де ти був-побував?
Котик:	— У сестричок-невеличок Гостював, гостював.
Ведучий-песик:	— А скажи-но, котику, Коли ласка твоя: Як сестричок-невеличок На ім'я, на ім'я?
Котик:	— Перша — Настя, Друга — Катерина, А третя — Марічка, Найменша сестричка.
<i>Котик знайомить присутніх із сестричками-невеличками, вони називають кожна себе:</i>	
Перша сестричка:	— Мене звуть Настя.
Друга сестричка:	— Мене звуть Катерина.
Третя сестричка:	— Мене звуть Марічка.
Ведучий-песик:	— А скажи-но, котику: Пригощали тебе?
Котик:	— Настя — черствими млинцями, Катерина — штурханцями, А Марічка мала Каші з маслом подала!
<i>Сестрички пригощають котика, імітуючи відповідні дії й приказуючи:</i>	
Перша сестричка:	— Пригощаю тебе, котику, черствими млинцями!
Друга сестричка:	— Пригощаю тебе, котику, штурханцями!
Третя сестричка:	— Пригощаю тебе, котику, кашею з маслом!
Ведучий-песик:	— А скажи-но, котику: Проводжали тебе?
Котик:	— Старша, Настя, — до дверей, Катерина — до сіней, А Марічка мала Аж додому провела.
<i>Після слів котика кожна сестричка проводить його, імітуючи відповідні дії й приказуючи:</i>	
Перша сестричка:	— До побачення, котику! Приходь у гості ще, я знову пригощу тебе черствими млинцями!
Друга сестричка:	— До побачення, котику! Навідайся ще, я тебе знову пригощу штурханцями!
Третя сестричка:	— До побачення, котику, приходь ще, я тебе знову пригощу кашею з маслом!

Словничок — довідничок.

Черствий млинець — млинець, який став твердим, несвіжим, засох.

Штурхани — те саме, що стусани (надавати стусанів).

Пригощати штурханцями — штовхати кого-небудь.

Стояла собі хатка

(Інтерактивна гра з елементами театру на магнітній дошці
за текстом вірша Наталі Забіли)

Мета. Формувати в дітей уміння слухати й розуміти віршований текст. Збагачувати словниковий запас словами з тексту вірша.

Матеріал для гри:

Магнітна дошка, предметні картинки до тексту вірша.

Перебіг гри.

	Репліки виконавців
Перший учень:	Стояла собі хатка — Дірявий чобіток. А в ній жила бабуся, Що мала сто діток.
<i>Учень прикріплює на фланелеграфі хатку — дірявий чобіток.</i>	
Другий учень:	Така була сімечка, Сімечка мала! Ніяк із нею впоратись Бабуся не могла.
Третій учень:	Пішла бабуся на город По моркву й буряки, Пішла вона до пекаря По хліб та пиріжки.
<i>Учень прикріплює на магнітній дошці пласкі зображення моркви й буряків, хліба й пиріжків.</i>	
Четвертий учень:	А сто дітей — не ледарі, Пішли збирати хмиз. Усі взяли по гілочці Й набрали цілий віз.
<i>Учень прикріплює на магнітній дошці пласкі зображення гілочок: гілочки хмизу, віз хмизу.</i>	
П'ятий учень:	Води взяли по крапельці — І повний казанок!
<i>Учень прикріплює на магнітній дошці пласке зображення казанку.</i>	
Шостий учень:	І наварила борщику Бабуся й сто діток.
Сьомий учень:	А потім сто цеглинок Вони принесли вмить
<i>Учень прикріплює на магнітній дошці пласкі зображення цеглинок.</i>	

Восьмий учень:	І склали з них будинок, І стали в ньому жить.
<i>Учень прикріплює на магнітній дошці пласке зображення будинку.</i>	
Дев'ятий учень:	А потім сто зернинок Поклали в землю в ряд.
<i>Учень прикріплює на магнітній дошці пласкі зображення зернинок.</i>	
Десятий учень:	І вирости з них квіти, І став квітучий сад!
<i>Учень прикріплює на магнітній дошці пласкі зображення квітів, квітучого саду.</i>	
Одинадцятий учень:	А якби та бабуся Не мала сто діток, Була б і досі хатка — Дірявий чобіток!

Працьовита дівчинка

(Групова інтерактивна гра за текстом вірша Марійки Підгірянки)

Мета. На матеріалі тексту вірша Марійки Підгірянки «Працьовита дівчинка» формувати вміння говорити українською мовою. Виховувати працьовитість.

Учасники гри:

Група учениць — чотири особи.

Перебіг гри.

Виконавці	Репліки
Перша учениця:	Беручка, чемненька Дівчинка Оленка — Цілий тиждень у роботі, А все веселенька.
Друга учениця:	В понеділок пряла, У вівторок ткала, А в середу у череду Овечки загнала.
Третя учениця:	У четвер білила, У п'ятницю мила, А в суботу всю роботу До кінця скінчила.
Четверта учениця:	А прийшла неділя — Сорочечка біла, В ній дівчинка, мов квіточка, Між подруг сиділа.

Тема. **Ввічливість. Чарівні слова.**

Підкажи потрібні слова

(Інтерактивна мовленнєва ситуація за розробкою Т.О. Пушкарьової)

Мета. Активізувати в мовленні учнів слова ввічливості «до побачення», «добридень», «будь ласка».

Учитель:	Учні:
Кожне слово для людей має значення. На прощання говори:	До побачення!

Учитель:	Учні:
Що повинна сказати ввічлива людина гостям, коли відчинить двері?	Добридень! Заходьте, будь ласка! Або можна сказати: Добридень! Я рада вас бачити!

Учитель:	Учні:
Поміркуй, як за допомогою одного слова можна побажати людині гарного дня.	Потрібно сказати: Добридень!

Добрі слова

(Інтерактивний діалог за мотивами вірша Олени Полянської)

Мета. Формувати вміння говорити українською мовою й використовувати слова ввічливості. Виховувати навичку ввічливого спілкування.

Перебіг діалогу.

Ведучий читає вірш, а учні хором промовляють слова ввічливості, потрібні для рими.

Ведучий	Слова, які промовляють учні
Говоримо зранку:	«Доброго ранку!»
Вітаємося вдень:	«Добрий день!»
Кажемо надвечір:	«Добрий вечір!»
Бажаємо на ніч:	«На добраніч!»
<i>Далі ведучий і учні міняються словами.</i>	
«Доброго ранку!»	Говоримо зранку.
«Добрий день!»	Вітаємося вдень.
«Добрий вечір!»	Кажемо надвечір.
«На добраніч!»	Бажаємо на ніч.

Чарівні слова ввічливості

(Інтерактивна колективна гра «Джерельце»)

Мета. Активізувати в мовленні дітей слова ввічливості. Формувати вміння застосовувати у спілкуванні українською мовою імена в кличному відмінку.

Учасники:

Ведучий.

Усі учні класу або групи подовженого дня.

Перебіг гри.

Ведучий: Серед слів, які ми вживаємо в українській мові, є чарівні слова ввічливості. Їх знають усі виховані люди. Ви вже також знаєте їх. Промовимо їх разом зі мною: дякую, спасибі, прошу, будь ласка, на здоров'я, вибачте, доброго ранку, доброго дня, добраніч, доброї ночі, здрастуйте, смачного, будьте здорові, на все добре, до побачення.

Далі учні стають по двоє, одна пара за іншою. Утворюється умовне джерельце.

Учень першої пари, дивлячись в очі однокласнику й звертаючись до нього, промовляє одне зі слів ввічливості.

Перший учень першої пари:	Доброго дня, Іванко!
Другий учень першої пари:	Доброго дня, Сергійко!
<i>Після своїх слів діти беруться за руки. Перша пара проходить крізь «струмочок» у його кінець.</i>	
Перший учень другої пари:	Дякую тобі, Марійко!
Другий учень першої пари:	Дякую й тобі, Оленко!
<i>Друга пара проходить крізь «струмочок» у його кінець.</i>	
Перший учень третьої пари:	Доброго ранку, Наталко!
Перший учень третьої пари:	Доброго ранку, Сашко!
<i>Третя пара проходить крізь «струмочок» у його кінець.</i>	

Словничок чемних школярів (Інтерактивна гра з м'ячем)

Мета. Активізувати в мовленні дітей слова ввічливості.

Матеріал для гри.

М'яч великого розміру.

Вступне слово педагога:

— Діти, ви знаєте багато слів ввічливості, пограємо в гру на швидке пригадування цих слів.

Грати будемо в такий спосіб: перший учень кидає м'яч комусь із учасників гри, задає запитання, той відповідає, а потім кидає м'яч іншій дитині, задаючи своє запитання.

Перебіг гри.

Запитання	Відповідь
Ти прийшов до школи. Яке перше слово потрібно сказати?	Доброго ранку, доброго дня.
Тобі допомогти роздягнутися і повісити одяг. Що треба сказати?	Спасибі, дякую.
Ти йшов коридором і випадково когось штовхнув. Що треба сказати?	Вибачте.
Ти був у гостях і вже йдеш додому. Які слова скажеш?	На все добре, до побачення.

Уся сім'я сідає до столу обідати. Які слова ти скажеш усім?	Приємного смаку або смачного.
Людина зробила добре діло і їй потрібно подякувати. Які слова ти скажеш?	Дякую.
Щоб тобі із задоволенням допомогла людина, не потрібно забувати одне чарівне слово. Яке?	Будь ласка.
Які слова ти не забуваєш казати мамі, татові, рідним, коли йдеш спати?	Добраніч, доброї ночі.

Продовжуватимуть нашу розмову діти, які зустріли невихованого ведмедя.

Невихований ведмідь

(Гра-інсценівка на слова вірша Ігоря Січовика)

Мета. Збагачувати словниковий запас учнів словами вірша, розвивати діалогічне мовлення. Виховувати чемність, уміння ввічливо звертатися до людей.

Ролі.

Ведучий.

Невихований ведмідь.

Лісові звірі.

Матеріал для гри:

Маски-наголівники для відтворення образів Невихованого ведмедя й лісових звірів.

Виконавці ролей	Репліки
Ведучий:	В лісі жив Ведмідь-гультяй, Знав єдине слово:
Лісові звірі:	— Дай!
Невихований ведмідь:	— Дайте меду і калини! — Дайте рибки і калини!
Ведучий:	Дорікали звірі вслід:
Лісові звірі:	— Ну й неввічливий ведмідь! — Чи тобі завчити важко — Чарівні слова:
Усі учні:	— Будь ласка!

Тема. Школа.

Даруночок

(Коллективна інтерактивна-гра драматизація за мотивами вірша Петра Осадчука)

Мета. Збагачувати словник учнів словами вірша, виховувати інтерес до навчання в школі.

Ролі:

Ведучий.

Мати.

Тато.
Романко (син).
Група учнів.

Виконавці	Репліки виконавців
Мати:	— Що тобі подарувати?
Ведучий:	Запитала в сина мати.
Мати:	— Чи сопілку, чи машину, Чи штанці, чи сорочину?..
Романко:	— Ні!
Ведучий:	— сказав Романко.
Романко:	— Ні! Треба іншого мені.
Тато:	— А який би ти від тата Взяв даруночок на свято? Чи топірчик, чи крисаньку, Чи смішного Ваньку-встаньку?..
Романко:	— Ні!
Ведучий:	— сказав Романко.
Романко:	— Ні! Треба іншого мені.
Мати (<i>розводить руками</i>):	— Що ж тобі подарувати? —
Ведучий:	розвела руками мати. Ну, а син принишк, як мишка, Потім каже:
Романко:	— Хочу книжку!..
Ведучий (<i>показує книжку</i>):	І одержав син на свято Гарну книжечку від тата. В книжці все, що є на світі, Завжди може Ромко стріти:
Перший учень:	І сопілку, і машину,
Другий учень:	І штанці, і сорочину,
Третій учень:	І топірчик, і крисаньку,
Четвертий учень:	І смішного Ваньку-встаньку,—
П'ятий учень:	В книжці все, що є на світі, Кожен легко може стріти.

Тема. **Замріяна осінь іде по землі.**

Вітрисько

(Гра-драматизація за текстом вірша Тамари Коломієць)

Мета. Заохочувати дітей розмовляти українською мовою, розвивати вміння українського мовлення.

Ролі:
Хлопчик.
Вітрисько.
Ведучий.
Перебіг гри.

Виконавці	Репліки виконавців
Хлопчик:	— Чом, вітриську, розходився, хазяйнуєш у саду?
Вітрисько:	— Це я в листі заблуdivся і дороги не знайду.
Хлопчик:	— А навіщо трусиш сливи у некошену траву?
Вітрисько:	— Бо удався нелінивим, без роботи не живу!
Хлопчик:	— Ой вітриську, робиш шкоду! Угамуйся хоч на мить!
Вітрисько:	— Краще геть піду з городу, в чистім полі буду жить!
Ведучий:	Звісив з тину босі ноги, свиснув — листя полягло. І за мить впродовж дороги покурівся за село.

Через луг, через горбок

(Театр рухливих картинок за мотивами вірша Михайла Стельмаха)

Мета. Активізувати в усному українському мовленні учнів слова до теми «Осінь».

Організація театру рухливих картинок. Попередньо педагог спільно з дітьми готує рухливі картинки до тексту вірша Михайла Стельмаха «Через луг, через горбок».

Матеріал для створення ігрового середовища. Фланелеграф, рухливі картинки до тексту вірша.

Перебіг гри.

Виконавці вірша	Репліки виконавців вірша
Перший учень:	Через луг, через горбок На ланок іде цапок.
Другий учень:	Спіє гречка на ланку — Серце радує цапку.
Третій учень:	Гречку викосив цапок, Склав з дітками у стіжок.
Четвертий учень:	Молотив і так, і сяк І поніс зерно в вітряк.
П'ятий учень:	Намоллов муки цапок Повний кадуб і мішок.
Шостий учень:	А цапиха із муки Випікає пиріжки.
Сьомий учень:	Хвалять свіжі пиріжки Цап, цапиха і дітки

Тема. Людина. Гігієна тіла.

Випав зубчик

(Гра-драматизація за мотивами твору Андрія М'ястківського)

Мета. Формувати аудіативні вміння й уміння використовувати в мовленні слова української мови за темою «Людина. Гігієна тіла».

Ролі.

Дмитрик.

Бабуся.

Усі учні класу.

Матеріал для створення ігрового середовища.

Бутафорське яблуко.

Бутафорське дзеркало.

Елементи одягу для відтворення образу бабусі.

Перебіг гри.

Виконавці розігрують передбачені текстом дії й промовляють репліки діалогу:

Виконавці ролей	Репліки виконавців ролей
Ведучий:	Коли Дмитрик їв яблуко, у нього випав зубчик. Не болів, тільки хитався й випав, як маленький камінчик. Дмитрик затис його в жменьці, підійшов до дзеркала, роззявив рота і, побачивши шербину, сказав бабусі: <i>Дмитрик начебто їсть яблуко.</i>
Дмитрик:	Я вже беззубий.
Бабуся:	Не беззубий, а шербатий. Але не журися, новий виросте, а цей закинь на горище й прокажи: «Мишко, мишко, візьми собі кістяний зубчик, а мені дай залізний!» Діти, підкажіть Дмитрику, що потрібно сказати.
Усі учні класу:	«Мишко, мишко, візьми собі кістяний зубчик, а мені дай залізний!»
Ведучий:	Тоді Дмитрик подумав:
Дмитрик:	«Не хочу залізного, нехай виросте такий, як був».
Ведучий:	Діти, пригадайте, як потрібно доглядати за зубами, щоб вони були здоровими? Зараз будете передавати один одному фішку з малюнком зубчика, і кожен, хто її одержує, називає одне правило догляду за зубами.
<i>Гра продовжується, діти пригадують основні правила догляду за зубами, викладені у віршованій формі:</i> 1. Зуби потрібно берегти, пам'ятайте : — <i>Не гризть тверді цукерки, цукор, горіхи.</i> Той здорові зубки має, Хто горішки не кусає. В ручки візьме молоток: По горішку — тук-тук-цок! Ю. Долинська	

2. Потрібно чистити зуби зубною щіткою з пастою. Михайло Стельмах у вірші «Чому в зайця не болять зуби» писав, що заєць:

... бігає по рясту,
Закупив в аптеці пасту,
Щіточки і порошок
І для себе, й для діток.
І щоранку до сніданку
Із дітками — малюками
Чистить зуби коло дуба, —
Й не болять у зайця зуби!

3. Удень після прийому їжі потрібно зуби прополоскати.

4. Після чищення зубів щітку потрібно ретельно помити.

Словничок-довідничок.

Щербáтий — не вистачає зубів.

Жменька — долоня й пальці в зігнутому стані, що дає можливість тримати в них покладене, насипане тощо.

Журі́тися — засмучуватися з якихось причин; печалитися, сумувати.

Киця прокидається

(Інтерактивна гра «Театр петрушки»
за текстом вірша Андрія М'ястківського)

Мета. Активізувати в мовленні учнів слова до теми «Людина. Гігієна тіла».

Ролі:

Киця.

Квітка.

Сонце.

Сестричка.

Братик.

Матеріал для створення ігрового середовища.

Киця, квітка, сонце, сестричка, братик — іграшки театру петрушки.

Перебіг гри.

Виконавці	Репліки виконавців
Перший учень:	Киця прокидається — Лапками вмивається.
Другий учень:	Квітка прокидається — Росами вмивається.
Третій учень:	Сонце прокидається — Хмаркою вмивається.
Четвертий учень:	Ну а ми з сестричкою Вмиваємось водичкою.

Хомка

(Інтерактивна гра в групі за текстом вірша
Анатолія Камінчука)

Мета. Формувати вміння усного українського мовлення на матеріалі тексту вірша Анатолія Камінчука «Хомка».

Учасники гри:

Учні — 3 особи.

Матеріал для гри:

М'ячик.

Попередня робота. Заздалегідь учні спільно з педагогом вивчають вірш напам'ять.

Перебіг гри.

Перший учень:

Хомка, Хомка, хом'ячок,

Посмугований бочок.

Промовивши слова, перший учень кидає м'яч іншій дитині.

Другий учень:

Хомка рано устає,

Чистить лапки, воду п'є.

Промовивши слова, другий учень кидає м'яч іншій дитині.

Третій учень:

Прибирає гарно хатку

І виходить на зарядку.

Промовивши слова, третій учень кидає м'яч іншій дитині.

Четвертий учень:

Раз, два, три, чотири, п'ять!

Хомка хоче дужим стать!

Промовивши ці слова, четвертий учень кладе м'ячик у заздалегідь приготовлений кошик, і всі учні класу роблять вправи фізкультхвилинки.

Правила для охайної людини

(Інтерактивна гра-пантоміма методом «карусель»)

Мета. Активізувати в мовленні дітей слова до теми «Людина. Гігієна тіла».
Виховувати охайність.

Перебіг гри.

Виконавці	Зміст правил для охайної людини
Перший учень промовляє правило:	Щодня вставай в один і той самий час, провітрюй кімнату, роби зарядку.
<i>Усі інші учні пантомімою показують дію і так супроводжують уявними діями кожне правило.</i>	
Другий учень:	Перед сном не забувай умитися й почистити зуби.
Третій учень:	Завжди мий руки перед їжею, після поїздки в транспорті, відвідання туалету.
Четвертий учень:	Користуйся носовичком.
П'ятий учень:	Коли чхаєш і кашляєш, прикривай ніс і рот носовичком.
Шостий учень:	Пам'ятай про необхідність коротко стригти нігті на руках і ногах.

Сьомий учень:	Пам'ятай, що волосся повинно бути завжди зачесане.
Восьмий учень:	Стеж за чистотою свого одягу.
Дев'ятий учень:	Щодня перевіряй чистоту власного взуття.

Тема. **Бережімо своє здоров'я.**

Білка

(Фізкультхвилинка за мотивами вірша Анатолія Качана)

Діти промовляють слова:	Виконують рухи:
Білка в лісі стриб та стриб	Стрибають, як білочка.
І знайшла великий гриб	Показують, який великий.
А додому принесла,	Ніби несуть у руках великий гриб.
Гриб не влезить до дупла.	Пробують пропхати.
Довелось білочці гриб сушити на гілочці.	Уявно нанизують гриб на гілочку й сушать.

Тема. **Лічба.**

Фізкультхвилинка-забавлянка

Текст:	Рухи учнів:
Лапки в боки, вгору вушка —	Руки в боки, руки до голови.
Скачуть білочки — подружки.	Підскоки.
Раз, два, три, чотири, п'ять.	Промовити слова-назви чисел.
По гілках вони летять.	Підскок із відтворенням руками уявних рухів польоту.
Кожен ранок на галяві Спритно роблять вільні вправи.	
Раз, два, три, чотири, п'ять.	Промовити слова-назви чисел.
Люблять білочки стрибать.	Підскоки.

Тема. **Зимонька іде, сніжок нам несе.**

Йде зима

(Інтерактивна колективна гра «Ланцюжок» з елементами комп'ютерної ейдетики за змістом вірша Віри Паронової)

Мета. Формувати вміння чітко вимовляти слова вірша українською мовою.

Попередня робота.

Педагог пропонує дітям послухати вірш Віри Паронової «Йде зима». Після цього, розглядаючи комп'ютерні малюнки до окремих образів віршованого тексту, чітко вимовляє відповідні слова й словосполучення. Далі за допомогою комп'ютерної візуалізації учні кілька разів повторюють вірш (хором та індивідуально). У такий спосіб відбувається активізація слів у мовленні дітей і запам'ятовування вірша. У центрі уваги вчителя в цей час має бути правильність вимови слів.

Заучування вірша здійснюється шляхом інтерактивної колективної гри «ланцюжок» з елементами комп'ютерної ейдетики.

Перебіг гри.

Виконавці	Слова вірша
Перший учень:	Йде зима, красуня мила, в неї сукня сніжно-біла,
	<i>Комп'ютерна візуалізація лексичного значення словосполучення «сукня сніжно-біла».</i>
Другий учень:	черевички з кришталю — дуже зимоньку люблю!
	<i>Комп'ютерна візуалізація лексичного значення словосполучення «черевички з кришталю».</i>
Третій учень:	Йде в засніженім уборі, Очі сяють, наче зорі.
	<i>Комп'ютерна візуалізація лексичного значення словосполучення «очі сяють, наче зорі».</i>
Четвертий учень:	Щоб своє побічить личко, дзеркало зробила з річки.
	<i>Комп'ютерна візуалізація лексичного значення слова «дзеркало».</i>
П'ятий учень:	Білі коси розпустила, землю лагідно укрила -
	<i>Комп'ютерна візуалізація лексичного значення словосполучення «білі коси»</i>
Шостий учень:	Хай спочине до весни і чарівні бачить сни.

У підсумку педагог запитує в дітей:

- Який вірш ми сьогодні розучували?
- Чи сподобався вам цей вірш?

Словничок-довідничок.

Сукня — різновид верхнього одягу.

Кришталь — особливо виготовлене красиве скло або природний мінерал.

Сипле сніг

(Слухання вірша Івана Франка «Сипле сніг» та інтерактивне відтворення рефрену «Сипле, сипле, сипле сніг» методом «луна»)

Мета. Слухання-розуміння слів вірша й заучування рефрену «Сипле, сипле, сипле сніг».

Хід роботи.

Педагог пропонує дітям послухати вірш Івана Франка «Сипле сніг».

У контексті словникової роботи вчитель пояснює нові для учнів слова й словосполучення: *метелики сріблисті, спроквола, усе присипав — доли, гори* тощо.

З метою формування в учнів правильної вимови в процесі слухання-розуміння вірша проводиться кількаразове вимовляння «луною» (інтерактивно) слів «Сипле, сипле, сипле сніг», що здійснюється в таким чином:

Виконавці	Слова вірша
Педагог:	Сипле, сипле, сипле-е сніг.
Учні (луною):	Сипле, сипле, сипле-е сніг.
Педагог:	Мов метелики срібlistі, Сніжинки біленькі, чисті Тихо стеляться до ніг.
Педагог:	Сипле, сипле, сипле-е сніг.
Учні (луною):	Сипле, сипле, сипле-е сніг.
Педагог:	Тихо, легко і спроквола Покриває все довкола, Ні стежок, ані доріг...
Педагог:	Сипле, сипле, сипле-е сніг.
Учні (луною):	Сипле, сипле, сипле-е сніг.
Педагог:	Все присипав — доли, гори, Вже весь світ — мов біле море, Біле море без доріг. Сипле, сипле, сипле-е сніг.
Учні (луною):	Сипле, сипле, сипле-е сніг.

Пограємо в «сніжки»
(Інтерактивна колективна гра)

Мета. Активізувати в мовленні учнів слова вірша Платона Воронька «Пограємо у «сніжки».

Матеріал для створення ігрового середовища.

Іграшка-сніжок.

Перебіг гри.

Педагог пропонує учням пригадати, які розваги до вподоби дітям узимку (сніжки, катання на санчатах, ковзанах, прогулянки на лижах, снігова фортеця тощо).

Педагог.

— Послухайте вірш про гру в сніжки, який написав Платон Воронько:

Із доріжки до доріжки

Полетіли влучно (точно) сніжки,

І почався білий бій,

Закрутився у сувій! (в рулон)

Закрутився, покотився,

Під горою зупинився.

Зверху сніг,

І знизу сніг,

І ніхто впізнати не міг,

Де чії стирчали ніжки,

Ой, весела гра у сніжки!

Словничок-довідничок.

Влучно — точно.

У сувій — у рулон.

Запитання до дітей: — У яку гру гралися діти? Чому бій названо білим?

— Пограємо і ми в сніжки, тільки це особлива гра. Сніжок у нас один на всіх, ось він (показує іграшку-сніжок). Ми станемо в коло. Один учень кидає сніжок. Той, хто його одержує, говорить загадку на тему «Зима» і кидає сніжок іншому учню, який відгадає загадку.

Загадка	Відгадка
В небі хмарка пролітала, Білий пух порозсипала, Він на землю міцно ліг, Називають його...	Сніг
Мірошниця (мельничиха) біла-біла, Беручка до свого діла: Сіє, віє, січе, меле Та по землі муку стеле!	Метелиця
Цей скляр старанний дуже Вночі поклав калюжі. Та тільки сонечко зійде, Все скло відразу пропаде.	Мороз.
Скатертина біла увесь світ накрила.	Сніг
Без рук, без олівця, Малює без кінця.	Мороз
Я падаю на ваші хати, Я білий, волохатий, Я прилипаю вам до ніг І називаюсь просто...	Сніг
Що за вода у воді плаває?	Крига

Якщо школяр не може швидко розшукати відгадку, від має право звернутися за допомогою до друга, перекинувши йому сніжок.

Словничок-довідничок.

Старанний — який дбайливо, ретельно виконує що-небудь.

Наприкінці гри педагог пропонує дітям ще раз послухати вірш Платона Воронька про сніжки й проговорити його разом. (Учитель звертає увагу на вимову дітьми дзвінких приголосних).

Морозець

(Інтерактивна гра-карусель за мотивами вірша Грицька Бойка)

Мета. Вивчення напам'ять вірша Грицька Бойка «Морозець».

Педагог пропонує послухати вірш Грицька Бойка «Морозець».

Перебіг гри.

Учні стоять по колу й промовляють вірш «ланцюжком»:

Виконавці	Слова вірша
Перший учень:	Морозець, морозець!
Другий учень:	Не щипай за щічки.
Третій учень:	Теплі валянки у нас,
Четвертий учень:	Шубки й рукавички.
П'ятий учень:	Морозець, морозець!
Шостий учень:	Плещемо в долоні,
Сьомий учень:	У дівчаток і хлоп'ят
Восьмий учень:	Носики червоні.
<i>Інші учні починають промовляти вірш із перших рядків у прискореному темпі (карусель розкручується).</i>	

А ведмідь вже спати ліг

(Театр на магнітній дошці за текстом вірша Оксани Кротюк)

Мета. Формувати мовленнєві вміння на матеріалі тексту вірша Оксани Кротюк «А ведмідь вже спати ліг». Особливу увагу звертати на вимову слів «ведмідь», «ведмедю».

Перебіг роботи.

Педагог виразно читає вірш Оксани Кротюк «А ведмідь вже спати ліг», пояснюючи значення незнайомих учням слів.

Після прослуховування вірша учні спільно з педагогом розглядають пласкі картинки для гри в театр на фланелеграфі, називаючи їх: зайчики на возі, бричка, сірий вовк із лисичкою, діжка липового меду, барліг.

Матеріал для гри:

Магнітна дошки й пласкі картинки за текстом вірша.

Перебіг гри.

Слова вірша, які промовляють усі учні за допомогою вчителя	Дії з магнітною дошкою
Сніг сріблиться на морозі, Їдуть зайчики на возі,	На магнітній дошці прикріплюється картинка «зайчики на возі».
А за ними бричкою — Сірий вовк з лисичкою.	Прикріплюється картинка «вовк з лисичкою на бричці».
Всі гуртом везуть ведмедю Діжку липового меду.	Прикріплюється «діжка меду».
Стали. Стукають в барліг. А ведмідь вже спати ліг.	
Натягнув на вуха плед — Сниться сон йому про мед.	Прикріплюється картинка «барліг, в якому спить ведмідь, натягнув на вуха плед».

Тема. **Зимонька.**

Суперечка

(Інтерактивно-ігрова драматизація
вірша «Суперечка», автор тексту Петро Ребро)

Мета. Продовжувати роботу з формування вмінь говорити українською мовою.
Забезпечувати подальший розвиток граматичних умінь.

Ролі.

Ведучий.

Ведмідь.

Сова.

Матеріал для створення ігрового середовища.

Наголівники ведмедя й сови.

Попередня робота.

Педагог читає дітям вірш. Після читання проводить із ними бесіду:

— Діти, пригадайте, хто з ким сперечався у віршику?

— У чому помилявся Ведмідь?

— Як Сова звертається до Ведмедя?

— Пригадайте слова вірша, які свідчать про помилку Волохатого.

— Чим пояснила Сова помилку Волохатого?

— Скажіть про це словами вірша.

Перебіг гри.

Виконавці ролей	Репліки виконавців ролей
Ведучий:	Ведмідь сварився із совою:
Ведмідь:	— Ти щось наплутала, сова! Затям своєю головою — Зими в природі не бува!
Ведучий:	Сова сміялась:
Сова:	— Волохатий, Не дивно чути це мені: Ти восени, як ляжеш спати, То встанеш тільки навесні.

Тема. **На Різдво.**

Колядки й щедрівки

(Позаурочне заняття з інтерактивно-ігровим компонентом)

Мета. Поповнювати словниковий запас учнів колядками й щедрівками, розвивати вміння діалогічного мовлення, знайомити зі звичаями українського народу святкувати новорічні свята.

Матеріал для створення ігрового середовища: ляльки Тарасик і Оксанка, маска Кози; зірка, яку носять на свято Різдва; зображення трьох теремів із прорізами у вікні для плоских фігурок.

Плоскі фігурки: українські хати; зображення сонця; місяць і голова чоловіка (господаря); сонце і голова жінки (господині); три зірки і три дитячі голівки.

Перебіг заняття.

Педагог розповідає дітям про традиції святкування Різдва і Нового року в Україні. Колядники на Різдво водили Козу (одягалися у вивернутий кожух і брали маску Кози), носили зірку (педагог показує її зображення), співали колядки. З давніх-давен уважалося, що Новий рік приносить людям щастя, здоров'я, багатство. Тому хлопчики й дівчатка ходили вранці вулицею, заходили до кожної хати, співали щедрівки, у яких висловлювалися побажання добра господарю, господині та їхнім дітям. Далі педагог каже:

— Сьогодні ми розучимо колядки й щедрівки, і ви колядуватимете і щедруватимете у своїх рідних або у друзів удома. Допомогатимуть нам Тарасик і Оксанка. Послухайте колядку, якої нас хоче навчити Тарасик:

Тарасик співає:

— Колядин, колядин,

Я у батька один.

Мені не дивуйте (не удивляйтесь),

Ковбасу лаштуйте (готовьте).

— Давайте і ми підемо з Тарасиком колядувати й заспіваємо разом колядку. (Діти ходять по кімнаті ніби від хати до хати й декілька разів співають колядку). Тепер розучимо ще одну колядку, яку знає Тарасик:

Тарасик співає: — Коляд, коляд, колядниця,

Добра з медом паляниця,

А без меду не така,

Дайте, дядьку (тітко), п'ятака!

(Після цього діти ходять по кімнаті від хати до хати й декілька разів співають другу колядку).

Педагог говорить, що Оксаночка хоче навчити дітей щедрівок.

Оксаночка співає :

Ой, сивая та і зозулечка.

Приспів.

Щедрий вечір, добрий вечір,

Добрим людям на здоров'я.

Усі сади та й облітала.

Приспів.

А в одному та й не бувала.

Приспів.

А в тім саду три тереми. *(Педагог показує плоскі зображення теремів).*

Приспів.

У першому красне сонце. *(Педагог показує плоске зображення сонця).*

Приспів.

У другому — ясен місяць. *(Педагог показує плоскі зображення місяця і господаря).*

Приспів.

А в третьому — дрібні (мелкие) зірки. *(Педагог показує плоскі зображення зірок і діток).*

Приспів.

Ясен місяць — наш господар.

Приспів.

Красне сонце — жона його.

Приспів.

Дрібні зірки — його дітки.

Приспів.

До повторення приспіву слід залучати дітей.

Після виконання щедрівки можна провести таку бесіду. Педагог:

— Сива зозулечка по садах літала. Що бачила вона в одному з садів? (Після того як діти дадуть відповідь, показує малюнок трьох теремів). Давайте пригадаємо, хто був у теремах. У першому було красне сонце. Прикріплює малюнок із зображенням сонця. (Діти проговорюють хором). У другому — ясен місяць. Прикріплює малюнок із зображенням місяця. (Діти повторюють). А в третьому — дрібні зірки. (Прикріплює малюнок із зображенням зірок.)

— Кого ж названо ясним місяцем? (Педагог прикріплює поряд з місяцем зображення чоловіка). Каже: «Ясен місяць — наш господар». (Діти повторюють). А кого названо красним сонцем? (Прикріплює до вікна з сонцем зображення жіночої голови). «Красне сонце — жона його». А хто ж ті «дрібні зірки»? (Прикріплює зображення дитячих голівок.) «Дрібні зірки — його дітки». Яке побажання цій родині висловлюється в приспіві?

У кінці заняття педагог запитує в окремих дітей, яку саме колядку чи щедрівку вони хочуть проспівати своїм рідним або друзям.

Тема: **Різдво.**

Колядки й щедрівки

(Сюжетно-рольова колективна інтерактивна гра)

Мета. Активізувати в мовленні слова колядок й щедрівок. Формувати вміння застосовувати здобуті знання з фольклорного матеріалу в житті.

Ролі.

Господарі й господині (три пари дітей).

Щедрувальники.

Матеріал для створення ігрового середовища: маска Кози, зірка, будиночок із будівельного матеріалу, деталі українського національного одягу для виконавців ролей господаря й господині, керамічні тарілки з гостинцями.

Попередня робота.

Розучування пісні Кози. Пояснити значення слів *стопа*, *копа*.

Пісня Кози:

Гоп-гоп, козуню,

Гоп-гоп, сіренька, гоп-гоп, біленька,

Ой, розходилася, розвеселилася

По всьому дому, по веселому,

Ой, поклонися своєму господарю,

І жінці його, і дітям його!

Гоп-гоп, козуню,

Гоп-гоп, сіренька,

гоп-гоп, біленька.

Де коза стопою, там жито копою,

Де коза рогом, там жито стогом,

Де коза ходить, там жито родить.

Гоп-гоп, козуню,

Гоп-гоп, сіренька, гоп-гоп, біленька...

Цю щедрівку можна інсценувати. За допомогою лічилки обирають Козу, господарів дому (чоловіка, жінку, дітей). Усі інші спільно з педагогом виконують роль колядників. Вони заходять у дім. Господарі вклоняються колядникам, Коза, підстрибуючи, кружляє по хаті, колядники приказують: «Гоп-гоп, козуню». Педагог проказує: «Ой, розходилася...».

Перебіг гри.

Педагог пропонує дітям пограти в таку гру. Слід обрати господарів і господинь (три пари дітей). Усі інші учні будуть виконувати ролі колядників і щедрувальників. Педагог пояснює перебіг гри:

— Господарі готуються до приходу гостей: прибирають у хаті, ставлять на стіл гостинці (цукерки, пиріжки, яблука, горішки), щоб було чим пригощати колядників й щедрувальників; одягаються у святкове вбрання. Гості заходять у хату й вітаються. Колядники кажуть: «Добрий вечір, дядку Олексію і тітку Ірино. «Дозвольте колядувати!» (Діти повторюють).

Господарі запрошують до хати: «Заходьте, колядуйте. Ми на вас чекали (ждали)». (Діти повторюють).

Педагог ще раз повторює учням слова господарів, колядників і щедрувальників, пропонує господарям іти до своїх домівок та готуватися до приходу гостей.

Колядники йдуть до першої хати.

Відбувається діалог між господарями й гостями, гості виголошують одну з колядок або щедрівок і пісню Кози й за це одержують гостинці, дякують господарям, виходять із хати і домовляються, до кого підуть далі. Педагог у разі потреби допомагає.

У такий спосіб діти виголошують знайомі їм колядки й щедрівки.

На завершення гри педагог хвалить дітей, говорить, що всі навчилися гарно виконувати колядки й щедрівки.

На свято Різдва вони підуть колядувати й щедрувати до сусідів, які, мабуть, приготували гостинці.

Наступного разу педагог пропонує вивчити щедрівку Євгена Гуцала, яку діти можуть виконати хором:

Сію, вію, засіваю

Сію, вію, засіваю,
Господаря викликаю:
— Дайте, дайте хлібчика
Для малого кібчика,
Для кібчика-кобчика,
Веселого хлопчика.
Сію, вію, засіваю,
Господаря викликаю:
— Дайте каші в горщику
для хлопчика-горобчика,

А також горобчику
Дайте ще і борщику.
Сію, вію, засіваю,
Господаря викликаю:
— Дайте масла грудочку
Снігуру й снігурочці,
І рябенькій курочці
Також дайте грудочку.
сію, вію, засіваю,
господаря викликаю...
Євген Гуцало

Тема. Українська хата. Обереги.

Синя скриня

(Фрагмент позакласного заняття з інтерактивним відтворенням методом «ланцюжок» тексту вірша Євгена Гуцала)

Мета. Активізувати в словниковому запасі дітей слова тексту вірша Євгена Гуцала «Синя скриня». Виховувати повагу до українських традицій та оберегів.

Перебіг заняття.

Педагог на початку заняття проводить з учнями бесіду про українську хату й традиційні обереги, зокрема розповідає й про скриню. Протягом століть скриня в Україні була у великій пошані. Сюди складали одяг, рушники, полотно, прикраси. У ній зберігалися всі речі для нареченої. Скриню господарі ставили на видному місці. Професія скринника була почесною, вони виробляли скрині з липи, тополі, берези, вільхи, верби.

Підсумовуючи, підкреслює, що в кожній оселі обов'язково були речі, до яких люди ставились як до своєрідних оберегів. З давніх часів важливою річчю в хаті була бабусина скриня. Що в ній зберігалось?

Далі методом «Ланцюжок» учні відтворюють текст окремих рядків вірша Євгена Гуцала «Синя скриня».

Виконавець	Слова вірша	Дії виконавця слів вірша
Перший учень:	Дерев'яна синя скриня В хаті — справжня господиня. Синя скриня всіх взуває, Синя скриня й зодягає.	
Другий учень:	В дерев'яній синій скрині Є намисто старовинне. Голки є. І є наперсток. Є маленький срібний хрестик.	Показує речі відповідно до тексту вірша.
Третій учень:	Рушники у синій скрині, Мов птахи, — зелені й сині. Плахта є, є і запаска — Теж з бабусиної ласки.	Показує рушник, плахту й запаску.
Четвертий учень:	В синій скрині дерев'яній Скатертина є прадавня. Скатертина ця прадавня — Про бабусю пам'ять славна.	Показує вишиту скатертину.

Підсумовуючи, педагог каже: «Батьківська хата входить у життя кожної людини як щось найсвятіше, найтепліше. Тому що у цьому рідному куточку в кожного були дорогі для них речі, спогади про які дарують людині хвилини щастя».

Тема. Продукти. Їжа.

Про продукти та їжу згадаємо словами загадок

(Фрагмент позаурочного заняття з інтерактивним загадуванням і відгадуванням загадок до теми «Продукти. Їжа»)

Мета. Активізувати в мовленні словник, пов'язаний із текстами загадок про продукти та їжу.

Попередня робота. Учні вивчили українською мовою загадки про продукти та їжу, віршик Леоніда Глібова «Де починається хліб».

Матеріал для гри.

М'яч великого розміру.

Перебіг роботи.

Заняття педагог починає з невеличкого віршика «Бублики» Грицька Бойка:

Ой, смачні,

Ой, смачні,

Бублики у Тані:

Медяні,

Запашні,

З маком,

Ще й рум'яні.

Проводиться колективна інтерактивна гра «Де починається хліб» за текстом вірша Леоніда Глібова.

Виконавці	Текст вірша
Перший учень:	— Де починається хліб?
Усі учасники гри:	— У тісті.
Другий учень:	— Де починається тісто?
Усі учасники гри:	— У борошні.
Третій учень:	— Де починається борошно?
Усі учасники гри:	— У зерні.
Четвертий учень:	— Де починається зерно?
Усі учасники гри:	— У землі.

Після цього педагог пропонує загадувати й відгадувати загадки про продукти та їжу. Усі стають у коло.

Педагог загадує свою загадку:

Як навколо об'їси —

Серединки не проси.

Ми такі гостинці:

Дірка в серединці.

Відгадали? Справді, це бублики.

Далі кидає м'яч одному з учнів, він ловить м'яч і загадує загадку. Той, хто першим її відгадає, одержує м'яч і загадує іншу.

Приклади загадок до заняття:

Мене б'ють, товчуть, печуть, ріжуть, А я все терплю і всім добром плачу. (Хліб)	І пухкенькі, і смачні. із пшениченьки вони. Зі здобного тіста, Просяться, щоб з'їсти. (Пампушки)
Місили, місили, Ліпили, ліпили, А тоді — хіп Та в окріп! А вже на останку — Масло та сметанку, Хто зуміє відгадати Того будем частувати. (Вареники)	Вірш Олеся Лупія «Борщик»: Дід прийшов з роботи, Сів біля стола, Морква, біб і цибулина, Бурячок і капустина, Ще й картопля — шусть у горщик. Ну й смачний ми зварим... (Борщик)
В одній діжці два тіста. Можу я його розбити, Можу на обід зварити, Курка нам його знесе, Що це діти? Це — ... (Яйце)	Всім обід готує мама: Ось бере вона петрушку, Інші додає приправи, — Будем їсти смачну... (Юшку)

Тема. Дружба. Товаришування.

Про друга

(Інтерактивна гра з м'ячем за текстом вірша Анатолія Костецького)

Мета. На матеріалі вірша Анатолія Костецького «Про друга» формувати навички усного українського мовлення.

Учасники:

Учні — 4 особи.

Школяр — виконавець ролі учня.

Матеріал для гри: м'яч.

Попередня робота.

На уроці учні слухали вірш у виконанні вчителя й обговорювали його зміст.

Перебіг гри.

Попередньо в позаурочний час учні спільно з педагогом вивчають вірш напам'ять.

Перший учень:

Твій друг тобі віддасть усе:

І свій квиток на карусель,

І цвях, і гудзик, і літак,

Та не за щось, а просто так.

Промовивши слова, перший учень кидає м'яч іншій дитині.

Другий учень:

І збільшувальне скельце,

Найкраще у дворі,

Твій друг зі щирим серцем

Тобі віддасть — бери!

Промовивши слова, другий учень кидає м'яч іншій дитині).

Третій учень:

І ти нічого не жалій —
 Ніколи і нітрохи!
 І навіть м'яч футбольний свій
 Віддай, як друг попросить.
Промовивши слова, третій учень кидає м'яч іншій дитині.
 Четвертий учень:
 І посміхнеться друг тобі —
 Аж схочеться співати.
 І ти подумаєш тоді:
 «Як гарно — дарувати!»

Т е м а. А вже весна...
Ми любимо весну,

Зелену, чудесну...

(Інтерактивна гра «Карусель» за текстом вірша Михайла Стельмаха)

Мета. Збагачувати словниковий запас дітей, розвивати вміння слухати-розуміти й розмовляти українською мовою.

Учасники гри.

Група учнів.

Перший учень:	Ми любимо весну,
Другий учень:	Зелену, чудесну,
Третій учень:	Грімницю у тучі,
Четвертий учень:	І дощик співучий,
П'ятий учень:	І луки широкі,
Шостий учень:	І ріки глибокі,
Сьомий учень:	І поле веселе,
Восьмий учень:	І рідні оселі,
Дев'ятий учень:	І цвіт у маю —
Десятий учень:	Всю землю свою!

Педагог показує учням за допомогою комп'ютерних технологій карусель, звертаючи увагу на те, що вона рухається по колу. Учні стають у коло. Перший учень промовляє рядок вірша, кладе руку на плече іншого школяра, той промовляє другий рядок (карусель почала рухатися) і так до кінця віршика.

Після слів останнього рядка повторення вірша починається спочатку. При цьому бажано починати перший рядок із другого учня — у такому разі всі діти активно відтворюють інші слова вірша.

Ластівка

(Інтерактивна міні-вистава театру одного актора за текстом вірша
 Анатолія Камінчука)

Мета. Збагачувати словниковий запас з теми «Весна»; вчити дітей бачити красу рідної землі; розвивати естетичні смаки.

Виконавці ролей:

Ластівка.

Усі діти — глядачі театру.

Матеріал для вистави:

Крила для виконання ролі ластівки або іграшка-маріонетка ластівка.

Виконавці ролей	Репліки виконавців ролей
Усі діти:	Ластівочко сизокрила, Звідкіля ти прилетіла?
Ластівка:	Прилетіла я порану Із-за моря-океану.
Усі діти:	Що ти діткам принесла?
Ластівка:	Сонця, ласки і тепла!

Тема. Транспорт. Місто. Професії.

Позаурочне заняття

Мета. Збагачувати словниковий запас (словник: *їхати, місто, вулиця, перехід (переходити), світлофор, червоне, жовте, зелене світло, поїзд, літак*), вчити правильний вимови звука [у]: *автобус, тролейбус*, розвивати мовленнєві вміння; вчити правил вуличного руху.

Матеріал: на спортивному майданчику обладнати «вулицю», «перехід», «світлофор»; підготувати плоскі зображення літака, поїзда, автобуса, пароплава, трамвая, тролейбуса, таксі.

Перебіг заняття.

Заняття проводиться на майданчику. Педагог:

— Сьогодні ми будемо говорити про транспорт. За допомогою транспорту ми швидко і вчасно прибуваємо в інші міста, села або в різні райони одного великого міста. Наприклад, нашим друзям, які живуть в Одесі або у Львові, або в якомусь іншому місті, треба приїхати в Київ. Можна летіти літаком (демонструє відповідний малюнок). Чим можна летіти? Можна їхати поїздом, автобусом, а можна сісти на пароплав (з Одеси) і по Дніпру припливти до Києва.

— Отже, яким видом транспорту можна доїхати до Києва? (стежити, щоб діти відповідали не одним словом, а реченням).

— Літак, поїзд, пароплав, автобус — це транспорт, який везе людей на далекі відстані. Розкажіть, яким видом транспорту ви їдете до бабусі в гості. А відпочивати на море? (Педагог має звернутися до кожного із запитанням, назвавши його ім'я).

— У місті теж є транспорт. Найзручнішим видом транспорту є автобус. Він може їздити і в селі, і в місті. Ним можна доїхати з села в будь-яке місто. А такі види транспорту, як трамвай (показує малюнок), тролейбус, є тільки у великих містах. (Діти повторюють). Педагог стежить за правильною вимовою слів за темою заняття.

Не пропусти свою зупинку (Сюжетно-дидактична гра)

Мета. Активізувати словниковий запас, розвивати вміння слухати-розуміти і говорити українською мовою.

Перебіг гри.

Педагог: «У кожної людини дуже багато справ. Кому треба поїхати в аптеку купити ліки для хворої бабусі, кому купити квіти на день народження, кому взяти книжку в бібліотеці, кому купити іграшку для меншого братика чи сестрички, а

комусь, може, їхати до школи. Який вид транспорту ми оберемо, щоб поїхати у своїх справах? (Діти називають).

— Ось вам малюнки — зупинки. Наприклад, на малюнку зображена іграшка. Значить, це — зупинка «Іграшковий магазин». Ось квітка. Це — зупинка «Магазин «Квіти України». Ось книжка. Це — зупинка «Бібліотека». Ця червоний хрест (або змія над чашею) означає зупинку «Аптека». А ось школяр із ранцем. Яка це зупинка? (Педагог роздає малюнки).

Тепер нам треба обрати водія (водителя). Зробимо це за допомогою лічилки.

Учні пригадують українську лічилку, обирають водія. Педагог стежить за правильною вимовою цього слова, перепитує обраного хлопчика: «Ким ти будеш?» А ми всі будемо пасажирами. Водій повинен добре знати правила вуличного руху. Давайте запитаємо нашого водія, на яке світло світлофора не можна їхати, при якому світлі треба зменшити швидкість, на яке світло можна їхати.

Після запитань і відповідей педагог підсумовує:

— Наш водій добре знає правила вуличного руху. З ним можна сміливо їхати. Поки ми не сіли в транспорт, а йдемо пішки, називаємося пішоходами. (Діти повторюють).

— А тепер перевіримо, чи знають пішоходи правила вуличного руху. Ось вулиця. Де пішоходи мають переходити вулицю? Діти можуть вказати на пішохідний перехід, а педагог пропонує сказати: «На пішохідному переході». При якому світлі світлофора не можна переходити вулицю? При якому можна?

— Наш автобус (тролейбус) стоїть на другому боці вулиці. Нам треба її перейти. Перш ніж перейти, куди потрібно подивитися? (На світлофор). Яке там світло? Якщо на світлофорі червоне світло, педагог запитує, чи можна йти. Після відповіді умовно «натискає» кнопку, тобто міняє колір на зелений, і знову запитує: «А тепер?» Отже, стаємо парами й переходимо вулицю.

Після того як діти «перейшли вулицю», педагог каже:

— Зараз ми зайдемо в автобус. Заходьте спокійно, не штовхайтесь, сідайте парами. Будьте уважні. Прислухайтесь до того, що каже водій. Не пропустіть свою зупинку. Педагог підходить до водія, вручає йому комплект малюнків (зупинок) і допомагає робити всі оголошення. Наприклад: «Обережно. Двері зачиняються. Наш автобус їде за маршрутом «Парк відпочинку» — «Школа». Наступна зупинка — «Магазин іграшок».

Після цього педагог звертається до пасажирів:

— Ви зайшли до салону й що маєте зробити? (Закомпостувати талони). Дівчатка, передайте хлопчикам свої талони на компостер. Як треба ввічливо звернутися до них? Якщо водій забуває оголосити зупинку, усі хором запитують: «Яка наступна зупинка?» Коли водій оголосить останню зупинку «Школа», виходять останні пасажири. Педагог хвалить усіх за те, що вони були уважні й не пропускали своїх зупинок.

На підсумковому етапі педагог запитує, хто до якої зупинки їхав і чому.

Світлофорова розмова

(Інтерактивне виконання вірша Оксани Семенович)

Мета. Активізація засвоєної учнями лексики. Формувати вміння використовувати в мовленні слова вірша.

Ролі.

Ведучий.

Батько-світлофор.
 Син — жовте слово.
 Син — червоне слово.
 Син — зелене слово.
 Матеріал для створення ігрового середовища.
 Елементи вбрання для виконання запропонованих ролей.

Виконавець	Репліки виконавців
Ведучий.	Незвичайну — Кольорову — Починаємо розмову! Світлофор всміхнувся:
Батько-світлофор:	— Ах! Ця розмова в трьох словах:
Син — жовте слово:	Жовте слово — Почекай! Почекай, постій, не йди!
Батько-світлофор:	І за мить обов'язково Спалахне зелене слово —
Син — зелене слово:	Переходь! Без перешкоди Переходьте, пішоходи!
Батько-світлофор:	І за мить обов'язково Спалахне зелене слово — Як наказ, червоне слово Зблисне раптом пурпурово —
Син — червоне слово:	Стій! Ні з місця! Це наказ — Мчать машини мимо нас.

Тема. Київ — столиця України.

Уявна екскурсія містом Києвом

(Колективна гра-подорож)

Мета. Збагачувати словниковий запас (словник: *столиця, Київ, вулиця, площа, пам'ятник, собор, летіти, літак*), розвивати мовленнєві вміння й пізнавальні інтереси дітей.

Ролі.

Екскурсовод (педагог).

Учасники уявної екскурсії (учні).

Матеріал для створення ігрового середовища: іграшковий літак, листівки з видами Києва.

Перебіг гри.

Екскурсовод. Ви приїхали до столиці України — міста Києва. Це дуже красиве місто. Воно розташоване на обох берегах річки Дніпро — найбільшої річки в Україні. У місті багато парків, скверів, тому місто дуже зелене. У Києві багато театрів, кінотеатрів, інститутів, шкіл, дитячих садків, заводів і фабрик. Дуже красиві вулиці Києва. Одна з найкращих — центральна вулиця. Вона зветься Хрещатик.

Київ — велике місто, тому на екскурсію поїдемо автобусом.

Погляньте, які великі будинки, які чисті вулиці, — каже педагог-екскурсовод. — Ось ми під'їжджаємо до площі Перемоги. З правого боку на площі цирк (показує ілюстрацію).

— А тепер ми їдемо однією з найкращих вулиць. Це бульвар Шевченка. Він обсаджений тополями, ліворуч — один з найкращих і найбільших соборів міста — Володимирський (показує ілюстрацію).

Це — університет. А тепер зупинимось і підійдемо до пам'ятника Тарасові Шевченку. Ви пам'ятаєте, хто такий Тарас Шевченко? Хто з вас пригадає вірш, який написав Тарас Шевченко? (Діти пригадують, розповідають).

— На цьому наша екскурсія закінчилася, — повідомляє педагог і запитує:

— У яке місто ми прилетіли? Як називається центральна вулиця Києва? А як називається ця вулиця? (Показує бульвар Шевченка.) На якій площі знаходиться цирк? Що ви можете розказати про цей пам'ятник? (Показує пам'ятник Тарасові Шевченку).

Хвилинка-веселинка

Подорож у країну Навпаки

(Інтерактивне виконання вірша Василя Симоненка)

Виконавці	Слова вірша
Усі учні гуртом:	Ми потрапили-таки У країну Навпаки!» Ну а цей чудесний край Для малечі просто рай:
Перший учень:	Там в річках тече чорнило, Там ніхто й не чув про мило!
Другий учень:	Всі замурзані по вуха, Галасують всі щодуху,
Третій учень:	Оком чують, вухом бачать, Догори ногами скачуть.
Четвертий учень:	Сажотруси хати білять, Землеміри небо ділять,
П'ятий учень:	Косарі дерева косять, Язиками дрова носять.
Шостий учень:	Взявши торби, малюки Ходять в небо по зірки.
Сьомий учень:	Наберуть їх повні жмені, Ще й напхають у кишені І додолу з неба — скік! Хто на скирту, хто на тік.

3.2. Українські народні ігри та ігри за народними мотивами з інтерактивним мовленням

Дощику-дощику

(Рухлива гра за мотивами української народної заклички)

Мета. Активізувати у мовленні учнів слова народної заклички та формувати вміння користуватися словниковим запасом в ігрових умовах. Продовжити ознайомлення зі звичаями українського народу.

Попередня робота. Учні дізналися про традиційні українські заклички і в яких ситуаціях промовляють їх, вивчили заклички:

Дощику, дощику, перестань, Я поїду в Берестань, Куплю горщика, Зварю борщику, Яйце викину. Яйце трісне, Сонце блисне.	Іди, іди, дощику, Зварю тобі борщику, Поставлю у кутику, На зеленім прутіку. Дощик іде, квітка цвіте.
---	---

Перебіг гри.

Одного учня обирають «дощиком». Він окреслює на майданчику коло — це його хатка-хмарка.

Діти стають у коло, піднімають руки, дивляться на хмари й гуртом промовляють текст:

Не йди, не йди, дощику,
Дам тобі борщику
У глинянім горщику.
Поставлю на дуба;
Дуб повалився,
Горщик розбився,
Дощик полився.

Усі діти розбігаються, а «дощик» ловить їх. Ті, кого спіймали, ідуть до хатки дощика. Через деякий час дощиком обирають іншого учня.

Розмова про сонце

(Відтворення тексту вірша Марійки Підгірянки
методом гри-драматизації)

Мета. Розвивати вміння сприймати-розуміти усне українське мовлення. Формувати уявлення про літературні твори для дітей, мелодійність і красу українського слова.

Матеріал для створення ігрового середовища.

Українське народне вбрання для виконання ролей матері й дитини.

Перебіг гри.

Дитина:	— Скажи мені, мати, Де йде сонце спати?
Мати:	— За високу гору, В золоту комору.
Дитина:	— А хто йому стелить На білій постелі?
Мати:	— Зіронька вечірня, Гарна, як царівна.
Дитина:	— Хто ж його колише Усе тихше й тихше?
Мати:	— Соловей піснями, Тиха нічка снами.
Дитина:	— А які сни має, Коли засинає?
Мати:	— Сняться йому квіти, Що вдень для них світить.
Дитина:	— А хто його збудить, Як світати буде?
Мати:	— Пташечки веселі Збудять із постелі.
Дитина:	— А на що, як встане, То найперше погляне?
Мати:	— На дітей, серденько, Чи встають раненько.

Панас

(Українська народна рухлива гра)

Мета. Активізувати словниковий запас учнів й формувати граматичні вміння на практичних прикладах мовленнєвого компонента гри.

Хід гри.

Лічилкою обирають Панаса, зав'язують йому очі хустинкою, виводять на середину майданчика й звертаються до нього з такими словами:

— Панасе, Панасе! На чому стоїш?

— На бочці.

— Що в бочці?

— Квас!

— Лови курей, та не нас.

Панас починає ловити і\й кого з гравців спіймає, той і стає Панасом.

Довгоносий журавель

(Українська народна хороводна гра)

Мета. За допомогою загадок і лічилки закріпити вимову звуків [дз], [дж] у словах *дзьоб, гудзик; джінджик, джінджирички*. Розвивати мовленнєві вміння.

Попередня робота. Імітуючи вимову вчителя, учні вчилися вимовляти звуки [дж], [дз], яких немає в російській мові.

Перебіг гри.

З метою активізації в мовленні дітей звуків [дж], [дз] перед початком гри учні загадують і відгадують загадки:

<p>В лісі лине дивний звук: Тук-тук-тук! Тук-тук-тук! Гострий дзьоб, як молоток: Тук-тук-тук! Цок-цок-цок! Буде лісу помагати Працьовита пташка... (дятел).</p>	<p>На даху моєї хати Оселився птах цибатий. Довгий дзьоб і ноги має, Мишок, жабок любить. Чемних діток іздалека В кожен дім несе...(лелека).</p>
<p>Птиця гудзик відшукала, І в гніздо собі поклала. «Я газдиня- мастериця, Все в газдівстві знадобиться!» Хто це? (Гава)</p>	

За допомогою лічилки обирають Журавля:

Джинджик, джинджик,
Джинджирички.
На джинджику черевички,
Жакеточка, шапочка.
Добрий вечір,
Хлопці та дівчаточка.
Раз, два, три — вийди ти.

Після цього діти стають у коло, посередині якого стоїть Журавель. Діти ходять по колу, водять хорівод і співають пісню:

Унадився журавель, журавель
До бабиних конопель, конопель.

Дитина, наслідуючи журавля, ходить у середині кола на носках, високо піднімаючи прямі ноги. На приспів:

Сякий-такий журавель, журавель,
Сякий-такий довгоносий,
Сякий-такий журавель, журавель.
Такий-такий довгоногий,
Конопельку поїдає —

дитина стоїть у колі, махає руками, як крилами, зупиняється і присідає, ніби їсть коноплі. На приспів діти в колі зупиняються, тупають ногами, показують, який довгоносий і довгоногий журавель і як він поїдає коноплі (при цьому присідають).
На слова:

А я того журавля уловлю, уловлю,
Сіттю крила обів'ю, обів'ю -

діти підводяться, роблять кілька кроків до центра й на слово «ловлю» різко нахиляються, ніби ловлять, а Журавель, помахуючи крилами, «перелітає» з однієї частини кола в іншу. На слова приспіву діти роблять ті самі рухи, які описано раніше.

На слова:

Щоб він більше не літав, не літав,

Конопельки не щипав, не щипав.

Журавель літає в колі, а діти, стоячи на місці, приплескують і притупують. На приспів вони повторюють ті самі дії, що й раніше. Після закінчення пісні всі кажуть «киш», плещуть у долоні й злегка нахилиються до Журавля, ніби женуть його, і Журавель вилітає з кола.

Горю-дуб

(Українська народна рухлива гра)

Мета. Формувати в дітей уміння чітко вимовляти звук [о], формувати мовне чуття, сприяти чіткій міжмовній диференціації.

Перебіг гри.

Усі стають по двоє, пара за парою, «горю-дуб» — попереду на невеликій віддалі. «Горю-дуб» співає:

Горю, горю, палаю,
Кого схочу, спіймаю,
Раз, два, три! Біжіть!

Перша пара біжить до «горю-дуба», і, розірвавши руки, намагається оббігти його з обох боків і знову з'єднатися. Якщо «горю-дуб» когось впіймає, стає з ним позаду всіх. Хто залишився без пари, стає «горю-дубом».

Список рекомендованих джерел

- Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка (к вопросу о предмете социолингвистики) / В. А. Аврорин. — Л. : Наука, 1975. — 275с.
- Анафієва Е. Р. Формування орфоепічних навичок українського мовлення першокласників в умовах поліетнічного середовища. : Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Е. Р. Анафієва ; Ін-т педагогіки АПН України. — К., 2006. — 20с.
- Анохина В. В. Теория билингвизма и методика преподавания близкородственных языков / В. В. Анохина // Система языка и обучение речи. — Минск, 1964. — С. 206-209.
- Арват Н. Н., Арват Ф. С. Сопоставительное изучение русского и украинского языков в школе : пособие для учителя / Н. Н. Арват, Ф. С. Арват. — К. : Рад. школа, 1989. — 192 с.
- Артемьев В. А. Психология обучения иностранным языкам / В. А. Артемьев. — М. : Просвещение, 1966. — 279с.
- Афанасьев В. К. Некоторые теоретические вопросы методики обучения второму языку. В сб. : Вопросы обучения и воспитания в школе. — М.: Педагогика, 1971. — С.18-33.
- Ахманова О. С. О психолингвистике. — М. : Изд-во МГУ им. М. В. Ломоносова, 1964. — 174с.
- Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М. : Советская энциклопедия, 1966. — 605 с.
- Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. — Львів: Світ, 1990. — 231 с.
- Бадер В. І. Взаємозв'язок у розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів : Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02 / В. І. Бадер; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2004. — 36 с.
- Баранов М. Т. Выбор упражнений для формирования умений и навыков / М. Т. Баранов // Русский язык в школе. — 1993. — №3. — С.36-43.
- Бацевич Ф. С. Національно-культурний аспект семантики одиниць мови і деякі проблеми теорії мовленнєвої діяльності // Мова і культура нації: тези доповідей регіональної науково-практичної конференції. — Львів, 1990. — С. 62-63.
- Бацевич Ф. С. Атмосфера спілкування: спроба психолінгвістичного дослідження / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. — 2002. — №4-5. — С. 26-32.
- Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — 344 с. (Серія «Альма-матер»).
- Бацевич Ф. С. Рідна мова в наукових концепціях Івана Огієнка / Ф. С. Бацевич // Вивчаємо українську мову та літературу. — 2010. — №7 (227). — С. 16-18.
- Бацевич Ф. С. Синергетика рідної мови / Ф. С. Бацевич // Урок української. — 2008. — №5/6. — С. 63-66.
- Бацевич Ф. С. Сутність та предмет дослідження філософії мови (погляд лінгвіста) / Ф. С. Бацевич // Філософська думка. — 2007. — №2. — С. 112-124.
- Бацевич Ф. С. Природа мови у філософській концепції Павла Флоренського / Ф. С. Бацевич // Філософська думка. — 2008. — №1. — С. 101-113.
- Бацевич Ф. С. Природа мови у філософській концепції Павла Флоренського / Ф. С. Бацевич // Філософська думка. — 2008. — №1. — С. 101-113.
- Бацевич Ф. С. Системна організація лексичного компонента мовленнєвої діяльності (до питання про природу функціонально-ономасіологічних груп) / Ф. С. Бацевич // Мовознавство. — 1991. — №6. — С. 36-40.
- Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич — Київ : «Довіра», 2007. — 205 с.

- Бацевич Ф. С. Слово в етнокультурно орієнтованому словнику (синхронний та діахронний аспекти) // Міжнародна наукова конференція до 100-річчя Ю. Р. Куриловича : Збірник тез. — Львів, 1995. — С. 25-26. (Співавтор: О. Свідзинська).
- Беляев А. М. Лингводидактические основы современного урока украинского языка в средней школе : Автореферат дис... докт. пед. наук: 13.00.02 / А. М. Беляев ; Киевский государственный педагогический институт им. А.М. Горького. — К., 1985. — 48 с.
- Беляев А. М. Обучение русскому языку в школах с украинским языком преподавания / Вопросы преподавания русского языка в школах УССР / А. М. Беляев. — К., 1963.
- Беляев Б. Н. Очерки по психологии обучения иностранным языкам: пособие для преподавателей и студентов / Б. Н. Беляев. — М. : Просвещение, 1965. — С.67.
- Белянин В. П. Психолингвистика : учебник / В. П. Белянин. — М. : Флинта : Московский психолого-социальный институт, 2003. — 232 с.
- Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы: пер. с англ.; общ. ред. М.С. Мацковского; послесловие Л.Г. Ионина и М.С. Мацковского. — СПб.: Лениздат, 1992. — С. 47.
- Бертагаев Т. А. Билингвизм и его разновидности в системе употребления / Т. А. Бертагаев // Проблемы двуязычия и многоязычия / Отв. ред. П. А. Азимов, Ю. Д. Дешериев, Ф. П. Филин. — М. : Наука, 1972. — С. 82—88.
- Бершадский М. Е. Дидактические и психологические основания образовательной технологии / Бершадский М. Е., Гузев В. В. — М. : Центр «Педагогический поиск», 2003. — 256 с.
- Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-метод. посібник / І.Д. Бех — К.: ІЗМН, 1998. — 204с.
- Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-метод. посібник / І.Д. Бех — К.: ІЗМН, 1998. — С. 42.
- Біляєв О. М. Зміст уроку мови / О. М. Біляєв // Українська мова і література в школі. — 2003. — №4. — С. 2 — 6.
- Біляєв О. М. Лингводидактика рідної мови / О. М. Біляєв. — К.: Генеза, 2005. — С. 75.
- Біляєв О. М. Лингводидактика рідної мови: Навчально-методичний посібник / О. М. Біляєв. — К: Генеза, 2005. — 180 с.
- Біляєв О. М. Сучасний урок української мови / О. М. Біляєв. — К. : Рад. школа, 1981. — 176 с.
- Божович Е. Д. Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы / Е. Д. Божович // Вопросы психологии. — 1997. — №1. — С. 33-44.
- Божович Е. Д. Учителю о языковой компетенции школьника: Психолого-педагогические аспекты языкового образования / Елена Дмитриевна Божович. — М. : Моск. психолого-социальный ин-т, 1998. — 287 с.
- Болгова Т. С. Речевая ситуация в системе работы по развитию устной монологической речи учащихся / Т. С. Болгова // Совершенствование методов обучения русскому языку/ Сост. А. Ю. Купалова. — М. : Просвещение, 1981. — С.60-67.
- Борисенко Н. А. Лексико-семантическая интерференция в русской речи на Украине (Лингвистические и социологические аспекты) : Автореф. дис... канд. филол. наук. — К., 1990. — 15с.
- Булаховський Л. А. Вибрані праці в 5 т. / Л. А. Булаховській. — К. : Наукова думка, 1975. — Т.1. Загальне мовознавство. — 496 с.
- Бурда Т. М. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму / Т. М. Бурда. Автореф. дис... канд. філол. наук. — К., 2002. — 22с.
- Бухбиндер В. А. О системе упражнений / В. А. Бухбиндер // Общая методика обучения иностранным языкам : хрестоматия / Сост. А. А. Леонтьев. — М. : Рус. яз., 1991. —С.92-98.

- Варзацька Л. О. Методика розвитку зв'язного мовлення : методичні рекомендації. — К., 1991. — 164 с.
- Варзацька Л. О. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів : навч.-метод. посібник для вчителів, студентів, методистів / Варзацька Л. О., Шевченко Л. М. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. — 203 с.
- Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. — Видання перше. — К.: Українська Видавнича спілка, 1997. — 441 с., с. 95.
- Верещагин Е. М. Вопросы теории речи и методики преподавания иностранных языков / Е. М. Верещагин. — М.: Изд-во МГУ у-та, 1969. — 90 с.
- Верещагин Е. М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма) / Е. М. Верещагин. — М.: Изд-во Московского у-та, 1969. — 159 с.
- Взаимосвязное обучение видам речевой деятельности / В. П. Григорьева, И. А. Зимняя, В. В. Мерзлякова. — М.: Русский язык, 1985. — 128 с.
- Винокур Т. Г. О некоторых специфических особенностях диалогической речи / Т. Г. Винокур // Исследование по грамматике русского литературного языка. — М.: АН СРСР, 1955. — 344 с.
- Вітгенштейн Л. Філософські дослідження / Л. Вітгенштейн; переклад з німецької; переклад І частини. — М.: Гнозис, 1994. - С. 22.
- Вовкотруб Р. П. Развитие усного мовлення учнів першого класу в процесі навчання грамоти : Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. — Ізмаїл, 2005. — 270 с.
- Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский — М.: Лабиринт, 1996. — 416 с.
- Выготский Л. С. Избранные психологические исследования / Л. С. Выготский. — М.: Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1956. — 517 с.
- Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский — М.: Педагогика, 1994. — 386 с.
- Вятютнев М. Н. Понятие о языковой компетенции в лингвистике и методике преподавания иностранных языков / М. Н. Вятютнев // Иностранные языки в школе. — 1975. — №6. — С. 55-64.
- Гаркуша В. В. Формирование навыков общения и коммуникативных способностей в процессе личностно-ориентированного обучения устной иноязычной речи : Дис... канд. псих. наук: 19.00.07. / В. В. Гаркуша. — Днепропетровск, 1992. — 129с.
- Гарольд Е. Пальмер. Устный метод обучения иностранным языкам. — М.: Учпедгиз, 1961. — С. 16-18.
- Гейзінга Й. Номо Ludens / Й. Гейзінга ; пер. з англ. О. Мокровольського. — К.: Основи, 1994. — С. 18.
- Гейзінга Йоган. Номо Ludens / Пер. з англ. О. Мокровольського. — К.: Основи, 1994. — 250 с.
- Головин Б. Н. Основы культуры речи: учебник для вузов / Борис Николаевич Головин. — М.: Высшая школа, 1988.
- Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія / Н. Б. Гонтаровська; нац. акад. пед. наук України, Ін-т пробл. виховання. — Дніпропетровськ: Дніпро-VAL, 2010. — 622 с.
- Горелов И. Н. Основы психолингвистики: уч. пос. для студ. / И. Н. Горелов, К. Ф. Седов. — М.: Лабиринт, 1998. — 224 с.
- Горноста́й П. П. Личность и роль: ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горноста́й. — К.: Видавництво «Інтерпрес ЛТД», 2007. — 312 с.
- Горноста́й П. П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П.П Горноста́й. — К.: Інтерпрес ЛТД, 2007. — 312 с.
- Гузеев В. «Экспертиза» — ролевая деловая игра / Гузеев В., Лизинский В. // Директор школы. — 1996. — №3. — С.30-32.
- Гузеев В. В. Методы и организационные формы обучения / Гузеев В. В. — М.: Народное образование, 2001. — 127 с.

-
- Гузев В. Организация урока в форме проблемного семинара // Народное образование. — 2002. — №8. — С.85-90.
- Гузев В. Работа группами с компьютерной поддержкой // Информатика и образование. — 1991. — №1. — С.38-40.
- Гузев В. Усвоение знаний и освоение умений: сходство и различие процессов / Гузев В., Остапенко А. // Народное образование. — 2009. — №4. — С. 131-138.
- Гузев В. В. Групповая учебная деятельность в образовательном процессе / Гузев В. В. // Педагогические технологии. — 2009. — №6. — С. 3-32.
- Гузев В. В. Консультации портала Auditorium.ru. Компоненты образовательного процесса: методы, организационные формы, проектирование урока, системы уроков // Вестник информационно-образовательного портала Auditorium.ru. — М. : Ассоциация развития информационных технологий в образовании «ИНТЕРНЕТ-СОЦИУМ», 2003. — С. 176-177, 185-186, 187-188, 189-190, 194-197.
- Гузев В. В. Консультации: методы и организационные формы обучения / В. В. Гузев, Г. Г. Левитас, Г. Г. Скоробогатова // Педагогические технологии. — 2009. — №2. — С. 91-95.
- Гузев В. В. Методы обучения и организационные формы уроков // Серия «Системные основания образовательной технологии». — М. : Знание, 1999. — 97 с.
- Гузев В. В. Полный системный классификатор методов образования / Гузев В. В., Остапенко А. А. // Педагогический журнал Башкортостана. — 2011. — №2. — С. 8-24.
- Гудзик І. П. Аудіювання українською мовою: посібник / І. П. Гудзик. —К. : Педагогічна думка, 2003. — 144 с.
- Гудзик І. П. Проблема багатомовності у початковому навчанні // Початкова школа. —1992. —№9-10. — С.15 -18.
- Гудзик І. П. Проблеми аудіювання українською мовою // Рідні джерела. — 2004. —№2. — С.14 -19.
- Дем'яненко О. Є. Формування слухо-вимовних навичок у шестилітніх учнів у ситуації багатомовності : Автореф. дис... канд. пед. наук. — О., 2004. — 21с.
- Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. №462.
- Дидактика средней школы / Под ред. М.А. Данилова, М.Н. Скаткина. — М. : Просвещение, 1975. — 303 с.
- Донченко Т. К. До проблеми методів навчання української мови / Т. К. Донченко // Українська мова і література в школі. — 2005. — №7. — С.2 — 5.
- Дубовик С. Г. Аудіювання на уроках української мови // Початкова школа. —2002. — №3. — С.48 — 51.
- Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. — К.: А. С. К., 2007. —144 с.
- Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. — К: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
- Жинкин Н. И. Механизмы речи. — М. : Изд-во АПН РСФСР. -1958. —369с.
- Жинкин Н. И. О кодовых переходах во внутренней речи // Вопросы языкознания. —1964. — №6. — С.26-28.
- Жинкин Н. И. Психологические основы развития речи // В защиту живого слова / Составитель В. Я. Коровина. — М. : Просвещение, 1966. — С.5-25.
- Жлуктенко Ю. А Лингвистические аспекты двуязычия / Изд. объедин. : Вища школа. Изд. при Киевском гос.ун-те К., -1974. -176 с.
- Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. — 2003. — №5. — С. 34-42.

-
- Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. — 2003. — №5. — С. 34-42.
- Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. Книга для учителя. — М. : Просвещение, 1985. —159с.
- Зимняя И. А. Психология билингвизма. — М. : МГПИИЯ. — 1986. — С.522.
- Зимняя И. А. Речевая деятельность и психология речи // Основы теории речевой деятельности. — М. : Наука, 1974. — С.64-72.
- Зимняя И. А. Педагогическая психология. — М.: Логос, 1999. — 384 с.
- Зимняя І. Психологічні особливості оволодіння іноземною мовою / Зимняя І., Леонтьев Л. // Тезиси докладов и выступлений на Международной конференции преподавания русского языка и литературы. — М. — 1969. — С.148.
- Зимильдинова А. С. Дидактические условия развития связной речи шестилетних учащихся; Развитие мовлення шестирічних першокласників // Навчання і виховання шестирічних першокласників / Упор. К. С. Прищепа. — К. : Рад.школа, 1990. — С.102 — 112.
- Зимильдинова А. С. Дидактический материал по развитию речи учащихся первого класса / Зимильдинова А. С., Скрипченко Н.Ф. — К. : Рад. школа, 1989. —С.144.
- Иваницкая Г. М. Уроки развития связной речи : пособие для учителей. -2-е изд. перераб. и доп. — К. : Радянська школа, 1990. — 208с.
- Изаренков Д. И. Обучение диалогической речи. — М. : Русский язык, 1981. —136 с.
- Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы филос. Герменевтики / Х. Г. Гадамер ; переклад з німецької / Общ. ред. и вступ. Б. Н. Бессонова. — М.: Прогресс, 1988. — С. 148-149.
- Казарцева О. М. Требования к речи учителя. Культура речевого общения: теория и практика обучения / О. М. Казарцева. — М. : Флинта, 1999. — С. 74-76.
- Каникулы: игра, воспитание / О педагогическом руководстве игровой деятельностью школьников / О.С. Газман, З.В. Баянкина, В.М. Григорьев и др. / Под ред. О. С. Газмана. — М.: Просвещение, 1988. — 160 с.
- Канюка С. М. Вопросы методики работы учителя с учебником украинского языка для IV кл. школ с русским языком обучения: Дис.... канд. пед. наук. — К., 1958.
- Караман С. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. / За редакцією М. І. Пентиліук: — К.: Ленвіт, 2005. — 400 с.
- Карлинский А. Е. Основы теории взаимодействия языков и проблема интерференции: Автореф. дис... д-ра филол. наук. — К., 1980. — 48 с.
- Коваленко І. Вплив виразності мовлення на формування мовної особистості // Таврійський вісник освіти. — Херсон, 2003. — №1. — С.186-192.
- Коваленко І. Вплив виразності мовлення на формування мовної особистості // Таврійський вісник освіти. — Херсон, 2003. — №1. — С.186-192.
- Коваль Г. П. Методика викладання української мови у початкових класах : Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів спеціальності «Педагогіка і методика початкового навчання» / Коваль Г. П., Деркач Н. І., Захарчук З. О., Іванова Л. І. — Рівно: РДГУ, 2002. — 113 с.
- Колобова И. Н. Особенности ориентировки на словесный состав речи у дошкольников и младших школьников: Автореф. дис... канд. псих. наук: 19.00.07 /МГУ им. М.В.Ломоносова. — М., 1975. —34с.
- Колодич О. Б. Сучасні підходи до вивчення мовленнєвої діяльності // Педагогіка і психологія. — 2004. — № 4. — С. 55 — 60.
- Коломинский Я. Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста / Коломинский Я. Л., Панько Е. А. — М. : Просвещение, 1988. —190с.

Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи : методичні рекомендації / Авт. кол.: Бібік Н. М. (керівник), Савченко О. Я., Байбара Т. М., Вашуленко М. С. та ін. — К. : Початкова школа, 2002. — С. 26-35.

Коршун Т. В. Відбір лексики для початкового етапу засвоєння української мови (на матеріалі шкіл з російською мовою навчання): Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. — К., 1995. — 206с.

Коршун Т. В. Навчальний тематико-ситуативний словник-мінімум / Коршун Т. В. // Поч. школа. — 1997. — № 4. — С. 17-19.

Костомаров В. Г. Теория речевой деятельности и культуры речи. Основы теории речевой деятельности / Костомаров В. Г., Леонтьев А. А., Шварцкопф Б. С. / Под ред. А.А.Леонтьева. М. : Наука. -1974. —С.300-311.

Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. — К. : Рад. школа, 1989. — 608 с.

Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Під заг. ред Л.М. Проколієнко / Григорій Силівич Костюк. — К. : Рад. школа, 1989. — 608 с.

Крутії К. Л. Теорія і практика формування граматично правильного мовлення у дітей дошкільного віку (на матеріалі словотворення та морфології) : Дис... д-ра пед. наук. — Одеса, 2005. -440с.

Ксенофонтowa А. Н. Педагогические основы речевой деятельности школьников: монографія / Алла Николаевна Ксенофонтowa. — С.-Петербург, 1999. — 166 с.

Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія / Н. В. Кудикіна. — К.: КМПУ, 2003. — 272 с.

Кудикіна Н. В. Методологічний аспект дослідження проблем навчання української мови учнів початкової школи: середовищний підхід // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. — №6. — С.72 — 78. та ін.

Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : монографія / Кудикіна Надія Василівна // Київ : НМЦВД КУ імені Бориса Грінченка, 2003. — 270 с.

Кудикіна Н. В. Інтерактивне навчання української мови учнів початкової школи у загальноосвітніх навчальних закладах із російською мовою викладання в контексті методології європейської мовної освіти / Н. В. Кудикіна // Вісник Черкаського університету: зб. наук. праць. — Серія: Педагогічні науки. — Випуск №8 (301). — Черкаси, 2014. —С. 56 — 62.

Кудикіна Н. В. Інтерактивно-ігровий метод навчання усного українського мовлення учнів перших класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою викладання / Н. В. Кудикіна // Особливості навчання української мови у перших-других класах шкіл з російською мовою викладання: зб. наук. праць. —Дніпропетровськ: Вид-во «Інновація», 2013. — С. 22 — 33.

Кудикіна Н. В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: дис....доктора пед. наук: 13. 00. 01 / Кудикіна Надія Василівна. — К., 2004. — 407 с.

Кудикіна Н. В. Теорія ігрової діяльності дітей: монографія / Н. В. Кудикіна. — Київ: НМЦВД КУ імені Бориса Грінченка, 2012. — 235 с.

Кудыкина Н. В. Формирование словаря детей в сюжетно-ролевой игре (старший дошкольный возраст): Дис.... канд. пед. наук: 13.00.01. / Надія Василівна Кудикіна. — К., 1980. -183 с.

Кутенко Л. А. Особенности работы по обогащению и активизации словарного запаса младших школьников в условиях близкородственного двуязычия: Дис. канд. пед. наук: 13.00.02. — К., 1985. -152с.

Кучерук О. А. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі : словник-довідник / О.А. Кучерук. — Житомир : Вид-во «Рута», 2010. — С. 76 — 77.

Ладыженская Т. А. Живое слово : устная речь как средство и предмет обучения : учебное пособие / Т. А. Ладыженская. — М. : Просвещение, 1986. —124с.

-
- Ладыженская Т.А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся / Т. А. Ладыженская. — М. : Педагогика, 1975, -256с.
- Лежнёва Т. Н. Учёт родного языка учащихся в условиях близкородственного билингвизма: Автореф. дис... канд. пед. наук. — М., 1975. -25 с.
- Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. // Изд. 2-е. — М. : Политиздат, 1977. — С.102.
- Леонтьев А. А. Вопросы психолингвистики и преподавание русского языка как иностранного / А. А. Леонтьев. — М. : Изд-во Москов. ун-та, —1971. —С.18.
- Леонтьев А. А. Некоторые проблемы обучения русскому языку как иностранному / А. А. Леонтьев. — М. : МГУ, 1970. — 88с.
- Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. -3-е изд. / А. А. Леонтьев. —М. : Смысл; Спб: Лань, 2003. — 278с.
- Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. — М. : Просвещение, 1969. — 214с.
- Лернер И. Я. Система методов обучения (дидактический аспект) / И. Я. Лернер. — М. : Педагогика, 1981. — 186 с.
- Лингвистический энциклопедический словарь. — М. : Просвещение, 1990. — С. 135.
- Лінгводидактика : курс лекцій : навчальний посібник для вузів / О. І. Потапенко, Л. П. Кожуховська, Т. І. Товкайло, Т. В. Чубань. — К. : Міленіум, 2005. — С. 234.
- Лобчук Е. И. Формирование у младших школьников произносительных умений и навыков русской речи в условиях украинско-русского двуязычия: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02. — К., 1983. —15 с.
- Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Луцан Н. І. — Одеса, 1995. — 186с.
- Луценко І. О. Інтерференція і транспозиція у засвоєнні дітьми дошкільного віку лексики української мови: автореф... канд. пед. наук: 13.00.02 / І. О. Луценко. — К., 1994. — 24с.
- Львов М. Р. Речь младших школьников и пути её развития / М. Р. Львов. — М. : Просвещение, 1975. —176с.
- Львов М. Р. Изучение речевого развития детей поступающих в первый класс / М. Р. Львов. — Магнитогорск, 1975. —20с.
- Львов М. Р. К поискам теоретических основ развития речи учащихся / М. Р. Львов. // Советская педагогика. —1976. —№8. —С.31-35.
- Любашина В. В. Формування діалогічних умінь дітей старшого дошкільного віку в іграх за сюжетами художніх творів: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / В. В. Любашина. — Ялта, 2005. — 245с.
- Масенко Л. Суржик як соціолінгвістичний феномен / Масенко Л. // Дивослово. — 2002. — №3. —с.11 — 13.
- Месяц Н. К. Учёт транспозиции в процессе обучения русскому языку в условиях близкородственного украинско-русского билингвизма : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. К. Месяц. —М., 1981. —16с.
- Методика вивчення української мови в школі / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк та ін. — К. : Рад. школа, 1987. — 246 с.
- Методика викладання української мови в середній школі: навч. посібник / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; за ред. І. С. Олійника. — 2-е вид., переробл. і доп. — К. : Вища школа, 1989. — 439 с.
- Методика викладання української мови: навчальний посібник / За ред. Дорошенко С. І. — К. : Вища школа, 1992. — 398 с.

Методы и организационные формы обучения / В. В. Гузеев. — М.: Народное образование, 2001. — 127 с.

Морозова Н. Г. Развитие речи в младшем школьном возрасте / Н. Г. Морозова // Очерки психологии детей: младший школьный возраст / Под ред. А. К. Леонтьева, Л. И. Божович. — М.: Изд-во АПН РСФСР, 1950. — С. 100-124.

Найден О. С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості / О. С. Найден. — К.: АртЕк, 1999. — С. 6.

Негневицкая Е. И. Психологические условия формирования у дошкольников речевых навыков и умений на втором языке: автореф. дис... канд. псих. наук: 19.00.07 / НИИ дошкольного воспитания АПН СССР. — М., 1986. — 23с.

Непомнящая И. Н. Методика использования лингводидактических идей Е.И.Тихеевой в обогащении бытового словаря детей старшего дошкольного возраста : Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / И. Н. Непомнящая. — Одесса, 1996. — 26с.

Непомнящая Н. И. Игра и творчество как формы жизни личности / Н. И. Непомнящая // Развитие личности. — 2001. — № 1. — С. 6—23.

Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. Т. 3 / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. — К.: Аконті, 2005. м— 2005. П-Я. — 928 с.

Овчинникова А. П. Мовленнєва комунікація та мистецтво мовлення: монографія / Альбіна Петрівна Овчинникова. — Одеса: Маяк, 1999. — 252 с.

Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста / Под ред. Д. Б. Эльконина, А. Л. Венгера. — М.: Педагогика, 1988. -136с.

Остапенко А. А. Чем отличается усвоение знаний от освоения умений / А. А. Остапенко, В. В. Гузеев // Школьные технологии. —2009. — №1. — С. 47-54.

Паламарчук Л. С. До питання про лексично-семантичні відношення близькоспоріднених мов / Л. С. Паламарчук // Мовознавство. —1983. — №2. — С. 46 — 51.

Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. — М.: Просвещение, 1991. —222 с.

Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам / Е. И. Пассов. — М.: Русский язык, 1979. —216с.

Пашковская Н. А. Лингводидактические основы обучения русскому языку в школах с украинским языком преподавания: автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.02 / Н. А. Пашковская. — М., 1987. —36 с.

Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. — [3-тє вид., перероб. і доп.]. — К.: Знання, 2007. — С. 109.

Педагогічний словник / За ред. Ярмаченка М.Д. — К.: Педагогічна думка, 2001. — 516 с.

Пентилюк М. І. Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання. —К.: Рута, 2000. — 128 с.

Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика: пробний підручник для гімназій гуманіст. профілю / Марія Іванівна Пентилюк. — К.: Вежа, 1994. — 240с.

Пенькова С. Д. Формування культури українського мовлення російськомовних першокласників. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / С. Д. Пенькова. — К., 2001. — 18 с.

Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Лариса Андреевна Петровская. — М.: Изд-во МГУ, 1989. — 216 с.

Петрук О. М. Розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / О. М. Петрук. — Київ, 2006. — 200с.

-
- Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. — К. : А. С. К., 2007. — 144 с.
- Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика / О. Пометун, Л. Пироженко. — К: 2002. — С. 7.
- Пометун О. І. Інтерактивні методи навчання // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 357 — 359.
- Пометун О. І. Інтерактивні методи навчання // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 357 — 359.
- Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання Науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. — К. : Видавництво А. С. К., 2004. — 192 с.
- Пономарьова К. І. Формування в молодших школярів умінь будувати зв'язні висловлювання / К. І. Пономарьова // Поч. школа. — 2003. — № 11. — С. 29-33.
- Притулик Н. В. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь російськомовних першокласників у процесі вивчення української мови (у школах з українською мовою навчання). — Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. —Київ, 2004. —189с.
- Проблемы двуязычия в национальной школе: Сборник статей / НИИ нац. школ МНО РСФСР; Редкол. : Р.Б.Саботкоев и др. — Ижевск, 1989. -316 с.
- Проблемы двуязычия и многоязычия: М.,Сборник статей, 1972.
- Програми з української мови для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. — К. : Педагогічна думка. — 2011. —С.2
- Програми з української мови для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. — К. : Педагогічна думка. — 2011. —С. 5
- Психолінгвістика и обучение русскому языку нерусских: Сборник статей; Под ред. А. А. Леонтьевой и Н. Д. Зарубиной. — М. : Русский язык, 1977. —176 с.
- Психологические и лингвистические аспекты проблемы языковых контактов: Сборник научных трудов. — Калинин, 1984. -158 с.
- Психологическое развитие младших школьников / Под ред. В.В.Давыдова. — М. : Педагогика, 1990. -168 с.
- Психология и методика обучения второму языку. Механизм процесса речевых навыков и умений. — Изд. Московского университета, 1971. -112 с.
- Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г.Ярошевского. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Политиздат, 1990. — 494 с.
- Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. — К. : «Академвидав», 2006. — 424 с.
- Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. — К.: «Академвидав», 2006. — С. 15.
- Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. —К. : «Академвидав», 2006. — С. 346 — 347.
- Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини: Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 [Електронний ресурс] / Т.О. Піроженко; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. — К., 2004. — 40 с.
- Психологія самоактивності учнів у виховному процесі: навчально-методичний посібник / М. Й. Боришевський, С. Т. Музичук, В. В. Антоненко, Л. П. Удодова, Л. І. Пилипенко, П. Д. Фролов, Н. Д. Володарська, І. В. Мартинюк; — К.: Ін-т змісту і методів навчання, 1999. — 190 с.
- Редько В. Г. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика : монографія / Валерій Редько. — К. : Генеза, 2012. —224 с.
- Режим доступу: <http://www.lycem-do-dytyny.com/interaktyvni-metody-navchannia>
- Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Відкрита_освіта.

- Ромашина С. Я. Речь учителя как средство дидактического коммуникативного воздействия // Начальная школа. — 2005. — №2. — С.71-73.
- Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. — СПб. : Питер, 1998. —688с.
- Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. Кн. 2 / С. Ф. Русова ; за ред. Є. І. Коваленко; упоряд., прим.: Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. — К.: Либідь, 1997. — С. 63.
- Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. — К.: Освіта, 1996. — С. 295.
- Савченко О. Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В.О. Сухомлинським / О. Я. Савченко // Педагогічні науки: зб. наукових праць Миколаївського державного університету. — Миколаїв: МДУ, 2003. — Вип. 8. — С. 4 — 9.
- Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. — К.: Генеза, 2002. — С. 192 — 194.
- Селевко Г. К. Интерактивные технологии // Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т., Т. 1. —М. : НИИ школьных технологий, 2006 — С. 239 — 246.
- Селевко Г. К. Интерактивные технологии: энциклопедия образовательных технологий: в 2 т., т. 1. —М.: НИИ школьных технологий, 2006 — С. 239 — 246.
- Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : [учеб. пособ.] / Герман Константинович Селевко. — М. : Народное образование, 1998. — 256 с.
- Сидор Е. Вправи для розвитку в учнів загально-мовленнєвих, комунікативних і текстотворчих умінь // Поч. школа. — 2001. — №6. — С. 19-23.
- Синиця І. О. Психологія усного мовлення. —К. : Радянська школа, 1974. — 203с.
- Сисоева С. О. Интерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / С.О. Сисоева // НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. — К.: ВД «ЕКМО», 2011. — 320 с.
- Скалкін В. Л. Вправи з розвитку усного комунікативного мовлення. — К. : Радянська школа, 1988. — 129 с.
- Скляренко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування навичок і вмінь // Іноземні мови. -1998. — №3. — С. 3-8.
- Сліпушко О. М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика / О. М. Сліпушко. — К.: Видавництво «Криниця». — 2000. — С.31.
- Слобин Д., Грин Д. Психолінгвістика: Пер. с англ. / Слобин Д., Грин Д. — М. : Прогресс, 1976. — 350с.
- Словник української мови: В 11 т. — К., 1970 — 1980. — Т.4. — К.1973. — С.40.
- Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / С. Д. Смирнов. — М. : Издательский центр «Академия», 2001. — 304 с.
- Смирнова Е. А. Формирование связной речи старших дошкольников в рассказывании по серии сюжетных картинок: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. —М.,1987. —186с.
- Сниткина Г.И. Обогащение словаря учащихся 1 класса на уроках русского языка: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / НИИ содержания и методов обучения АПН СССР. — М., 1976. —19 с.
- Соботович Є. Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування: Науково-методичний посібник. —К. : ІЗМН, 1997. —44с.
- Соціологічна енциклопедія / В.Г. Городяненко. — К.: Академвидав, 2008. — С. 325 — 326.
- Стельмахович М. Г. Етнопедагогічні основи методики української мови // Українська мова і література в школі. — 1993. —№5-6. — С.19-23.
- Супрун А. Е Лингвистические основы изучения грамматики русскому языку в белорусских школах. — Минск, 1974, —С.16-40.

- Супрун А. Е. Лингводидактические проблемы содержания обучения русскому языку в белорусской школе: Автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.02. — М., 1981. — 30с.
- Супрун А. Е. Некоторые психологические проблемы обучения русскому языку в условиях близкородственного двуязычия. // Совершенствование теории и практики обучения русскому языку в школе. — М., 1989. — С. 45-56.
- Супрун А. Е. Две модели порождения текста при двуязычии, перенос и интерференция // Психология и методика обучения второму языку, механизм переноса речевых навыков и умений / Супрун А. Е., Клименко Л. П. — М.: Просвещение, 1971. — С.12-61.
- Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т. — К.: Радянська школа, 1976. —Т.1. —507с.
- Сучасний словник іншомовних слів / Л. І. Нечволод. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. — 568 с.
- Сучасний словник іншомовних слів. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. — 768 с.
- Танташова Т. В. Лингводидактические основы словарной работы в начальных классах национальной школы (послебукварный период): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / НИИ препод.рус.языка в нац.школе. — М., 1986. -20с.
- Тараненко О. О. Суржик // Українська мова: Енциклопедія. Вид. 2 — ге, допов. — К., 2007. —С.113.
- Текучев А. В. Методика русского языка в средней школе. М.: Просвещение, 1980. — 415 с.
- Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста). — Изд.4. —Изд.: Просвещение. — М., 1972. -173с.
- Ткаченко О. Б. До соціолінгвістичної оцінки мов // Мовознавство. — 1988. — №2. — С. 23-31.
- Ткаченко Орест. До політичних передумов подальшого розвитку української мови // Українське мовознавство. — 2002. — Вип.24. — С.83-91.
- Тоцька Н. І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах. — К.: Радянська школа, 1976. -176с
- Трунова В. А. Вправи з розвитку мовлення першокласників при вивченні української мови як рідної // Поч. школа. — 1991. — № 7.
- Трунова В. А. Лінгвістичні основи формування мовленнєвих умінь // Поч. школа. — 1995. — №2.
- Трунова В. А. Методика преподавания русского языка в начальных классах школ с украинским языком обучения / Учебно-методическое пособие. — К.: Вища школа, 1995. -59с.
- Трунова В. А. Развитие русской речи шестилетних учащихся на основе речевой ситуации (на материале украинской школы): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. —М.,1989. -15с.
- Трунова В. А. Розвиток мовлення молодших школярів в умовах білінгвізму: Монографія. — К.: Вища школа, 2001. — 117 с.
- Трунова В. А. Вправи з розвитку мовлення першокласників: Посібник для вчителів початкових класів / Трунова В. А., Вовкотруб Р. П. — Одеса: Астропринт, 2000. — 112 с.
- Удлер Р. Украинско-молдавские языковые взаимосвязи // Материалы конференции «Актуальные вопросы современного языкознания и лингвистическое наследие Е. Д. Поливанова». —Самарканд, 1969.
- Удосконалення змісту і механіки навчання української мови в 1-4 класах: Науково-теоретичні застави та методичні рекомендації / Підготував М. С. Вашуленко. —К.: Радянська школа, 1991. -112с.
- Украинско-русское двуязычие: Социолингвистический аспект / Г. Д. Басова. Отв. ред. Т.К.Черторижская / АН УССР, Институт языковедения им. А. Потебни. — К.: Наукова думка, 1988. -180с.
- Українська мова. Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1 — 4 классы. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. — 114 с.
- Українська мова: енциклопедія. — 2-е вид., випр. і доп. — К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. — 824 с. /УМ/

Українське усне літературне мовлення. — К.: Наукова думка. 1987. — С.304.

Управління людськими ресурсами: понятійно-термінологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Г. В. Фокіна, В. О. Антонюка, М.Ф. Головатого. — К.: МАУП, 2006. — С. 227.

Урок в первом классе: Психолого-педагогические основы обучения и воспитания детей шести лет в условиях школы / Архин И. А., Борисенко А. А. и др. — Вологда: Изд-во Вологодского педагогического института, 1989. — 82с.

Уроки розвитку зв'язного мовлення в початкових класах: методичні рекомендації для вчителя початкових класів / А. П. Канищенко, О. В. Ночвінова (укр.): Інст. сист. дослідж. освіти. — К., 1995. — 128с.

Успенский М. Б. Пути реализации методики и приёмов обучения русскому языку в различных условиях билингвизма. Автореф. дис... док. пед. наук: 13.00.02. — М., 1980. — С.23.

Успенский М. Б. Совершенствование методов и приёмов обучения русского языка в национальной школе. — М.: Педагогика, 1979. — 129с.

Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1 — 4 классы. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. — 114 с.

Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1 — 4 классы. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. — 144 с.

Ушинский К. Д. Педагогические сочинения. В 6 т./ Сост. С. Ф. Егоров. — М.: Педагогика, 1989. — Т.1. — 453с. — Т.2. — 496с.

Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи: Учебное пособие для студентов педагогических институтов — М.: Просвещение, 1984. — 159 с.

Федоренко Л. П. Принципы и методы обучения русскому языку. — М.: Просвещение, 1973. — С.18.

Феофанов М. П. Из наблюдений над употреблением частей речи первоклассниками // Речевое развитие младших школьников / Под ред. Рождественского. — М.: Просвещение, 1970. — С.135-142.

Фесенко Л. І. Українська народна казка як засіб розвитку зв'язного монологічного мовлення у дітей дошкільного віку. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. — Одеса, 1994. — 17с.

Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання / За ред. В. І. Шинкарука. — Київ: Абрис, 2002. — С. 633 — 634.

Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. — М.: Русский язык, 2002. — 216 с.

Формирование грамматических навыков и умений: Сборник научных трудов / Гос. ком. СССР по народному образованию — М.: Издательство Университета дружбы народов, 1990. — 158с.

Фрумкина Р. М. Психоллингвистика: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2001. — 320 с.

Хауген Э. Языковой контакт // Новое в лингвистике. — 1972. — Вып. 6. — С. 61-80.

Ходжава З. И. Проблема навыка в психологии. — Тбилиси, Изд-во АН ГСФ, 1960. — 296с.

Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. — М.: МГУ, 1972. — С.26.

Хомский Н. Язык и мышление / Пер. с англ.; Под ред. В.В. Раскина. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. — 122 с.

Хорошковська О. Н. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України: монографія/ О. Н. Хорошковська. — К.: Педагогічна думка, 2012. — 160 с.

Хорошковська О. Н. Навчання усного українського мовлення в 1 класі загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою: посібник для вчителя / О. Н. Хорошковська, Л. О. Кутенко. — К.: Освіта, 2013. — С. 42.

- Хорошковська О. Н. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України : монографія / О. Н. Хорошковська. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 160 с.
- Хорошковська О. Н. Проблеми навчання української мови як державної у школах з мовами викладання національних меншин України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. — Ужгород, 2008. — №12 — С. 13.
- Хорошковська О. Н. Зіставлення як засіб лінгводидактичної організації змісту з української мови в умовах близькоспорідненості // Розбудова національної початкової школи. — Полтава, 1993. — С.87-89.
- Хорошковська О. Н. Методи навчання державної мови як другої // Початкова школа. —1996. -№8. — С.15-17.
- Хорошковська О. Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання. — К. : Промінь, 2006. — 256 с.
- Хорошковська О. Н. Порівняльний аналіз — основний критерій для визначення змісту навчання української мови як другої (мовна лінія) // Зміст і технології шкільної освіти: Матеріали звітної конференції Інституту педагогіки АПН України 2-3 квітня 2007 р. — К. : Пед. думка, 2007 р.
- Хорошковська О. Н. Про зміст навчання української мови та критерії його відбору. — К: Початкова школа. — 1999. — №3. —С. 40-41.
- Хорошковська О. Н. Розвиток мовлення молодших школярів. Посібник для вчителя. —К. : Радянська школа, 1986.
- Хорошковська О. Н. Розвиток українського мовлення молодших школярів // Початкова школа. — 1997. — №8. — С.14- 17.
- Хорошковська О. Н. Проблеми навчання української мови як державної у школах з мовами викладання національних меншин України // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». — Ужгород, 2008. — №12 — С. 13.
- Хорошковська О.Н. Про підходи до визначення змісту мовної освіти у проекті нової редакції державного стандарту // УМЛШ — 2011, №1. — С. 37-41.
- Хорошковська О. Н. Лінгводидактична система початкового навчання української мови у школах з російською мовою викладання. — К. : ВАТ УкрНДІПСК, 1999. — 306 с.
- Хуторский А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. — 2003. — №2. — С. 60 — 61.
- Цінько С. В. Розвиток у п'ятикласників умінь аудіювання на уроках української мови. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. — К., 2000. — 18 с.
- Чавдаров С. Х. Методика викладання української мови в початковій школі. —К. : Радянська школа, 1990. — 224с.
- Чорновол-Ткаченко Р. І. Навчання першокласників української мови в умовах двомовності // Филологический анализ: теория, методика, практика. Межрегиональный сборник научных статей. — Вып. в. — Харьков. — Херсон, 1994. —С.120-122.
- Шанский Н. М. Что значит знать язык и владеть им. /Н. М. Шанский, И. Л. Резниченко, Т. С. Кудрявцева и др./ Под ред. Н. М. Шанского. — Л. : Просвещение, 1989. — С.83.
- Чулкова Л. В. Методика обучения диалогической речи детей дошкольного возраста: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. — Одесса, 1994. — 143с.
- Шанский Н. М. Первоначальный этап обучения русскому языку в национальной школе. — В кн. : Всесоюзная научная конференция по проблемам начального обучения русскому языку в национальной школе. Тезисы докладов — Ереван: Педагогический институт им. Х. Абовяна. — 1976. — С.5.
- Шеварёв П. А. Обобщенные ассоциации в учебной работе школьника. — М. : Издательство АПН РСФСР. — 1959. — 156с.

Шелехова Г. Т. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі: Дис... канд. пед. наук у формі наукової доповіді : 13.00.02 — Теорія і методика навчання (українська мова) — К., 1996. — 45с.

Шереметьевский В. П. Сочинение. — М. : Учиздат, 1947. —С. 44.

Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови / Шкільник М. М. — К.: Радянська школа, 1986. —С. 5.

Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови / Шкільник М. М. —К.: Радянська школа, 1986. —С. 14.

Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови. — К., 1986. —С. 5-10.

Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / отв. ред. М. И. Матусевич; Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. — Л. : Изд-во Ленигр. ун-та, 1958. — Т. 1. — 1958. — 180, [2] с. : ил.

Щерба Л. В. К вопросу о двуязычии / Щерба Л. В. // Языковая система и речевая деятельность. — Л. : Наука, 1974. — С. 313—318.

Щерба Л. В. Преподавание иностранных языков в средней школе: Общие вопросы методики / Л. В. Щерба. — М. :Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1974. — 96 с.

Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. — Л. : Наука, 1974. —435с.

Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. — М.: Педагогика, 1978. — С.20

Эльконин Д. Б. Как учить детей читать. — М. : Знание, 1976. -64с.

Эльконин Д. Б. Особенности психологического развития детей 6-7 летнего возраста. — М. : Педагогика, 1988. -135с.

Эльконин Д. Б. Психология игры. — М.: Педагогика, 1978. — С. 287.

Ющук І. Роздум про мету викладання рідної мови в школі // Дивослово. — 2004. — № 9. — С. 10-14.

Яббаров Г. А. Проблема методов обучения русскому языку в национальных школах / Автореф. дис.... докт. пед. наук. — Баку, 1978.

Яворська С. Т. Новий погляд на давні проблеми (до аналізу методів навчання) // Педагогіка і психологія. — 2004. — № 1. — С. 124-135.

Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. — К. : Либідь, 2002. — С. 291.

Якубинский Л. П. Избранные работы. Язык и его функционирование. — М.: Наука, 1986. -207с.

Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-метод. посібник / І.Д. Бех — К.: ІЗМН, 1998. — С. 42.

Біляєв О. М. Зміст уроку мови / О. М. Біляєв // Українська мова і література в школі. — 2003. — №4. — С. 2 — 6.

Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови / О. М. Біляєв. — К.: Генеза, 2005. — С. 75.

Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: Навчально-методичний посібник / О. М. Біляєв. — К: Генеза, 2005. — 180 с.

Біляєв О. М. Сучасний урок української мови / О. М. Біляєв. — К. : Рад. школа, 1981. — 176 с.

Божович Е. Д. Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы / Е. Д. Божович // Вопросы психологии. — 1997. — №1. — С. 33-44.

Божович Е. Д. Учителю о языковой компетенции школьника: Психолого-педагогические аспекты языкового образования / Елена Дмитриевна Божович. — М. : Моск. психолого-социальный ин-т, 1998. — 287 с.

Болгова Т. С. Речевая ситуация в системе работы по развитию устной монологической речи учащихся / Т. С. Болгова // Совершенствование методов обучения русскому языку/ Сост. А. Ю. Купалова. — М. : Просвещение, 1981. — С.60-67.

- Борисенко Н. А. Лексико-семантическая интерференция в русской речи на Украине (Лингвистические и социологические аспекты) : Автореф. дис... канд. филол. наук. — К., 1990. — 15с.
- Булаховський Л. А. Вибрані праці в 5 т. / Л. А. Булаховській. — К. : Наукова думка, 1975. — Т.1. Загальне мовознавство. — 496 с.
- Бурда Т. М. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму / Т. М. Бурда. Автореф. дис... канд. филол. наук. — К., 2002. — 22с.
- Бухбиндер В. А. О системе упражнений / В. А. Бухбиндер // Общая методика обучения иностранным языкам : хрестоматия / Сост. А. А. Леонтьев. — М. : Рус. яз., 1991. —С.92-98.
- Варзацька Л. О. Методика розвитку зв'язного мовлення : методичні рекомендації. — К., 1991. — 164 с.
- Варзацька Л. О. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів : навч.-метод. посібник для вчителів, студентів, методистів / Варзацька Л. О., Шевченко Л. М. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. — 203 с.
- Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. — Видання перше. — К.: Українська Видавнича спілка, 1997. — 441 с., с. 95.
- Верещагин Е. М. Вопросы теории речи и методики преподавания иностранных языков / Е. М. Верещагин. — М. : Изд-во МГУ у-та, 1969. — 90 с.
- Верещагин Е. М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма) / Е. М. Верещагин. —М.: Изд-во Московского у-та, 1969. —159 с.
- Взаимосвязное обучение видам речевой деятельности / В. П. Григорьева, И. А. Зимняя, В. В. Мерзлякова. — М. : Русский язык, 1985. —128 с.
- Винокур Т. Г. О некоторых специфических особенностях диалогической речи / Т. Г. Винокур // Исследование по грамматике русского литературного языка. — М. : АН СРСР, 1955. — 344 с.
- Вітгенштейн Л. Філософські дослідження / Л. Вітгенштейн; переклад з німецької; переклад І частини. — М.: Гнозис, 1994. - С. 22.
- Вовкотруб Р. П. Развитие усного мовлення учнів першого класу в процесі навчання грамоти : Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. — Ізмаїл, 2005. — 270 с.
- Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский — М. : Лабиринт, 1996. — 416 с.
- Выготский Л. С. Избранные психологические исследования / Л. С. Выготский. —М. : Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1956. —517 с.
- Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский — М. : Педагогика, 1994. — 386 с.
- Вятютнев М. Н. Понятие о языковой компетенции в лингвистике и методике преподавания иностранных языков / М. Н. Вятютнев // Иностранные языки в школе. — 1975. — №6. — С. 55-64.
- Гаркуша В. В. Формирование навыков общения и коммуникативных способностей в процессе личностно-ориентированного обучения устной иноязычной речи : Дис... канд. псих. наук: 19.00.07. / В. В. Гаркуша. — Днепропетровск, 1992. — 129с.
- Гарольд Е. Пальмер. Устный метод обучения иностранным языкам. — М.: Учпедгиз, 1961. — С. 16-18.
- Гейзинга Й. Номо Ludens / Й. Гейзинга ; пер. з англ. О. Мокровольського. —К.: Основи, 1994. — С. 18.
- Гейзинга Йоган. Номо Ludens / Пер. з англ. О. Мокровольського. — К.: Основи, 1994. — 250 с.
- Головин Б. Н. Основы культуры речи: учебник для вузов / Борис Николаевич Головин. —М. : Высшая школа, 1988.
- Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія / Н. Б. Гонтаровська; нац. акад. пед. наук України, Ін-т пробл. виховання. —Дніпропетровськ: Дніпро-VAL, 2010. — 622 с.
- Горелов И. Н. Основы психолингвистики: уч. пос. для студ. / И. Н. Горелов, К. Ф. Седов. — М. : Лабиринт, 1998. — 224 с.

-
- Горностай П. П. Личность и роль: ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горностай. — К.: Видавництво «Інтерпрес ЛТД», 2007. — 312 с.
- Горностай П. П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П.П.Горностай. — К.: Интерпрес ЛТД, 2007. — 312 с.
- Гузев В. «Экспертиза» — ролевая деловая игра / Гузев В., Лизинский В. // Директор школы. — 1996. — №3. — С.30-32.
- Гузев В. В. Методы и организационные формы обучения / Гузев В. В. —М. : Народное образование, 2001. — 127 с.
- Гузев В. Организация урока в форме проблемного семинара // Народное образование. — 2002. — №8. — С.85-90.
- Гузев В. Работа группами с компьютерной поддержкой // Информатика и образование. — 1991. — №1. — С.38-40.
- Гузев В. Усвоение знаний и освоение умений: сходство и различие процессов / Гузев В., Остапенко А. // Народное образование. — 2009. — №4. —С. 131-138.
- Гузев В. В. Групповая учебная деятельность в образовательном процессе / Гузев В. В. // Педагогические технологии. — 2009. — №6. — С. 3-32.
- Гузев В. В. Консультации портала Auditorium.ru. Компоненты образовательного процесса: методы, организационные формы, проектирование урока, системы уроков // Вестник информационно-образовательного портала Auditorium.ru. — М. : Ассоциация развития информационных технологий в образовании «ИНТЕРНЕТ-СОЦИУМ», 2003. — С. 176-177, 185-186, 187-188, 189-190, 194-197.
- Гузев В. В. Консультации: методы и организационные формы обучения / В. В. Гузев, Г. Г. Левитас, Г. Г. Скоробогатова // Педагогические технологии. — 2009. — №2. — С. 91-95.
- Гузев В. В. Методы обучения и организационные формы уроков // Серия «Системные основания образовательной технологии». — М. : Знание, 1999. — 97 с.
- Гузев В. В. Полный системный классификатор методов образования / Гузев В. В., Остапенко А. А. // Педагогический журнал Башкортостана. — 2011. — №2. — С. 8-24.
- Гудзик І. П. Аудіювання українською мовою: посібник / І. П. Гудзик. —К. : Педагогічна думка, 2003. — 144 с.
- Гудзик І. П. Проблема багатомовності у початковому навчанні // Початкова школа. —1992. —№9 -10. — С.15 -18.
- Гудзик І. П. Проблеми аудіювання українською мовою // Рідні джерела. — 2004. —№2. — С.14 -19.
- Дем'яненко О. Є. Формування слухо-вимовних навичок у шестилітніх учнів у ситуації багатомовності : Автореф. дис... канд. пед. наук. — О., 2004. — 21с.
- Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. №462.
- Дидактика средней школы / Под ред. М.А. Данилова, М.Н. Скаткина. — М. : Просвещение, 1975. — 303 с.
- Донченко Т. К. До проблеми методів навчання української мови / Т. К. Донченко // Українська мова і література в школі. — 2005. — №7. — С.2 — 5.
- Дубовик С. Г. Аудіювання на уроках української мови // Початкова школа. —2002. — №3. — С.48 — 51.
- Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. — К.: А. С. К., 2007. —144 с.
- Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. — К: Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
- Жинкин Н. И. Механизмы речи. — М. : Изд-во АПН РСФСР. -1958. —369с.

-
- Жинкин Н. И. О кодовых переходах во внутренней речи // Вопросы языкознания. —1964. — №6. — С.26-28.
- Жинкин Н. И. Психологические основы развития речи // В защиту живого слова / Составитель В. Я. Коровина. — М. : Просвещение, 1966. — С.5-25.
- Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия / Изд. объедин. : Вища школа. Изд. при Киевском гос.ун-те К., -1974. -176 с.
- Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. — 2003. — №5. — С. 34-42.
- Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. — 2003. — №5. — С. 34-42.
- Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. Книга для учителя. — М. : Просвещение, 1985. —159с.
- Зимняя И. А. Психология билингвизма. — М. : МГПИИЯ. — 1986. — С.522.
- Зимняя И. А. Речевая деятельность и психология речи // Основы теории речевой деятельности. — М. : Наука, 1974. — С.64-72.
- Зимняя И. А. Педагогическая психология. — М.: Логос, 1999. — 384 с.
- Зимняя І. Психологічні особливості оволодіння іноземною мовою / Зимняя І., Леонтьев Л. // Тезиси докладов и выступлений на Международной конференции преподавания русского языка и литературы. — М. — 1969. — С.148.
- Зимильдинова А. С. Дидактические условия развития связной речи шестилетних учащихся; Розвиток мовлення шестирічних першокласників // Навчання і виховання шестирічних першокласників / Упор. К. С. Прищепа. — К. : Рад.школа, 1990. — С.102 — 112.
- Зимильдинова А. С. Дидактический материал по развитию речи учащихся первого класса / Зимильдинова А. С., Скрипченко Н.Ф. — К. : Рад. школа, 1989. —С.144.
- Иваницкая Г. М. Уроки развития связной речи : пособие для учителей. -2-е изд. перераб. и доп. — К. : Радянська школа, 1990. — 208с.
- Изаренков Д. И. Обучение диалогической речи. — М. : Русский язык, 1981. —136 с.
- Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы филос. Герменевтики / Х. Г. Гадамер ; переклад з німецької / Общ. ред. и вступ. Б. Н. Бессонова. — М.: Прогресс, 1988. — С. 148-149.
- Казарцева О. М. Требования к речи учителя. Культура речевого общения: теория и практика обучения / О. М. Казарцева. — М. : Флинта, 1999. — С. 74-76.
- Каникулы: игра, воспитание / О педагогическом руководстве игровой деятельностью школьников / О.С. Газман, З.В. Баянкина, В.М. Григорьев и др. / Под ред. О. С. Газмана. — М.: Просвещение, 1988. — 160 с.
- Канюка С. М. Вопросы методики работы учителя с учебником украинского языка для IV кл. школ с русским языком обучения: Дис.... канд. пед. наук. — К., 1958.
- Караман С. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. / За редакцією М. І. Пентиліук: — К.: Ленвіт, 2005. — 400 с.
- Карлинский А. Е. Основы теории взаимодействия языков и проблема интерференции: Автореф. дис... д-ра филол. наук. — К., 1980. — 48 с.
- Коваленко І. Вплив виразності мовлення на формування мовної особистості // Таврійський вісник освіти. — Херсон, 2003. — №1. — С.186-192.
- Коваленко І. Вплив виразності мовлення на формування мовної особистості // Таврійський вісник освіти. — Херсон, 2003. — №1. — С.186-192.
- Коваль Г. П. Методика викладання української мови у початкових класах : Навчальний посібник для студентів педінститутів, гуманітарних університетів, педагогічних коледжів спеціальності «Педагогіка

і методика початкового навчання» / Коваль Г. П., Деркач Н. І., Захарчук З. О., Іванова Л. І. — Рівно: РДГУ, 2002. — 113 с.

Колобова И. Н. Особенности ориентировки на словесный состав речи у дошкольников и младших школьников: Автореф. дис... канд. псих. наук: 19.00.07 / МГУ им. М.В.Ломоносова. — М., 1975. —34с.

Колодич О. Б. Сучасні підходи до вивчення мовленнєвої діяльності // Педагогіка і психологія. — 2004. — № 4. — С. 55 — 60.

Коломинский Я. Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста / Коломинский Я. Л., Панько Е. А. — М. : Просвещение, 1988. —190с.

Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи : методичні рекомендації / Авт. кол.: Бібік Н. М. (керівник), Савченко О. Я., Байбара Т. М., Вашуленко М. С. та ін. — К. : Початкова школа, 2002. — С. 26-35.

Коршун Т. В. Відбір лексики для початкового етапу засвоєння української мови (на матеріалі шкіл з російською мовою навчання): Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. — К., 1995. — 206с.

Коршун Т. В. Навчальний тематико-ситуативний словник-мінімум / Коршун Т. В. // Поч. школа. — 1997. — № 4. — С. 17-19.

Костомаров В. Г. Теория речевой деятельности и культуры речи. Основы теории речевой деятельности / Костомаров В. Г., Леонтьев А. А., Шварцкопф Б. С. / Под ред. А.А.Леонтьева. М. : Наука. -1974. —С.300-311.

Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. — К. : Рад. школа, 1989. — 608 с.

Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Під заг. ред Л.М. Проколієнко / Григорій Силович Костюк. — К. : Рад. школа, 1989. — 608 с.

Крутії К. Л. Теорія і практика формування граматично правильного мовлення у дітей дошкільного віку (на матеріалі словотворення та морфології) : Дис... д-ра пед. наук. — Одеса, 2005. -440с.

Ксенофонтова А. Н. Педагогические основы речевой деятельности школьников: монографія / Алла Николаевна Ксенофонтова. — С.-Петербург, 1999. — 166 с.

Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія / Н. В. Кудикіна. — К.: КМПУ, 2003. — 272 с.

Кудикіна Н. В. Методологічний аспект дослідження проблем навчання української мови учнів початкової школи: середовищний підхід // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. — Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. — №6. — С.72 — 78. та ін.

Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : монографія / Кудикіна Надія Василівна // Київ : НМЦВД КУ імені Бориса Грінченка, 2003. — 270 с.

Кудикіна Н. В. Інтерактивне навчання української мови учнів початкової школи у загальноосвітніх навчальних закладах із російською мовою викладання в контексті методології європейської мовної освіти / Н. В. Кудикіна // Вісник Черкаського університету: зб. наук. праць. — Серія: Педагогічні науки. — Випуск №8 (301). — Черкаси, 2014. —С. 56 — 62.

Кудикіна Н. В. Інтерактивно-ігровий метод навчання усного українського мовлення учнів перших класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою викладання / Н. В. Кудикіна // Особливості навчання української мови у перших-других класах шкіл з російською мовою викладання: зб. наук. праць. —Дніпропетровськ: Вид-во «Інновація», 2013. — С. 22 — 33.

Кудикіна Н. В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: дис....доктора пед. наук: 13. 00. 01 / Кудикіна Надія Василівна. — К., 2004. — 407 с.

Кудикіна Н. В. Теорія ігрової діяльності дітей: монографія / Н. В. Кудикіна. — Київ: НМЦВД КУ імені Бориса Грінченка, 2012. — 235 с.

-
- Кудыкина Н. В. Формирование словаря детей в сюжетно-ролевой игре (старший дошкольный возраст): Дис... канд. пед. наук: 13.00.01. / Надія Василівна Кудикіна. — К., 1980. -183 с.
- Кутенко Л. А. Особенности работы по обогащению и активизации словарного запаса младших школьников в условиях близкородственного двуязычия: Дис. канд. пед. наук: 13.00.02. — К., 1985. -152с.
- Кучерук О. А. Методи навчання української мови в загальноосвітній школі : словник-довідник / О.А. Кучерук. — Житомир : Вид-во «Рута», 2010. — С. 76 — 77.
- Ладыженская Т. А. Живое слово : устная речь как средство и предмет обучения : учебное пособие / Т. А. Ладыженская. — М. : Просвещение, 1986. —124с.
- Ладыженская Т.А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся / Т. А. Ладыженская. — М. : Педагогика, 1975, -256с.
- Лежнёва Т. Н. Учёт родного языка учащихся в условиях близкородственного билингвизма: Автореф. дис... канд. пед. наук. — М.; 1975. -25 с.
- Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. // Изд. 2-е. — М. : Политиздат, 1977. — С.102.
- Леонтьев А. А. Вопросы психолингвистики и преподавание русского языка как иностранного / А. А. Леонтьев. — М. : Изд-во Москов. ун-та, —1971. —С.18.
- Леонтьев А. А. Некоторые проблемы обучения русскому языку как иностранному / А. А. Леонтьев. — М. : МГУ, 1970. — 88с.
- Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. -3-е изд. / А. А. Леонтьев. —М. : Смысл; Спб: Лань, 2003. — 278с.
- Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. — М. : Просвещение, 1969. — 214с.
- Лернер И. Я. Система методов обучения (дидактический аспект) / И. Я. Лернер. — М. : Педагогика, 1981. — 186 с.
- Лингвистический энциклопедический словарь. — М. : Просвещение, 1990. — С. 135.
- Лінгводидактика : курс лекцій : навчальний посібник для вузів / О. І. Потапенко, Л. П. Кожуховська, Т. І. Товкайло, Т. В. Чубань. — К. : Міленіум, 2005. — С. 234.
- Лобчук Е. И. Формирование у младших школьников произносительных умений и навыков русской речи в условиях украинско-русского двуязычия: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02. — К., 1983. —15 с.
- Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Луцан Н. І. — Одеса, 1995. — 186с.
- Луценко І. О. Інтерференція і транспозиція у засвоєнні дітьми дошкільного віку лексики української мови: автореф... канд. пед. наук: 13.00.02 / І. О. Луценко. — К., 1994. — 24с.
- Львов М. Р. Речь младших школьников и пути её развития / М. Р. Львов. — М. : Просвещение, 1975. —176с.
- Львов М. Р. Изучение речевого развития детей поступающих в первый класс / М. Р. Львов. — Магнитогорск, 1975. —20с.
- Львов М. Р. К поискам теоретических основ развития речи учащихся / М. Р. Львов. // Советская педагогика. —1976. —№8. —С.31-35.
- Любашина В. В. Формування діалогічних умінь дітей старшого дошкільного віку в іграх за сюжетами художніх творів: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / В. В. Любашина. — Ялта, 2005. — 245с.
- Масенко Л. Суржик як соціолінгвістичний феномен / Масенко Л. // Дивослово. — 2002. — №3. —с.11 — 13.

Месяц Н. К. Учёт транспозиции в процессе обучения русскому языку в условиях близкородственно-го украинско-русского билингвизма : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. К. Месяц. — М., 1981. — 16с.

Методика вивчення української мови в школі / О. М. Біляєв, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентиліук та ін. — К. : Рад. школа, 1987. — 246 с.

Методика викладання української мови в середній школі: навч. посібник / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; за ред. І. С. Олійника. — 2-е вид., переробл. і доп. — К. : Вища школа, 1989. — 439 с.

Методика викладання української мови: навчальний посібник / За ред. Дорошенко С. І. — К. : Вища школа, 1992. — 398 с.

Методы и организационные формы обучения / В. В. Гузеев. — М.: Народное образование, 2001. — 127 с.

Морозова Н. Г. Развитие речи в младшем школьном возрасте / Н. Г. Морозова // Очерки психологии детей: младший школьный возраст / Под ред. А. К. Леонтьева, Л. И. Божович. — М. : Изд-во АПН РСФСР, 1950. — С.100-124.

Найден О. С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості / О. С. Найден. — К.: АртЕк, 1999. — С. 6.

Негневицкая Е. И. Психологические условия формирования у дошкольников речевых навыков и умений на втором языке: автореф. дис... канд. псих. наук: 19.00.07 / НИИ дошкольного воспитания АПН СССР. — М., 1986. — 23с.

Непомнящая И. Н. Методика использования лингводидактических идей Е.И.Тихеевой в обогащении бытового словаря детей старшего дошкольного возраста : Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / И. Н. Непомнящая. — Одесса, 1996. — 26с.

Непомнящая Н. И. Игра и творчество как формы жизни личности / Н. И. Непомнящая // Развитие личности. — 2001. — № 1. — С. 6—23.

Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. Т. 3 / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. — К. : Аконті, 2005. м— 2005. П-Я. — 928 с.

Овчиннікова А. П. Мовленнєва комунікація та мистецтво мовлення: монографія / Альбіна Петрівна Овчиннікова. — Одеса: Маяк, 1999. — 252 с.

Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста / Под ред. Д. Б. Эльконина, А. Л. Венгера. — М. : Педагогика, 1988. -136с.

Остапенко А. А. Чем отличается усвоение знаний от освоения умений / А. А. Остапенко, В. В. Гузеев // Школьные технологии. —2009. — №1. — С. 47-54.

Паламарчук Л. С. До питання про лексично-семантичні відношення близькоспоріднених мов / Л. С. Паламарчук // Мовознавство. —1983. — №2. — С. 46 — 51.

Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. — М. : Просвещение, 1991. —222 с.

Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам / Е. И. Пассов. — М. : Русский язык, 1979. —216с.

Пашковская Н. А. Лингводидактические основы обучения русскому языку в школах с украинским языком преподавания: автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.02 / Н. А. Пашковская. — М., 1987. —36 с.

Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З. Н. Курлянд. — [3-те вид., перероб. і доп.]. — К. : Знання, 2007. — С. 109.

Педагогічний словник / За ред. Ярмаченка М.Д. — К. : Педагогічна думка, 2001. — 516 с.

Пентиліук М. І. Вивчення української мови в школах з російською мовою навчання. —К. : Рута, 2000. — 128 с.

Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика: пробний підручник для гімназій гуманіст. профілю / Марія Іванівна Пентиліук. — К. : Вежа, 1994. — 240с.

Пенькова С. Д. Формування культури українського мовлення російськомовних першокласників. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / С. Д. Пенькова. — К., 2001. — 18 с.

Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Лариса Андреевна Петровская. — М. : Изд-во МГУ, 1989. — 216 с.

Петрук О. М. Розвиток мовленнєвих умінь молодших школярів під час вивчення граматичного матеріалу на засадах функціонально-комунікативного підходу: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / О. М. Петрук. — Київ, 2006. — 200с.

Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. — К. : А. С. К., 2007. — 144 с.

Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика / О. Пометун, Л. Пироженко. — К: 2002. — С. 7.

Пометун О. І. Інтерактивні методи навчання // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 357 — 359.

Пометун О. І. Інтерактивні методи навчання // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — С. 357 — 359.

Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання Науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. — К. : Видавництво А. С. К., 2004. — 192 с.

Пономарьова К. І. Формування в молодших школярів умінь будувати зв'язні висловлювання / К. І. Пономарьова // Поч. школа. — 2003. — № 11. — С. 29-33.

Притулик Н. В. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь російськомовних першокласників у процесі вивчення української мови (у школах з українською мовою навчання). — Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. — Київ, 2004. — 189с.

Проблемы двуязычия в национальной школе: Сборник статей / НИИ нац. школ МНО РСФСР; Редкол. : Р.Б.Саботков и др. — Ижевск, 1989. -316 с.

Проблемы двуязычия и многоязычия: М.,Сборник статей, 1972.

Програми з української мови для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. — К. : Педагогічна думка. — 2011. —С.2

Програми з української мови для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою. — К. : Педагогічна думка. — 2011. —С. 5

Психолінгвістика и обучение русскому языку нерусских: Сборник статей; Под ред. А. А. Леонтьевой и Н. Д. Зарубиной. — М. : Русский язык, 1977. —176 с.

Психологические и лингвистические аспекты проблемы языковых контактов: Сборник научных трудов. — Калинин, 1984. -158 с.

Психологическое развитие младших школьников / Под ред. В.В.Давыдова. — М. : Педагогика, 1990. -168 с.

Психология и методика обучения второму языку. Механизм процесса речевых навыков и умений. — Изд. Московского университета, 1971. -112 с.

Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г.Ярошевского. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Политиздат, 1990. — 494 с.

Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. — К. : «Академвидав», 2006. — 424 с.

Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. — К.: «Академвидав», 2006. — С. 15.

Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. —К. : «Академвидав», 2006. — С. 346 — 347.

Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини: Автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 [Електронний ресурс] / Т.О. Піроженко; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України. — К., 2004. — 40 с.

Психологія самоактивності учнів у виховному процесі: навчально-методичний посібник / М. Й. Боришевський, С. Т. Музичук, В. В. Антоненко, Л. П. Удодова, Л. І. Пилипенко, П. Д. Фролов, Н. Д. Володарська, І. В. Мартинюк; — К.: Ін-т змісту і методів навчання, 1999. — 190 с.

Редько В. Г. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов. Теорія і практика : монографія / Валерій Редько. — К.: Генеза, 2012. — 224 с.

Режим доступу: <http://www.lycem-do-dytyny.com/interaktyvni-metody-navchannia>

Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Відкрита_освіта.

Ромашина С. Я. Речь учителя как средство дидактического коммуникативного воздействия // Начальная школа. — 2005. — №2. — С.71-73.

Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. — СПб.: Питер, 1998. — 688с.

Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. Кн. 2 / С. Ф. Русова ; за ред. Є. І. Коваленко; упоряд., прим.: Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. — К.: Либідь, 1997. — С. 63.

Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. — К.: Освіта, 1996. — С. 295.

Савченко О. Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В.О. Сухомлинським / О. Я. Савченко // Педагогічні науки: зб. наукових праць Миколаївського державного університету. — Миколаїв: МДУ, 2003. — Вип. 8. — С. 4 — 9.

Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів педагогічних факультетів / О. Я. Савченко. — К.: Генеза, 2002. — С. 192 — 194.

Селевко Г. К. Интерактивные технологии // Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т., Т. 1. — М.: НИИ школьных технологий, 2006 — С. 239 — 246.

Селевко Г. К. Интерактивные технологии: энциклопедия образовательных технологий: в 2 т., т. 1. — М.: НИИ школьных технологий, 2006 — С. 239 — 246.

Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : [учеб. пособ.] / Герман Константинович Селевко. — М.: Народное образование, 1998. — 256 с.

Сидор Е. Вправи для розвитку в учнів загально-мовленнєвих, комунікативних і текстотворчих умінь // Поч. школа. — 2001. — №6. — С. 19-23.

Синиця І. О. Психологія усного мовлення. — К.: Радянська школа, 1974. — 203с.

Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / С.О. Сисоєва // НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. — К.: ВД «ЕКМО», 2011. — 320 с.

Скалкін В. Л. Вправи з розвитку усного комунікативного мовлення. — К.: Радянська школа, 1988. — 129 с.

Склярєнко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування навичок і вмінь // Іноземні мови. -1998. — №3. — С. 3-8.

Сліпушко О. М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика / О. М. Сліпушко. — К.: Видавництво «Криниця». — 2000. — С.31.

Слобин Д., Грин Д. Психолінгвістика: Пер. с англ. / Слобин Д., Грин Д. — М.: Прогресс, 1976. — 350с.

Словник української мови: В 11 т. — К., 1970 — 1980. — Т.4. — К.1973. — С.40.

Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / С. Д. Смирнов. — М.: Издательский центр «Академия», 2001. — 304 с.

Смирнова Е. А. Формирование связной речи старших дошкольников в рассказывании по серии сюжетных картинок: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. — М., 1987. — 186с.

Сниткина Г.И. Обогащение словаря учащихся 1 класса на уроках русского языка: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / НИИ содержания и методов обучения АПН СССР. — М., 1976. — 19 с.

Соботович Є. Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування: Науково-методичний посібник. — К. : ІЗМН, 1997. — 44с.

Соціологічна енциклопедія / В.Г. Городяненко. — К.: Академвидав, 2008. — С. 325 — 326.

Стельмахович М. Г. Етнопедагогічні основи методики української мови // Українська мова і література в школі. — 1993. — №5-6. — С.19-23.

Супрун А. Е. Лингвистические основы изучения грамматики русскому языку в белорусских школах. — Минск, 1974, —С.16-40.

Супрун А. Е. Лингводидактические проблемы содержания обучения русскому языку в белорусской школе: Автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.02. —М., 1981. — 30с.

Супрун А. Е. Некоторые психологические проблемы обучения русскому языку в условиях близкородственного двуязычия. // Совершенствование теории и практики обучения русскому языку в школе. — М., 1989. — С. 45-56.

Супрун А. Е. Две модели порождения текста при двуязычии, перенос и интерференция // Психология и методика обучения второму языку, механизм переноса речевых навыков и умений / Супрун А. Е., Клименко Л. П. — М. : Просвещение, 1971. —С.12-61.

Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т. — К. : Радянська школа, 1976. —Т.1. —507с.

Сучасний словник іншомовних слів / Л. І. Нечволод. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. — 568 с.

Сучасний словник іншомовних слів. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. — 768 с.

Танташова Т. В. Лингводидактические основы словарной работы в начальных классах национальной школы (послебукварный период): Автореф. дис...канд. пед. наук : 13.00.02 / НИИ препод.рус.языка в нац.школе. — М., 1986. -20с.

Тараненко О. О. Суржик // Українська мова: Енциклопедія. Вид. 2 — ге, допов. — К., 2007. —С.113.

Текучев А. В. Методика русского языка в средней школе. М. : Просвещение, 1980. — 415 с.

Тихеева Е. И. Развитие речи детей (раннего и дошкольного возраста). — Изд.4. —Изд. : Просвещение. — М., 1972. -173с.

Ткаченко О. Б. До соціолінгвістичної оцінки мов // Мовознавство. — 1988. — №2. — С. 23-31.

Ткаченко Орест. До політичних передумов подальшого розвитку української мови // Українське мовознавство. — 2002. — Вип..24. — С.83-91.

Тоцька Н. І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах. — К. : Радянська школа, 1976. -176с

Трунова В. А. Вправи з розвитку мовлення першокласників при вивченні української мови як рідної // Поч. школа. — 1991. — № 7.

Трунова В. А. Лінгвістичні основи формування мовленнєвих умінь // Поч. школа. — 1995. — №2.

Трунова В. А. Методика преподавания русского языка в начальных классах школ с украинским языком обучения / Учебно-методическое пособие. — К. : Вища школа, 1995. -59с.

Трунова В. А. Развитие русской речи шестилетних учащихся на основе речевой ситуации (на материале украинской школы): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. —М.,1989. -15с.

Трунова В. А. Розвиток мовлення молодших школярів в умовах білінгвізму: Монографія. — К. : Вища школа, 2001. — 117 с.

Трунова В. А. Вправи з розвитку мовлення першокласників: Посібник для вчителів початкових класів / Трунова В. А., Вовкотруб Р. П. — Одеса: Астропринт, 2000. — 112 с.

Удлер Р. Украинско-молдавские языковые взаимосвязи // Материалы конференции «Актуальные вопросы современного языкознания и лингвистическое наследие Е. Д. Поливанова». — Самарканд, 1969.

Удосконалення змісту і механіки навчання української мови в 1-4 класах: Науково-теоретичні заходи та методичні рекомендації / Підготував М. С. Вашуленко. — К. : Радянська школа, 1991. -112с.

Украинско-русское двуязычие: Социолингвистический аспект / Г. Д. Басова. Отв. ред. Т.К.Черторижская / АН УССР, Институт языковедения им. А. Потебни. — К. : Наукова думка, 1988. -180с.

Українська мова. Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1 — 4 классы. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. — 114 с.

Українська мова: енциклопедія. — 2-е вид., випр. і доп. — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. — 824 с. /УМ/

Українське усне літературне мовлення. — К.: Наукова думка. 1987. — С.304.

Управління людськими ресурсами: понятійно-термінологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Г. В. Фокіна, В. О. Антонюка, М.Ф. Головатого. — К.: МАУП, 2006. — С. 227.

Урок в первом классе: Психолого-педагогические основы обучения и воспитания детей шести лет в условиях школы / Архин И. А., Борисенко А. А. и др. — Вологда: Изд-во Вологодского педагогического института, 1989. -82с.

Уроки розвитку зв'язного мовлення в початкових класах: методичні рекомендації для вчителя початкових класів / А. П. Канищенко, О. В. Ночвінова (укр.): Інст. сист. дослідж. освіти. — К., 1995. -128с.

Успенский М. Б. Пути реализации методики и приёмов обучения русскому языку в различных условиях билингвизма. Автореф. дис... док. пед. наук: 13.00.02. — М., 1980. —С.23.

Успенский М. Б. Совершенствование методов и приёмов обучения русского языка в национальной школе. — М. : Педагогика, 1979. -129с.

Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1 — 4 классы. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. — 114 с.

Учебные программы для общеобразовательных учебных заведений с обучением на русском языке. 1 — 4 классы. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. — 144 с.

Ушинский К. Д. Педагогические сочинения. В 6 т./ Сост. С. Ф. Егоров. — М. : Педагогика, 1989. — Т.1. — 453с. — Т.2. — 496с.

Федоренко Л. П. Закономерности усвоения родной речи: Учебное пособие для студентов педагогических институтов — М. : Просвещение, 1984. — 159 с.

Федоренко Л. П. Принципы и методы обучения русскому языку. —М. : Просвещение, 1973. —С.18.

Феофанов М. П. Из наблюдений над употреблением частей речи первоклассниками // Речевое развитие младших школьников / Под ред. Рождественского. — М. : Просвещение, 1970. —С.135-142.

Фесенко Л. І. Українська народна казка як засіб розвитку зв'язного монологічного мовлення у дітей дошкільного віку. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. —Одеса, 1994. —17с.

Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання / За ред. В. І. Шинкарука. — Київ: Абрис, 2002. — С. 633 — 634.

Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. — М. : Русский язык, 2002. — 216 с.

Формирование грамматических навыков и умений: Сборник научных трудов / Гос. ком. СССР по народному образованию — М. : Издательство Университета дружбы народов, 1990. — 158с.

Фрумкина Р. М. Психолінгвістика: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. — М. : Издательский центр «Академия», 2001. — 320 с.

Хауген Э. Языковой контакт // Новое в лингвистике. — 1972. — Вып. 6. — С. 61-80.

-
- Ходжава З. И. Проблема навыка в психологии. — Тбилиси, Изд-во АН ГСФ, 1960. — 296с.
- Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. — М. : МГУ, 1972. — С.26.
- Хомский Н. Язык и мышление / Пер. с англ.; Под ред. В.В. Раскина. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. — 122 с.
- Хорошковська О. Н. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України: монографія/ О. Н. Хорошковська. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 160 с.
- Хорошковська О. Н. Навчання усного українського мовлення в 1 класі загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою: посібник для вчителя / О. Н. Хорошковська, Л. О. Кутенко. — К.: **Освіта**, 2013. —С. 42.
- Хорошковська О. Н. Теоретико-методичні засади навчання української мови і мовлення у школах I ступеня з мовами викладання національних меншин України : монографія / О. Н. Хорошковська. — К. : Педагогічна думка, 2012. — 160 с.
- Хорошковська О. Н. Проблеми навчання української мови як державної у школах з мовами викладання національних меншин України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. — Ужгород, 2008. — №12 — С. 13.
- Хорошковська О. Н. Зіставлення як засіб лінгводидактичної організації змісту з української мови в умовах близькоспорідненості // Розбудова національної початкової школи. — Полтава, 1993. — С.87-89.
- Хорошковська О. Н. Методи навчання державної мови як другої // Початкова школа. —1996. -№8. — С.15-17.
- Хорошковська О. Н. Методика навчання української мови у початкових класах шкіл з російською мовою викладання. — К. : Промінь, 2006. — 256 с.
- Хорошковська О. Н. Порівняльний аналіз — основний критерій для визначення змісту навчання української мови як другої (мовна лінія) // Зміст і технології шкільної освіти: Матеріали звітної конференції Інституту педагогіки АПН України 2-3 квітня 2007 р. — К. : Пед. думка, 2007 р.
- Хорошковська О. Н. Про зміст навчання української мови та критерії його відбору. — К: Початкова школа. — 1999. — №3. —С. 40-41.
- Хорошковська О. Н. Розвиток мовлення молодших школярів. Посібник для вчителя. —К. : Радянська школа, 1986.
- Хорошковська О. Н. Розвиток українського мовлення молодших школярів // Початкова школа. — 1997. — №8. — С.14- 17.
- Хорошковська О. Н. Проблеми навчання української мови як державної у школах з мовами викладання національних меншин України // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». — Ужгород, 2008. — №12 — С. 13.
- Хорошковська О.Н. Про підходи до визначення змісту мовної освіти у проекті нової редакції державного стандарту // УМЛШ — 2011, №1. — С. 37-41.
- Хорошковська О. Н. Лінгводидактична система початкового навчання української мови у школах з російською мовою викладання. — К. : ВАТ УкрНДІПСК, 1999. — 306 с.
- Хуторский А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. — 2003. — №2. — С. 60 — 61.
- Цінко С. В. Розвиток у п'ятикласників умінь аудіювання на уроках української мови. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. — К., 2000. — 18 с.
- Чавдаров С. Х. Методика викладання української мови в початковій школі. —К. : Радянська школа, 1990. — 224с.

- Чорновол-Ткаченко Р. І. Навчання першокласників української мови в умовах двомовності // Филологический анализ: теория, методика, практика. Межрегиональный сборник научных статей. — Вып. в. — Харьков. — Херсон, 1994. — С.120-122.
- Шанский Н. М. Что значит знать язык и владеть им. /Н. М. Шанский, И. Л. Резниченко, Т. С. Кудрявцева и др./ Под ред. Н. М. Шанского. — Л. : Просвещение, 1989. — С.83.
- Чулкова Л. В. Методика обучения диалогической речи детей дошкольного возраста: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. — Одесса, 1994. — 143с.
- Шанский Н. М. Первоначальный этап обучения русскому языку в национальной школе. — В кн. : Всесоюзная научная конференция по проблемам начального обучения русскому языку в национальной школе. Тезисы докладов — Ереван: Педагогический институт им. Х. Абовяна. — 1976. — С.5.
- Шеварёв П. А. Обобщенные ассоциации в учебной работе школьника. — М. : Издательство АПН РСФСР. — 1959. — 156с.
- Шелехова Г. Т. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі: Дис... канд. пед. наук у формі наукової доповіді : 13.00.02 — Теорія і методика навчання (українська мова) — К., 1996. — 45с.
- Шереметьевский В. П. Сочинение. — М. : Учиздат, 1947. —С. 44.
- Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови / Шкільник М. М. — К.: Радянська школа, 1986. —С. 5.
- Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови / Шкільник М. М. — К.: Радянська школа, 1986. —С. 14.
- Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови. — К., 1986. —С. 5-10.
- Щерба Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / отв. ред. М. И. Матусевич; Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. — Л. : Изд-во Ленигр. ун-та, 1958. — Т. 1. — 1958. — 180, [2] с. : ил.
- Щерба Л. В. К вопросу о двуязычии / Щерба Л. В. // Языковая система и речевая деятельность. — Л. : Наука, 1974. — С. 313—318.
- Щерба Л. В. Преподавание иностранных языков в средней школе: Общие вопросы методики / Л. В. Щерба. — М. :Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1974. — 96 с.
- Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. — Л. : Наука, 1974. —435с.
- Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. — М.: Педагогика, 1978. — С.20
- Эльконин Д. Б. Как учить детей читать. — М. : Знание, 1976. -64с.
- Эльконин Д. Б. Особенности психологического развития детей 6-7 летнего возраста. — М. : Педагогика, 1988. -135с.
- Эльконин Д. Б. Психология игры. — М.: Педагогика, 1978. — С. 287.
- Ющук І. Роздум про мету викладання рідної мови в школі // Дивослово. — 2004. — № 9. — С. 10-14.
- Яббаров Г. А. Проблема методов обучения русскому языку в национальных школах / Автореф. дис.... докт. пед.. наук. — Баку, 1978.
- Яворська С. Т. Новий погляд на давні проблеми (до аналізу методів навчання) // Педагогіка і психологія. — 2004. — № 1. — С. 124-135.
- Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. — К. : Либідь, 2002. — С. 291.
- Якубинский Л. П. Избранные работы. Язык и его функционирование. — М.: Наука, 1986. -207с.

